

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT
EESTI KEELE OSAKOND

des- ja *mata*-konverbitarindi funktsioonid
eesti kirjakeeles

Magistritöö

Carl Eric Simmul

Juhendajad dotsent Külli Habicht ja teadur Helen Plado

Tartu 2017

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Eesti keele konverbid ja konverbitarindid	7
1.1. Konverbi kategooria.....	7
1.2. Konverb eesti keeles ja keeleteaduses.....	11
1.3. Konverbitarindi põhi	12
1.4. Konverbitarindi tegevussubjekt.....	13
1.5. Leksikaliseerunud, grammatiseerunud ja pragmatiseerunud konverbitarindid	18
2. Konverbitarindite semantiline ja tekstiline funktsioon	24
2.1. Semantiline funktsioon	24
2.3. Tekstiline funktsioon	28
3. Täendusrühm KAASNEMINE	33
3.1. KAASNEMISE tähendus	34
3.2. KAASNEMISE tähendusrühma tekstilised funktsioonid	40
4. Täendusrühm AEG	43
4.1. AJA tähendus	44
4.2. AJA tähendusrühma tekstilised funktsioonid	46
5. Täendusrühm VIIS	48
5.1. VIISI tähendus	49
5.2. VIISI tähendusrühma tekstilised funktsioonid	54
6. Täendusrühm PÕHJUS	56
6.1. PÕHJUSE tähendus.....	56
6.2. PÕHJUSE tähendusrühma tekstilised funktsioonid.....	60
7. Täendusrühm VAHEND	64
7.1. VAHENDI tähendus	66
7.2. VAHENDI tähendusrühma tekstilised funktsioonid.....	69
8. Täendusrühm MÕÖNDUS	72
8.1. MÕÖNDUSE tähendus	72
8.2. MÕÖNDUSE tähendusrühma tekstilised funktsioonid	76
9. Täendusrühm TINGIMUS	77
9.1. TINGIMUSE tähendus	78
9.2. TINGIMUSE tähendusrühma tekstilised funktsioonid	80
10. Üldistusi ja järeltusi	84
Kokkuvõte	90
Kirjandus	95
The functions of <i>des-</i> and <i>mata-</i>converb constructions in contemporary written Estonian. Summary	100

Sissejuhatus

Magistritöö käsitleb *des-* ja *mata-*konverbitarindi funktsioone tänapäeva ajakirjandus- ja ilukirjanduskeeles. **Konverb** on infiniitne verbivorm, mis talitleb koos oma laienditega teise sündmust väljendava konstruktsiooni e põhilause vaba laiendina (vt Haspelmath 1995: 3, Ylikoski 2003: 222). *des-* ja *mata-*konverbitarindi moodustavad *des-* ja *mata-*vorm koos oma laienditega. Konverbitarind väljendab põhilausega määruslikult seotud sündmust, nagu ilmestavad näited 1-2. Siin ja edaspidi on konverbitarind näitelausestes alla joonitud ning konverb on esitatud poolpaksus kirjas.

- (1) Lõunalt tagasi **tulles** nägin, et surnukasti tõstetakse juba autole (AJA*).
- (2) Tere **ütlemata** sirutas ta minu poole punaste kaantega töötõendi (ILU).

Konverbitarind ja põhilause väljendavad kaht tähenduslikult seotud sündmust. Näites 1 tähistab *des-*tarindi abil väljendatud sündmus põhilause abil edasi antud situatsiooni toimumisaega. Näites 2 väljendab *mata-*tarind põhilause abil väljendatud sündmusega kaasnemata jäävat sündmust. Töö uurimuslikus osas on põhilause abil väljendatud sündmust nimetatud põhisündmuseks (või -tegevuseks) ja konverbitarindi abil väljendatud sündmust kõrvalsündmuseks (või -tegevuseks).

Konverbilist *des-* ja *mata-*tarindit on käsitletud peamiselt kahest varieeruvast aspektist. Peamist tähelepanu on pälvinud tarindite, eeskätt *des-*tarindi tegevussubjekt ja selle varieerumine (vt nt Uuspõld 1966, 1972, Sahlkai 2011, Plado 2015b, Erelt 2017e: 809–814). Teiseks on tegeldud *des-* ja *mata-*tarindite semantilise funktsiooni ja selle varieerumise probleemiga (Uuspõld 1966, Valijärvi 2003, Plado 2015a, Erelt 2017e: 814–819). Vähem uuritud nähtuste seas väärivad mainimist leksikaliseerunud ja grammatiseerunud *des-* ja *mata-*tarindid (Uuspõld 2001, Valijärvi 2003) ning *des-*

---

* Näitelause järel sulgudes esitatud märges AJA viitab näite päritolule eesti kirjakeele korpuse 1990. aastate ajakirjandustekstidest ja märges ILU näite päritolule sama korpuse ilukirjandustekstidest.

tarindite sõnajärg (Martõkainen 2015).

Siinne töö käsitleb konverbitarindi funktsiooni varieerumist, mis tuleb vaatlusele semantilise ja tekstilise küljest. Uurimuse keskmes on konverbitarindi **semantiline funktsioon (SF)**, mis põhineb määrustähendusel, mida tarind kannab põhilause suhtes. Kuna konverbitarind võib kanda mitut erinevat SF-i, kuid puuduvad kindlad grammatilised vahendid nende eristamiseks, siis selgub konkreetse konverbitarindi funktsioon konteksti põhjal (vt EKG II: 264, Erelt 2017e: 815). Siin töös lähtun konverbitarindi semantilise funktsiooni käsitlemisel seitsmest tähenduskategooriast: peale põhisündmuse aja (edaspidi AEG) (näide 1) ja kaasneva / kaasnemata jääva tegevuse (edaspidi KAASNEMINE) (näide 2) võib konverbitarind väljendada põhisündmuse VIISI, PÕHJUST, VAHENDIT, MÖÖNDUST ja TINGIMUST.

Konverbitarindi funktsiooni põhjalikumaks kirjeldamiseks käsitlen tarindi SF-i kõrval selle **tekstilist funktsiooni (TF)**, mille all pean silmas seda, kuidas konverbitarind toetab ja täiendab põhilause vastuvõtjale suunatud tekstivoos. Konverbitarindi TF-i käsitlemise aluseks on eeldus, et konverbitarindi kui süntaktiliselt alistatud keelendi tekstiline (pragmaatiline) otstarve on pakkuda põhilausele tuge põhisituatsiooni asjaolude väljendamisel. Konverbitarindi TF-i käsitlemisel kasutan nelja kategooriat, mille nimetus viitab tarindi TF-le: **lähe**, **täiendus**, **selgitus** ja **tuum**.

Magistritöö põhiline eesmärk on kirjeldada *des-* ja *mata-*konverbitarindi funktsiooni varieerumist ülal nimetatud semantiliste ja tekstiliste kategooriate abil. Teine eesmärk on anda ülevaade nimetatud kategooriate endi olemusest, kategooriasisesest varieerumisest ning eri kategooriate seostest ja üleminekualadest selle põhjal, kuidas need asjaolud konverbitarindi puhul avalduvad.

des- ja *mata-*konverbitarindite funktsioonide kirjeldamiseks otsitakse töö vastust allolevatele küsimustele:

- Missuguseid semantilisi funktsioone *des-* ja *mata-*konverbitarindid täidavad?
- Kuidas seostuvad *des-* ja *mata-*konverbitarindite puhul semantilised kategooriad

AEG, KAASNEMINE, PÕHJUS, MÖÖNDUS, VAHEND, VIIS, TINGIMUS?

- Missuguseid kokkupuute- ja üleminekualasid esineb eri semantiliste funktsioonide vahel?
- Kui sageli konverbitarindid eri SF-e väljendavad?
- Missuguseid tekstilisi funktsioone täidavad konverbitarindid?
- Kui sageli konverbitarindid eri TF-e täidavad?
- Kuidas on seotud konverbitarindi semantilised ja tekstilised funktsioonid?
- Missugused SF-de ja TF-de kombinatsioonid on konverbitarindite kasutuses kõige sagedamad?
- Missuguseid erinevusi esineb eespool nimetatud asjaolude puhul *des-* ja *mata-* konverbitarindi vahel?

Magistritöö uurimismaterjal, *des-* ja *mata-*konverbitarindiga laused (koos viie eelneva ja järgneva lausega), on leitud sõnepäringu abil eesti kirjakeele korpuse 1990. aastate ajakirjandustekstide katkendite korpusest, mille maht on 865 000 sõnet, ja ilukirjandustekstide katkendite korpusest, mille maht on 602 000 sõnet. Töös ei käsitleta konverbitarindite kasutuse erinevust ajakirjandus- ja ilukirjandustekstides ning kahest tekstiliigist pärit tarindeid pole uurimuse käigus eristatud.

Materjali otsides koondasin esiteks kõik kahe korpuse *mata-*konverbitarindiga laused kui eelduste kohaselt harvem esinevat keelendit sisaldavad kasutusjuhud. Seejärel kogusin (juhuvalimina) võrreldava hulga *des-*tarindiga lauseid, kasutades selleks viiendikku päringutulemustest. Sel viisil leidsin kokku 1255 *mata-* ja 1025 *des-*konverbitarindiga lauset. Leitud konverbitarindid jagasin ühelt poolt **produktiivse konverbiimalli tarinditeks** ja teiselt poolt leksikaliseerunud, grammatiseerunud ja pragmatiseerunud konverbitarinditeks (edaspidi **LGP-tarindid**). Materjali hulgas leidis 480 produktiivse malli *mata-*tarindit ja 775 LGP *mata-*tarindit ning 830 produktiivse malli *des-*tarindit ja 195 LGP *des-*tarindit. Töö uurimuslik põhiosa vaatleb üksnes produktiivse *des-* ja *mata-*konverbitarindi funktsioone, LGP-tarinditest annab lühiülevaate alljaotis 1.5.

Töö esimene peatükk annab ülevaate konverbitarindist kui grammatilisest kategooriast ning

konverbilise *des-* ja *mata-*tarindi seniste käsitleste olulisematest seisukohtadest. Teine peatükk tutvustab semantilise ja tekstilise funktsiooni käsitust ning uurimusliku osa käsitusmetoodikat. Sellele järgneb seitsmest peatükist koosnev uurimuslik osa, mille iga peatükk keskendub ühel semantilisel kategoorial põhinevale tähendusrühmale. Need seitse peatükki sisaldavad ka selle tähendusrühma tarindite TF-i analüüsi. Töö viimane, kümnes peatükk esitab ülevaate uurimusliku osa tulemustest ja nende põhjal tehtud järeldustest.

1. Eesti keele konverbid ja konverbitarindid

Siin jaotises esitan lühikese ülevaate magistr töö kesksete nähtuste, *des-* ja *mata-* konverbitarindi käsitlemise aluseks olevast konverbimääratlusest ning konverbilise *des-* ja *mata-*tarindi seniste käsitluste olulisematest seisukohtadest.

1.1. Konverbi kategooria

Konverb on morfosüntaktiliste tunnuste põhjal määratletud grammatiline kategooria: see on verbi infiniitvorm, mis moodustab ühes oma laienditega konverbitarindi, mis talitleb lauses vaba määrusliku laiendina (vt Haspelmath 1995: 3, Ylikoski 2003: 222, Erelt 2014: 205).

Kõigepealt pööran tähelepanu konverbi määratluse alustele ja kitsaskohtadele. Konverbi määratlus põhineb kahel mõistel – verbi infiniitvorm ja vaba (määruslik) laiend –, mil kummalgi pole teravaid piirjooni. Verbi infiniitvormi kategooria eristub ühelt poolt finiiitvormist ja teiselt poolt verbaalnoomenist. Finiiitvormist eristab infiniitvormi Ylikoski (2003: 186) määratluse järgi see, et verbi infiniitvorm ei väljenda tavaliselt grammatilisi kategooriaid, nagu aeg, kõneviis, isik, arv, aspekt, ega talitle iseseisva lause ainsa predikaadina. Finiiit- ja infiniitvormi vahelise ülemineku sujuvus ja finiiitsuse kontinuiteet tuleb esile ka eesti konverbitarindi peasõnana talitlevate vormide puhul, mis annavad alust rääkida mitmest finiiitverbile omaseks peetavast kategooriast. Eesti konverb on käsitletav väikse (piiratud) paradigmana, kus on esindatud (relatiivse) aja, tegumoe, aspekti kategooria ning kõneliigi kategooriale vastav jaatuse ja (*mitte-* või *mata-*) eituse vastandus (vt Erelt 2014: 151–155, 205–206). Konverbi „paradigma“ pole küll samaväärne finiiitverbi omaga ning konverbi kategooriad on kas osalised, piiratud (aeg ja tegumood), finiiitvormi omast erinevad (eitus) või avalduvad väljaspool verbivormi (aspekt, mis avaldubki eesti keeles verbiväliselt). Järgmiseks annan näidete toel ülevaate eesti konverbiparadigma ulatusest.

des-konverb (näited 3-4) väljendab relatiivset olevikku. *nud*- ja *tud*-konverb (näited 5-6) väljendavad relatiivset minevikku. Mineviku konverbitarindi puhul esineb ka tegumoevastandus: *nud*-konverb viitab isikulisele ja *tud*-konverb umbisikulisele tegijale. See, et *nud*- ja *tud*-vorm talitlevad (minevikulise) konverbitarindi peasõnana, on käsitletav grammatilise *olema*-ellipsi tulemusena (vt Erelt 2017b: 601): perifrastilise verbivormi osana talitlev (*des*-vormis) *olema*-verb on *nud*- või *tud*-vormi eest ära jäetud. Eitust väljendab *mata*-konverb (näide 7). Aspekt pole eesti keeles verbi morfoloogiline kategooria, aga aspekti väljendamise verbivälised morfosüntaktilised vahendid toimivad ka konverbitarindis (vt Erelt 2014: 155). *des*-konverbitarind väljendab objektivahelduse kaudu piiritlusaspekti (Erelt 2017e: 764), kuna see võib sisaldada nii täis- (näide 3) kui ka osaobjekti (näide 4). *mata*-konverbitarindis esineb eituslikkuse tõttu ainult osaobjekt (samas: 806).

- (3) Koolipreili luges raamatut, **tõmmates tähtsamatele lausetele jooned alla**.
- (4) Koolipreili luges raamatut, **tõmmates raamatusse hoogsalt jooni**.
- (5) **Prillid koju jätnud**, pidi mees liikluses kõrvad lahti hoidma.
- (6) **Viimaks omapead jäetud**, hakkas laps saiast rosinaid nokkima.
- (7) Koolipreili luges raamatu läbi, **joonimata alla ühtki lauset**.

Peale verbi finiiivormi on infiniitvormil sujuv üleminek verbaalnoomeniga. Nende kategooriate üleminekulisusel on sageli ajalooline alus: verbaalnoomeni käändevorm on konverbi kujunemise kõige tavalisem lähtekoht ning enamik konverbe on kujunenud seeläbi, et tegevusele viitav keelend on verbaalnoomeni käändeparadigmast väljunud ja iseseisvunud (vt Haspelmath 1995: 17). Uurali keeltes on konverbi kujunemine verbaalnoomeni käändevormi põhjal iseäranis tavaline (Ylikoski 2003: 203). Ka eesti *des*- ja *mata*-vorm on kujunenud verbaalnoomeni käändevormi põhjal. *t*- ja *m*-tunnuseline deverbaalne noomenisufiks on juba uurali päritolu, neist lähtuvad infiniitvormid on ühised läänemeresoome keeltele ja on kujunenud arvatavasti läänemeresoome algkeele perioodil (vt Saukkonen 1965: 26–29; Laanest 1975: 160–161). *des*-vorm pärineb *t*-tunnuselise verbaalnoomeni seesütlevavormist (vt Rätsep 1955, Univere 1970, Laanest 1975: 161) ja *mata*-vorm *m*-tunnuselise verbaalnoomeni abessiivivormist (vt Saukkonen 1965: 34–35, Laanest 1975: 160) ning *mata*-vormi

käsitletakse praegugi sama päritolu *ma*-infinitiivi käändevormina (nt Erelt 2014: 145). Konverbide nominaalse päritolu jäljed avalduvad kõige ilmsemalt noomenisufiksist ja käändelõpust koosnevas vormitunnuses (*-de+s* ja *-ma+ta*). Sarnasus on täheldatav ka lauselise funktsiooni puhul: nii konverbid kui ka nende aluseks olevad verbaalnoomeni käändevormid talitlevad lauses vaba laiendina.

Nagu Ylikoski (2009: 64) on osutanud, on infiniitvormi, sh konverbi ja verbaalnoomeni eristamise aluseks vahetegemine sõnamuutmise ja sõnamoodustuse vahel. Infiniitvorm moodustatakse verbitüve muutmise (käänamise) teel, verbaalnoomen aga verbitüvest uue sõna tuletamise teel. Ajalooliselt pole verbaalnoomeni põhjal kujunenud infiniitvormid mitte verbitüve enese, vaid selle tuletise, verbaalnoomeni käändevormid.

Verbaalnoomenite ja infiniitvormide kõige aredam eristamiskriteerium on eesti (ja soome (vt Ylikoski 2003: 204-205)) keeles (käände- ja arvukategooriat sisaldava) käändeparadigma olemasolu ja ulatus: verbaalnoomenid käänduvad kõigis käänetes, neist pärinevate infiniitvormide puhul on säilinud ainult osa käändevorme, mille tajumine käändevormidena on liiati küsitav. Ilmselt ei taju ka enamik eesti keele kasutajaid *da*- ja *des*-vormi ühesama sõna käändevormidena.

Ka täieliku käändeparadigmaga verbaalnoomenite vormid täidavad osas konstruktsioonides verbi (infiniit)vormide omadega samaväärseid tegevuslikke funktsioone (vt nt Sahkai 2005, 2009, 2011). Teiste seas täidavad lauses (mh) samu funktsioone verbaalnoomeni(fraasi)d ja konverbi(tarindi)d (vt Ylikoski 2003: 202-203), mille hulgas on põhiline konverbi määratluse aluseks olev vaba (määrusliku) laiendi funktsioon.

Erelt (2004: 403) on selgitanud vaba laiendi mõiste tinglikkust. Vaba laiendit vastandatakse seotud laiendile. Vastanduse aluseks oleva vabaduse all peetakse silmas laiendi tähenduse sõltumatust põhja tähendusest – mis on suhteline ja semantika tõlgendamisest olenev nähtus/mõiste. Kuna laiendi vabadus ei sõltu mitte ainult laiendi, vaid ka põhja tähendusest, võib sama laiend olla ühe põhja suhtes vaba ja teise suhtes seotud (vt samas). Ka vaba laiendina tuntud ja määratletud konverbitarind võib väljendada põhjaga tugevalt seotud ja selle suhtes kohustuslikkugi tähendust. Näide 8

ilmestab põhisündmuse viisi väljendavat *des*-konverbitarindit, ilma milleta pole põhilause tähendus terviklik. Näites 9 talitleb samasugune *des*-tarind vaba laiendina ning põhilause tähendus oleks terviklik ka ilma selleta.

- (8) Tumeda peaga tüdruk oli terve oma kümneaastase elu veetnud peamiselt **unistades** (ILU).
- (9) Tumeda peaga tüdruk istus päev otsa (**unistades**) pargipingil.

Peale määratlemise probleemi on eri keelte konverbide ja eesti keele konverbi määratlusele vastavate konstruktsioonide käsitlustes põhiline tähelepanu koondunud kolmele asjaolule: **tegevussubjekt** (vt nt Haspelmath 1995: 29–37, Nedjalkov 1995: 110–115, Uuspõld 1966: 52–85, 1972, Sahkai 2011, Erelt 2014: 208–214, Plado 2015a, 2015b), **semantiline funktsioon** (König 1995, Nedjalkov 1995: 106–110, Uuspõld 1966: 86–172, Valijärvi 2003: 36–62, Erelt 2014: 215–219, Plado 2015a, Martõkainen 2015, Simmul 2015) ning **leksikaliseerunud** ja **grammatiseerunud vormid** (Killie, Swan 2009; Uuspõld 2001, Valijärvi 2003: 49–50, 55–57, 2007). Selle põhjal, kuidas nimetatud nähtusi on käsitletud, kerkib küsimus: kas konstruktsiooniks, millel on olemas tegevussubjekt, funktsioon (põhja suhtes) ja mille põhjal on kujunenud leksikaliseerunud ja grammatiseerunud konstruktsioonid, on konverb või konverbitarind? Nii tüpoloogilistes konverbi käsitlustes kui ka eesti käsitlustes esineb neis küsimustes mitmesugust nimetamisviisi: tegevussubjekti ja semantilist funktsiooni on seostatud otseselt nii konverbi kui ka konverbitarindiga. Põhjus võib olla selles, et konverbi kui infiniitvormi ja konverbitarindit kui infiniitset konstruktsiooni pole rangelt lahus hoitud. Paistab tõenäoline, et konverbi nimetust kasutades peetakse mõnikord silmas kogu tarindit. Teine võimalus on see, et konverbi kui tarindi peasõna peetakse tarindi funktsioonide ja omaduste suhtes otsustavaks. Siin töös teen konverbi kui konverbitarindi peasõnana talitleva verbi infiniitvormi ja konverbitarindi kui lauses tervikuna talitleva konstruktsiooni vahel selget vahet. Nii tarind kui ka peasõna on konstruktsioonid, mida saab käsitleda mitmest küljest ja suhestada mitmesuguste nähtustega. Konverb ja tarind on omavahel lahutamatu seotud ja seetõttu on üks konstruktsioon (teise kaudu) seotud kõigi nende nähtustega, millega teinegi. Siinse töö keskne nähtus on konverbitarind ning tarindist lähtudes tulevad käsitlemisele tegevussubjekt (ja -objekt) ja funktsioon (põhja suhtes). Just tarindit pean ka

leksikaliseerunud ja grammatiseerunud konstruktsioonide lähtekohaks. Et hoida kirjelduse ühtsust, lähtun enamasti (kui pole teisiti öeldud) konverbitarindist kui põhilisest lauselisest ja funktsionaalsest üksusest ka nende käsitluste refereerimisel, kus on räägitud konverbi (tegevus)subjektist ja funktsioonist.

1.2. Konverb eesti keeles ja keeleteaduses

Pole olemas kindlat nimistut eesti infiniitvormidest, mida võib käsitleda konverbina. Selle üks põhjus võib olla konverbi-määratluse teravate piirjoonte puudumine. Peale selle võib olla tegu ka lihtsalt nimetamise küsimusega. Kui nimetada *des*-vormi konverbiks (vt Erelt 2017e: 757), siis võib olla keeruline käsitleda teisi vaba määrusliku laiendi peasõnana talitlevaid infiniitvorme konverbina, eriti kui neil on igaühel juba oma nimetus (vt samas: 757-758).

Valijärvi (2004) on käsitlenud eesti konverbidena *des-*, *mata-*, *nud-*, *tud-* ja *maks*-vormi. Erelt (2014) on käsitlenud tüüpilise (eesti) konverbina ainult *des*-vormi. Nimetades *des*-vormi konverbiks, on ta *des*-vormi eesti keele konverbiga isegi võrdsustanud (vt samas: 145). *nud-* ja *tud*-vormi on Erelt (samas: 205) käsitlenud mineviku konverbitarindi peasõnana toimivate kesksõnadena ning *mata*-vormi konverbitarindi eitava vaste peasõnana talitleva *ma*-infinitiivi abessiivivormina (samas: 206). Ehkki Erelt (2017e: 758) on osutanud, et tarindi lauselise funktsiooni järgi võiks *maks*-vormi konverbina käsitleda, pole ta siiski nii teinud. Kui käsitleda otstarvet väljendava vaba määrusliku laiendi peasõnana (vt Erelt 2014: 196) talitlevat *maks*-vormi konverbina, on tegu eesti keele ainsa ühe määrusliku tähenduse väljendamisele spetsialiseerunud konverbiga (vt Nedjalkov 1995: 106–108).

Milliseid infiniitvorme pidada konverbiks, sõltub suuresti sellest, kas lähtuda määratlemisel vormist, nt selle päritolust või tüüpilisest positsioonist lauses, või tarindist ja selle funktsioonist lauses. Eesti ja soome keele infiniitvormide ja infiniitsete verbifraaside käsitlemisel on traditsiooniks lähtuda infiniivormist ja n-õ ajaloolis-morfoloogilistest (vt Ylikoski 2003: 204) printsiipidest. Eesti infiniitsete verbivorme ja nende järgi ka -fraase nimetatakse ja rühmitatakse vormi ajaloolise päritolu või vormil põhineva tarindi kõige tavalisema funktsiooni alusel. Sellise käsitlusviisi järgi on

konverb ainult niisugune infiniitvorm, mille põhiline funktsioon on esineda vaba määrusliku laiendi peasõnana. Sellist käsitusviisi on kasutanud Erelt (2017e: 807), kes määratleb konverbi infiniitvormina, mida kasutatakse ainult määruslike suhete väljendamiseks. Sellise käsitusviisi järgi on eesti ainus tüüpiline konverb *des*-vorm.

Teine võimalus on lähtuda konverbi määratlemisel infiniitse verbifraasi süntaktilisest funktsioonist. Sellise käsitluse järgi ei pruugi konverb olla ühegi infiniitvormi ainus või põhiline funktsioon ning teisest küljest on iga vaba määrusliku laiendi peasõnana talitlev infiniitvorm konverb.

Eesti süntaksi tervikkäsitluses (2017) on *mata*-tarindit nimetatud nii konverbitarindiks (Veismann jt 2017: 360, 368, 370) kui ka konverbitarindi eitavaks vasteks, kuid mitte päris konverbitarindiks (Erelt 2017e: 808). Siin töös käsitletakse vaba laiendina talitlevaid *mata*-tarindeid *des*-tarinditega samaväärsete konverbitarinditena, kuna konverbi määratlus ei sisalda jaatavuse (ega eitavuse) kriteeriumit.

Kuna termin *konverb* on eesti keele käsitlemisel (ja keeleteaduses laiemalt) võrdlemisi uus, on *des*- ja *mata*-konverbitarindeid käsitletud ka teiste nimetuste all. *Konverbi* terminit on eesti keele käsitlemisel kasutanud nt Valijärvi (2004) (ing k), Penjam (2008, 2012) Plado (2015a, 2015b (ing k), 2017) ja Erelt (2014, 2017e). Uuspöld (1966, 1972, 2001), EKG II ja Sähkai (2011) on samade nähtuste puhul kasutanud aga selliseid nimetusi nagu (määruslik) *des-/mata-tarind*, *-konstruktsioon*, *(-)gerundiiv* (*mata-gerundiiv* nt Sähkai 2011), *gerundiivitarind*. (Vt ka Penjam 2012: 189-190)

1.3. Konverbitarindi põhi

Konverbitarind laiendab tavaliselt verbe, klause ja lauseid (vt Haspelmath 1995: 7, Nedjalkov 1995: 97, Ylikoski 2003: 222). Eesti keele klausid ehk sündmust väljendavad konstruktsioonid on osalused ja sekundaartarindid, sh absoluuttarind ja nominalisatsioon (vt Erelt 2004: 401, Erelt 2014: 13). Peale selle on konverbitarindina käsitletavad ka need võrdlemisi harva esinevad *des*- ja *mata*-tarindid, mis laiendavad muid käändsõnafraase kui nominalisatsioon. Niisugust juhtu ilmestavad näited 10-11, kus konverbitarind laiendab vastavalt nimisõnafraasi *tuttav pilt* ja *opositsioonis*.

- (10) Kui ma sinna tühjusesse oma jalge alla vaatasin, nägin läbi pilvede sinivinas maa nägu: pikad teed, põlluruudud ja jõgede loogeldused, tuttav pilt nagu lennukist vaadates (ILU).
- (11) Ah teid, intelligente. Alalõpmata opositsioonis, tegemata erilist vahet, kas teenet palub KGB või Eesti Vabariik. (ILU)

Siinse töö aluseks oleva materjali põhjal paistab, et niisuguseid juhte aitab kõige paremini mõista ellipsi mõiste: konverbitarindi põhjana talitleb elliptilise koopulalause reemaosa, mille eest on ära jäetud varasemast kontekstist tuntud alus ja *olema*-verb; näites 10 *see oli tuttav pilt*, näites 11 *alalõpmata olete (te) opositsioonis*. Selline käsitusviisi on muidugi tinglik, kuid see võib aidata mõista konverbitarindi põhjana talitleva nimisõnafraasi „seisundlikkust“, mis ühendab seda tavalise sündmust väljendava põhilausega.

1.4. Konverbitarindi tegevussubjekt

Konverbitarind ja põhilause väljendavad kaht seotud sündmust (või tegevust vms), mil on enamasti ühine argument, harilikult tegevussubjekt. Tavaliselt pole konverbitarindis põhisündmusega ühist argumenti väljendatud ning enamasti on see (kõrvaltegevuse seisukohast) mõistetav põhilause põhjal. Ehkki ühise tegevussubjekti tarindis väljendamata jäämine on kõige tavalisem viis, esineb argumentide väljendamata jäämise ning põhilause või millegi muu põhjal mõistetavaks saamise puhul märkimisväärset varieerumist. Sellele varieeruvusele võib läheneda kahe küsimuse abil, mis on omavahel seotud:

- 1) kas konverbitarindi abil väljendatud sündmuse argumente, tegevussubjekti ja -objekti on tarindis väljendatud?
- 2) kas konverbitarindis väljendamata jäetud argumentide tõlgendus sõltub (referentsiaalselt) põhilausest, st kas konvebitarind on põhilausega viiteseoses?

Suur osa konverbikäsitlusi tegeleb ühel või teisel viisil ülal esitatud küsimustega ja lähtub nendest konverbide liigitamisel. Et nende küsimustega on tegeldud mitmel

sarnasel, kuid mitte päris samasugusel viisil, leidub üldises konverbi-diskursuses kitsaskohti. Järgmiseks tuleb vaatluse alla mõni põhiline viis, kuidas konverbitarindeid tarindis väljendamata jäävate argumentide järgi on rühmitatud.

Konverbide tavalisemaid liigitusaluseid on tegevussubjekt. Selle omaduste põhjal on konverbe (kui infiniitvorme) liigitanud nt Haspelmath ja Nedjalkov. Haspelmath (1995: 9-10) on rühmitanud konverbe selle järgi, kas tarindis, mille peasõnana konverb talitleb, väljendatakse tegevussubjekti. Nii on ta jaganud konverbid 1) implitsiitseteks, mille (tarindi) tegevussubjekti tarindis ei väljendata, 2) eksplitsiitseteks, mille (tarindi) tegevussubjekti väljendatakse tarindis, ja 3) vabadeks, mille (tarindi) tegevussubjekt võib olla tarindis väljendatud või väljendamata jäetud. Nedjalkov (1995: 110) on liigitanud konverbe selle alusel, kas tarindil on põhilausega ühine tegevussubjekt. Konverbid, mis esinevad ainult põhilausega ühise subjektiga tarindites, on selle liigituse järgi samasubjektilised konverbid. Konverbid, mis esinevad ainult põhilausest erineva subjektiga tarindites, on erisubjektilised konverbid. Konverbid, mis esinevad nii põhilausega ühise tegevussubjektiga kui ka põhilause omast erineva tegevussubjektiga tarindites, on vahelduva subjektiga tarindid.

Haspelmathi ja Nedjalkovi liigituse järgi on nii *des-* kui ka *mata-*vorm vabad ja vahelduva subjektiga konverbid. Mõlemad infiniitvormid esinevad nii tarindites, mille tegevussubjekt on tarindis väljendatud, kui ka tarindites, mille tegevussubjekti pole tarindis väljendatud. Samuti esinevad mõlemad vormid nii tarindites, mil on põhilausega ühine tegevussubjekt, kui ka tarindites, mil on põhilause omast erinev tegevussubjekt. Vaba ja vahelduva tegevussubjektiga konverbi määratlus ei anna aga *des-* ja *mata-*konverbi kasutusest täielikku ülevaadet ning seda võib õigupoolest eksitavakski pidada. Nimelt jätab määratlus tähelepanuta, et eksplitsiitse tegevussubjektiga *des-* ja *mata-*konverbitarind pole (tüübi)sageduse ega produktiivsuse poolest samaväärsed konstruktsioonid kui vastavad implitsiitse tegevussubjektiga konverbitarindid.

Eesti eksplitsiitse tegevussubjektiga konverbitarindi erandlikkust on puudutanud Heete Sahkai (2011), käsitledes genitiivagendi ehk tegevussubjektile viitava omastavalise nimisõnafraasiga konstruktsioone. Kuna eesti konverbitarindi eksplitsiitset

tegevussubjekti väljendab ainult genitiivagent (vt Erelt 2017e: 812), on kõik eksplitsiitse tegevussubjektiga konverbitarindid ühtlasi genitiivagendiga konstruktsioonid. Sahkai on selgitanud, et genitiivagendiga konstruktsioon on omaette fraasimall, mille alla kuulub omakorda mitu eri verbivormiga (ja nimisõnavormiga) konstruktsiooni, sh konverbitarindid. Sahkai käsitlemise järgi pole genitiivagent mitte verbivormi, vaid tarindi kui konstruktsiooni omadus. Selle käsitlemise kohaselt pole ka eksplitsiitse tegevussubjekt mitte *des-* ega *mata-*vormi, vaid eksplitsiitse tegevussubjektiga konverbitarindi kui üht tüüpi genitiivagendiga fraasi tunnus. *des-* ja *mata-*vormi esinemus eksplitsiitse tegevussubjektiga konstruktsioonis on siiski erinev. Nii *des-* kui ka *mata-*vormi kasutatakse eksplitsiitse tegevussubjektiga konstruktsioonis ainult mõne sihilise verbiga (*arvates, nähes, kuuldes; teadmata, nägemata, märkamata*). Sihilise verbiga eksplitsiitse tegevussubjektiga *des-* ja *mata-*konstruktsioone võib pidada leksikaliseerunuks (vt Sahkai 2011: 16, Erelt 2017e: 813). Võrdlemisi produktiivsena esineb eksplitsiitse tegevussubjektiga konverbitarindis ainult sihitu verbi *des-*vorm, kuid neidki leidub tavaliselt ainult elutu agendiga (vt Sahkai 2011: 16-17).

Sahkai käsitlemise keskmeks on genitiivagendiga konstruktsioonid, mille hulka kuulub teiste seas eksplitsiitse tegevussubjektiga konverbitarind. Ilma genitiivagendita ehk implitsiitse tegevussubjektiga konverbitarindeid Sahkai ei käsitle. Leidub ka üldiseid eesti konverbitarindite liigitusi, mis jaotuvad kahte rühma. Konverbitarindeid on jagatud ühelt poolt (põhilausest) sõltuvateks ja sõltumatuteks tarinditeks (Uuspõld 1966, Erelt 2014: 208–214, Erelt 2017e: 809–814) ning teiselt poolt implitsiitse ja eksplitsiitse tegevussubjektiga tarinditeks (Plado: 2015b). Nimetuse poolest on varasem jaotus sõltuvateks ja sõltumatuteks tarinditeks (vt Uuspõld 1966). Sisult vastab Uuspõllu jaotus aga sellele, mida kasutab Plado (2015b), jaotades tarindid implitsiitse ja eksplitsiitse tegevussubjekti alusel. Nimelt käsitleb Uuspõld (1966: 57, 60-61) sõltumatute tarinditena ainult eksplitsiitse tegevussubjektiga tarindeid. Samasugust käsitlust esindab ka Sahkai (vt 2011: 17), nimetades sõltumatut konverbitarindit omaette konstruktsiooniks. Pole märki sellest, et ta arvaks selle konstruktsiooni hulka ka implitsiitse tegevussubjektiga tarindeid. Sisu poolest erineb nimetatud käsitlustest mõnevõrra Erelt (2017e: 809–814), kes lähtub samast sõltuvate ja sõltumatute tarindite eristusest, aga arvab sõltumatute tarindite hulka ka niisugused implitsiitse tegevussubjektiga konverbitarindid, mille tegevussubjekt pole põhilausega viiteseoses.

Viiteseose puudumise tõttu käsitleb Erelt neid tarindeid põhilausest sõltumatuna. Niisuguste tarindite tegevussubjekt seostub kas kõneleja, üldisiku või varasemast kontekstist tuntud referendiga. Niisugust juhtu ilmestab näide 12.

(12) Homnikul ärgates oli lumi maas (Erelt 2017e: 812).

Erelt (samam) märgib ülal esitatud näite ja teiste sarnaste näidete juures, et genitiivagent võib mõnes kontekstis tarindist puududa. Ta ei ütle, kas ta seostab niisuguseid tarindeid nagu näites 12 ka päritolult eksplitsiitse tegevussubjektiga tarinditega. Kui siduda neid päritolu poolest eksplitsiitse tegevussubjektiga tarinditega, oleksid näites 12 esitatu taolised tarindid käsitletavad elliptilise eksplitsiitse tegevussubjektiga (genitiivagendiga) tarinditena. Seesuguse käsitluse järgi oleks näites 12 esitatud tarindi lähtekonstruktsioon niisugune, nagu on esitatud näites 13. Samas paistab tõenäolisem olevat päritolu niisuguse implitsiitse tegevussubjektiga konverbitarindi põhjal, nagu on esitatud näites 14.

(13) Minu homnikul ärgates oli lumi maas.

(14) Homnikul ärgates nägin, et lumi oli maas.

Selle kasuks, et näites 12 esitatu taoliste tarindite lähtekonstruktsioonina on tõenäolisem implitsiitse, mitte eksplitsiitse tegevussubjektiga konverbitarind, räägib mitu asjaolu. Esiteks vanus: (sihitu verbiga) eksplitsiitse tegevussubjektiga tarind hakkas eesti keeles laiemalt levima alles 20. sajandi alguses (vt Plado 2015b: 320, Plado 2017, Erelt 2017e: 812). Sellest pole vanemad mitte üksnes näites 14 esitatud tarindi taolised põhilausega samasubjektilised implitsiitse tegevussubjektiga tarindid, vaid ka näites 12 esineva tarindi sugused implitsiitse tegevussubjektiga tarindid. Õigupoolest soovitati 20. sajandi alguses eksplitsiitse tegevussubjektiga tarindeid (näide 13) viiteseoseta implitsiitse tegevussubjektiga tarindite asemele (vt Plado 2015b: 320-321). Teiseks tegevussubjekti elusus: enamiku eksplitsiitse tegevussubjektiga tarindite tegevussubjekt on elutu. Nt Plado (2015b: 342) materjalis oli elutu 83,4% eksplitsiitse tegevussubjektiga tarindite tegevussubjekt. Enamik implitsiitse tegevussubjektiga tarindite tegevussubjekte, Plado (samam) materjali põhjal 88,8%, on aga elusad. Elusad on enamasti ka nende implitsiitse tegevussubjektiga tarindite tegevussubjektid, mis pole põhilausega viiteseoses (nagu

näide 12). Selle põhjal näib, et näites 12 esineva tarindi taolistel tarinditel on rohkem ühisjooni teiste implitsiitse tegevussubjektiga tarinditega ning ka vastav päritoluseos on tõenäoline.

des-tarindi implitsiitse tegevussubjekti tõlgendamisviise on põhjalikumalt käsitlenud Uuspõld (1966) ja Plado (2015b), kes on tegevussubjekti seostanud esmajärjekorras konverbi (*des*-vormi), mitte konverbitarindiga (*des*-tarindiga). Plado on käsitlenud eri võimalusi, kuidas konverbi tegevussubjekt võib arusaadavaks saada. Konverbi implitsiitse tegevussubjekti tõlgenduse võib saada:

- põhilause tegevussubjekt, mida võib põhilause väljendada grammatiline subjekt, objekt või määrus, või mis võib olla põhilause (ja selle tekstilises kontekstis) väljendamata (nt umbisikulise, üldisikulise või kõnelejaga seotud tõlgenduse korral) (samas: 326–330)
- põhilause grammatilise subjekti omajataiend (kes pole põhilause täielik tegevussubjekt) (samas: 331)
- kõneleja/keelekasutaja või üldisik (samas: 333–335)
- kontekstis täpselt kindlaks määramata tegija (samas: 335–336)
- põhilause tegevusobjekt (samas: 337).

Plado (samas: 338) jõuab üldistuseni, et implitsiitse tegevussubjektiga *des*-tarindi tegevussubjektiks on konteksti või kõneolukorra kõige esilduvam osaline ning kinnitab sellega Haspelmathi (1995: 36) hüpoteesina pakutud käsitlust, mille kohaselt põhineb konverbi(tarindi) implitsiitse tegevussubjekti tõlgendus pragmaatikal. Ehkki selline üldistus kõlab usutavalt, võib siiski tähelepanu juhtida asjaolule, et ühtlasi on see suuresti ümberlökkamatu. Oleks keeruline kui mitte võimatu tõestada, et mõne implitsiitse tegevussubjektiga *des*-tarindi tegevussubjekt ei ole kõneolukorra kõige esilduvam osaline, kuna esildumine ongi see mehhanism, mille kaudu implitsiitne tegevussubjekt – nagu iga väljendamata jäetud element – mõistetavaks saab. Võib küll juhtuda, et vastuvõtja tõlgendab *des*-tarindi tegevussubjektina kedagi/midagi teist, kui kõneleja/kirjutaja on silmas pidanud, ent siis esilduvad suhtlejate jaoks eri osalised ning tegevussubjekti pragmaatilise esildumise seadus jääb endiselt kehtima (küll kummagi suhtleja jaoks eraldi).

Peale tegevussubjekti võib konverbitarindis implitsiitne olla ja põhilause põhjal mõistetavaks saada tegevusobjekt. Erelt (2017e: 809) on selliseid konverbitarindeid käsitlenud lausevastete kaudu: põhilause tegevussubjektiga on samaviiteline transitiivse lausevastega konverbitarindi tegevussubjekt ja intransitiivse lausevastega konverbitarindi tegevusobjekt. Plado (2015b: 335) on aga tähelepanu juhtinud sellele, et üldisikulise tegevussubjektiga *des*-tarindite seas leidub allrühm, mille puhul põhilause tegevussubjekt tõlgendub *des*-tarindi implitsiitse tegevusobjektina.

1.5. Leksikaliseerunud, grammatiseerunud ja pragmatiseerunud konverbitarindid

Funktsiooni süsteemsuse poolest jagunevad konverbitarindid kahte põhilisse rühma: ühelt poolt produktiivse malli *des*- ja *mata*-tarinditeks ning teiselt poolt leksikaliseerunud, grammatiseerunud ja pragmatiseerunud (LGP-)konverbitarinditeks. Magistritöö materjali koondades kogusin nii produktiivse malli kui ka LGP-konverbitarindeid. Töö uurimuslik põhiosa keskendub produktiivse malli *des*- ja *mata*-tarinditele. Siinne jaotis annab põgusa ülevaate töö põhiosast välja jäävatest LGP-tarinditest. Ühtlasi tutvustan siin konverbi argumentidel põhinevat LGP-tarindite rühmitamise võimalust.

Leksikaliseerumine ja *grammatiseerumine* on tuntud terminid, mida kasutatakse ka omavahel seotud tähendustes (vt nt Heine jt 1991, Heine, Kuteva 2002, Lehmann 2002, Brinton, Traugott 2005). Siinses ülevaates piisab visandlikust määratlusest: leksikaliseerumise ja grammatiseerumise all peetakse silmas vastavalt sõnavarasse ja grammatikasse kuuluva (uue) keelendi kujunemisprotsessi, mille käivitab üldjuhul olemas oleva keelendi tähenduse muutus. Pragmatiseerumine on eelnimetatutest vähem tuntud, kuid tuntust koguv nähtus. Grammatiseerumise ja leksikaliseerumise kõrval pragmatiseerumise eristamine põhineb üldistatult sellel, et keelekasutust uurides on hakatud sõnavara ja grammatika kõrval selgemalt eristama keele pragmaatilisele tasandile ulatuvaid keelemuutusi. Nii käsitletakse pragmatiseerumisena keele pragmaatilisele tasandile kuuluvate konstruktsioonide, eelkõige modaal- ja

diskursusepartiklite kujunemist (lähemalt Diewald 2011). Põhiliste mehhanismide poolest ei erine pragmaatiliste keelendite kujunemine aga grammatiliste keelendite kujunemisest (samas: 457).

Kui produktiivse malli konverbitarind on suure tüübisagedusega verbikonstruktsioon, siis produktiivsest konverbikonstruktsioonist tähendusmuutuse tulemusel lahku arenenud LGP-tarindite peasõnana talitlevad vaid üksikute verbide *des-* ja *mata-*vormid. Neid verbivorme võib käsitleda leksikaliseerununa olenemata sellest, kas muutunud funktsiooniga konverb talitleb lauses üksi nagu määrsõna või laienditega nagu kaassõna (vt nt Kasik 2015: 406). Selline lähenemine haakub käsitlusega, et põhiliseks kujunevaks-muutuvaks (leksikaliseeruvaks) elemendiks on konverbivorm kui ühe verbi infiniitvorm. Sellisest vaatekohast lähtub ka Ellen Uuspõllu (2001) käsitlus. Siin töös on kujuneva, st leksikaliseeruva, grammatiseeruva või pragmatiseeruva konstruktsioonina käsitletud konverbitarindit.

Allpool esitatud visandliku jaotuse aluseks pole sõnavara, grammatika ja pragmaatika vastandusel põhinevad leksikaliseerumise, grammatiseerumise ja pragmatiseerumise mõisted, vaid LGP-tarindis esineva konverbi argumentide ehk tegevussubjekti, -objekti ja teiste (seotud) laiendite olemasolu ja asukoht. LGP-tarindeid iseloomustab tegevuslikkuse ja argumentide osaline või täielik kadu (lähemalt vt Simmul 2017). LGP-tarinditest kadunud argumentide puhul eristan kaht võimalust: konverbi side argumentidega võib olla kadunud kas 1) põhilause (või selle tekstiümbruse) või 2) kõneolukorra kaudu. Esinevate argumentide puhul eristan kolme võimalust: konverbi argumendid võivad asuda kas 1) tarindis, 2) põhilauses või 3) kõneolukorras. Kõneolukorra kaudu saab mõistetav või kadunud olla ainult tegevussubjekt. Kõneolukorra kaudu mõistetav tegevussubjekt on kas kõneleja või üldisik ning allpool nimetan niisuguse tegevussubjektiga LGP-tarindit *konversatsiooniliseks* (vt ka Plado 2010: 259).

LGP-tarindite seas pole arvestatud keelendeid *tahes*, *elades* ja *kokkuvõttes*, kuna need on lähtekonstruktsiooniks oleva produktiivse konverbitarindi funktsioonist kaugemale leksikaliseerunud kui teised LGP-konverbitarindid. Määrsõna *tahes* puhul on *des-*vormist (*tahtma* → *tahtes*) peale funktsiooni erinevaks muutunud ka vorm. *elades-*

konstruktsiooni kujunemist olen käsitlenud varem vana kirjakeele põhjal (vt Simmul 2015: 36–40), keelendi *kokkuvõttes* võimalikku konverbilist päritolu aga tänapäeva kirjakeele põhjal (vt Simmul 2017). Viimase puhul kasutasin siinse lühiülevaate aluseks olevaga sarnast argumentstruktuuril põhinevat meetodit.

Järgmiseks esitan konverbi argumentide asukoha ja olemasolu/kadumise alusel moodustatud LGP-konverbitarindite rühmad. LGP-tarindeid tähistavad nende peasõnana talitlevad vormid, mille järel sulgudes olev number viitab selle peasõnaga LGP-tarindite hulgale uurimismaterjalis.

1. **Kadunud, enne seda põhilausega viiteseoses olnud tegevussubjekt + tarindisse kuuluv laiend.** Neid konverbe käsitletakse tavaliselt grammatiseerunud kaassõnadena (vt lähemalt Uuspõld 2001: 310–319, Veismann jt 2017: 345, 372–373, Erelt 2017d: 732–736).

- 1.1. Mõõndusmäärusliku kaassõnafraasi peasõnad *vaatamata* (182), *hoolimata* (161), *olenemata* (19), *sõltumata* (17)

- (15) **Vaatamata ebamugavustele** valitseb vagunis sõbralik ja leplik meeleolu (AJA).

- (16) Ja kolmandaks valitses **hoolimata nendest pingetest** laval vaba ja sundimatu õhkkond (AJA).

- 1.2. Aja (ja koha) alguspiiri väljendava kaassõnafraasi peasõna *alates* (37)

- (17) **Alates esmaspäevast** peetakse muuseumi (vana raekoja) trepil kaagikohtu istungeid (AJA).

2. **Kõneolukorras asuv või kõneolukorra kaudu kadunud tegevussubjekt + tarindisse kuuluv laiend.** Need on konversatsioonilised konverbitarindid ja konversatsioonilise funktsiooniga kaassõnatarindid.

2.1. Tarindid kognitiivverbidega, nagu *arvestades* (17), *arvestamata* (5), (*arvesse, rangelt* jm) *võttes* (8), *lähtudes, silmas pidades, otsustades, minnes, rutates* jm (12)

- (18) Ent küsimused .. mõjusid sakslase riigitruidust ja korrale alluvust **arvestades** kohati lausa skandaalselt (AJA).
- (19) EPT koondistel ja osakondadel on see arv kaubakontoreid **arvestamata** 100-120 inimese ning 60-70 auto ringis (AJA).
- (20) Juriidilistesse peensustesse **laskumata** on asi järgmine: 16. novembril 1988. a kuulutas Toompea .. (AJA)

2.2 Tarindid kõnelemisverbidega *rääkides* (2), *kõneldes* (1); *rääkimata* (84), *kõnelemata* (7); (*ausalt* vm) *öeldes* (6); + kõnelemisele viitav tarind *tõele au andes* siirmisverbiga *andma* (1)

- (21) Isegi kempsus võetakse seal raha, meil on tasuta. Kõrgharidusest ja arstiabist **rääkimata**. (AJA)
- (22) Lootust pääsemiseks ei paistnud ausalt **öeldes** kuskilt (AJA).

2.3. Mingit põhilause aspekti täpsustavat loetelu vormistavad tarindid faasiverbidega *alates/alustades* (11) ja *lõpetades* (6)

- (23) Noormehed on rõivastunud mitmekesiselt, **alates** *smokingist* ja **lõpetades** ruudulise pintsakuga (AJA)

3. **Eksplitsiitne tarindisse kuuluv tegevussubjekt + implitsiitne põhilausest sõltuv tegevusobjekt.** Leksikaliseerunud ja/või grammatiseerunud evidentsiaalsusmarker (vt Plado 2015b: 324; Veismann, Erelt 2017: 451-452): *arvates* (53)

- (24) Elus mees on minu **arvates** ikka parem kui surnud (ILU).

4. **Kõneolukorras asuv või kõneolukorra kaudu kadunud tegevussubjekt + implitsiitne põhilausest sõltuv tegevusobjekt + tarindisse kuuluv laiend.** Sellise tarindi peasõna käsitletakse tavaliselt grammatiseerunud kaassõnana (vt Veismann, Erelt 2017: 451, 454–456 Uuspõld 2001: 312-313, Erelt 2017e: 814): *võrreldes* (38)

(25) Uurimisandmed kinnitavad, et õpilaste huvi emakeele vastu on teiste ainetega võrreldes suhteliselt madal (AJA).

5. Tegevussubjekti ja laiendi kaotanud määrsõnad ja üldlaiendid

5.1. Modaalset tähendusega *kahtlemata* (94), *tingimata* (69), *ilmtingimata* (26), *tahes-tahmata* (24)

(26) Uuest ainekst huvituvad **kahtlemata** masinaehitajad ja lennuaparaatide konstruktorid (AJA).

(27) Minu arvamust ei ole vaja **tingimata** kuulda võtta (AJA).

(28) .. mida kõige põhimõttelisemadki ateistid .. ajast mõeldes ja rääkides **tahes-tahmata** tunnistama peavad (ILU).

5.2. Viisimääruslikud *kogemata* (38), *poolkogemata* (4)

(29) Ausõna, ma lõhkusin selle liua **kogemata** (AJA).

6. **Põhilausega viiteseoses tegevussubjekt (+ tarindisse kuuluv konverbiga kokku kirjutatud tegevusobjekt või laiend).** Sellised vormid on käsitletavad leksikaliseerunud viisimäärustena: *vahetpidamata* (15), *alalõpmata* (8), *ilmlõpmata* (3), *sõnalausumata* (2), *ilmeksimata* (1), *järelejätmata* (1), *tagasivaatamata* (1), *hābemata* (1)

(30) Kõrvalruumis mängis automaat **vahetpidamata** tangot (ILU).

(31) Kristjan vahib neid **hābemata** seni – plika on ju veel Mustkivi Anul

sündimata –, kuni ei ole enam kindel (ILU).

Ülal esitatud LGP-konverbitarindite jaotus on visandlik ning nende tarindite kujunemiskäik ja funktsioonid jäävad ootama põhjalikumat käsitelu.

2. Konverbitarindite semantiline ja tekstiline funktsioon

2.1. Semantiline funktsioon

Konverbitarind väljendab kõrvalsündmust ja laiendab konstruktsiooni, mis väljendab põhisündmust (vt Ylikoski 2003: 222). Konverbitarindi semantilise funktsioonina käsitatakse kõrvaltegevuse määruslikku suhet põhitegevusega. Nedjalkov (1995: 106) on eristanud kolme tähendusega konverbe: 1) spetsiifilise tähendusega, 2) kontekstuaalseid ehk kontekstist lähtuva tähendusega ja 3) narratiivseid konverbe, mille funktsioon on aidata esitada sündmusi ajalises järjekorras. Selle liigituse järgi on nii *des-* kui ka *mata-*vorm kontekstuaalsed konverbid, sest nende tarindite semantiline funktsioon sõltub kontekstist.

Konverbitarindi semantilise funktsiooni käsitlemisel on kesksel kohal semantilised kategooriad, kuid pole välja kujunenud kindlat semantiliste kategooriate nimistut, mille abil konverbitarindi funktsiooni varieeruvuse üksikasju ammendavalt kirjeldada. Järgmiseks toon esile (*des-* ja *mata-*)konverbitarindi semantilise funktsiooni käsitlemisel kasutatud semantilisi kategooriaid, mille nimetus tähistab seda tähenduslikku aspekti, mida kõrvaltegevus põhisündmuse suhtes väljendab.

„Eesti keele süntaksi“ määrusekäsitluse (vt Veismann jt 2017: 305) järgi väljendavad nii *des-* kui ka *mata-*konverbitarind tähendusi VIIS, PÕHJUS, TINGIMUS, MÖÖNDUS ning *des-*tarind veel tähendusi OTSTARVE ja TAGAJÄRG. „Eesti keele süntaksi“ konverbitarindit käsitlevas alajaotises (vt Erelt 2017e: 815–818) on peale nende toodud esile funktsioonid KAASNEMINE, VASTANDUS, SELGITUS, VAHEND, AEG. Teiste keelte konverbitarindite funktsiooni käsitlustes on nimetatud veel nt VÕRDLUS, TÄIENDAV ASJAOLU, ASENDUS, TULEMUS, MÖÖNDTINGIMUS (vt König 1995: 64), NÄITLIKUSTUS, TÄPSUSTUS, LISANDUS (Killie, Swan 2009: 337).

Magistritöös lähtun semantilise funktsiooni käsitlemisel seitsmest semantilisest kategooriast, milleks on AEG (näide 32), PÕHJUS (näide 33), VAHEND (näide 34), KAASNEMINE (näide 35), VIIS (näide 36), TINGIMUS (näide 37), MÖÖNDUS (näide 38). Need seitse kategooriat valisin konverbitarindi funktsiooni kirjeldamiseks varasema uurimuse (Simmul 2015) tulemuste põhjal.

- (32) King käes, trepil **seistes** tundis Prints alati mingit heldimust (AJA).
- (33) Ta sulges silmad, **soovimata end peeglist näha** (ILU).
- (34) Kooperatiivi esimehe leidmise katsed telefonitsi ning kodus **käies** pole tulemusi andnud (AJA).
- (35) Riia ringkonnakohus lõpetas asja arutamise ära, **karistamata Jürgensteini** (AJA).
- (36) Nüüd isa tulebki mööda Pedeli tänavat üles, valge soni kuklas, **kiirustades**, ja päike paistab (ILU)
- (37) **Ilma ladina keelt oskamata** aga tarkuste juurde ei pääse (ILU).
- (38) **Eitamata** sotsiaalsete kaitsemehhanismide vajalikkust ja oskusliku majanduspoliitika abil ettevõtlikkuse suunamist, tundub siiski, et miski on meie hinnangutes väga paigast ära (AJA).

Siinses töös on kesksel kohal määruslike tähenduste vahelised seosed, nagu nad konverbitarindi puhul ilmnevad. Siinkohal esitan konverbitarindi semantilise funktsiooni käsitlemise viisi kohta lühikese eelvaate. Konverbitarindil on kaks baastähendust. Üks neist on KAASNEMINE, mida võib pidada ühelt poolt kõige nõrgemaks määruslikuks tähenduseks (vt Kortmann 1991: 121-122) ja teiselt poolt konverbitarindi põhitähenduseks (vt Erelt 2017e: 758). Teine baastähendus on AEG, mida võib tähenduste sünkroonilise ja semantilise seose alusel käsitleda KAASNEMISE tähenduse teatava vastandi või ümberpööratud perspektiivina. Kui KAASNEMISE tähendusega konverbitarindi kõrvaltegevuse kontekst sõltub põhisündmusest, siis AJA tähendusega konverbitarind väljendab ise põhisündmuse ajalist konteksti. Kuna AEGA väljendav konverbitarind ütleb midagi põhisituatsiooni kohta, on AJA tähendus spetsiifilisem ja informatiivsem kui KAASNEMISE baastähendus.

VIISI tähendus on (taas sünkroonilisest vaatekohast) tõlgendatav KAASNEMISE baastähenduse põhjal. VIISI tähendusega konverbitarind ei väljenda mitte teist iseseisvat sündmust, vaid iseloomustab põhisündmust ega pruugi sellest tegevusena eristuda. PÕHJUS, VAHEND, MÖÖNDUS, TINGIMUS on aga lisatähendused, mida kandvate konverbitarindite abil väljendatud kõrvaltegevus seostub põhitegevusega ka mõne põhilisema, enamasti KAASNEMISE või AJA tähenduse kohaselt.

Konverbitarindi semantilise funktsiooni käsitlemise aluseks on seitse semantilistel kategooriatel põhinevat tähendusrühma. Lisatähendusega (PÕHJUS, VAHEND, MÖÖNDUS, TINGIMUS) konverbitarindid olen liigitanud lisatähenduse kohasesse tähendusrühma.

Semantilise funktsiooni käsitlemise esimeses järgus liigitan nt aja ja põhjuse mõistega seotud tarindid PÕHJUSE tähendusrühma, ja nii põhjuse kui ka tingimuse mõistega seotud tarindid TINGIMUSE tähendusrühma. Semantilise funktsiooni käsitlemise teises järgus pööran tähelepanu esimeses järgus kõige spetsiifilisema lisatähenduse järgi rühmitatud konverbitarindite seostele teiste, üldisemate tähendustega. Niisiis toon esile selle, kuidas jagunevad nt TINGIMUSE tähendusrühma kuuluvad tarindid muude mõistetega seostumise alusel TINGIMUSE-AJA, TINGIMUSE-PÕHJUSE jm allrühmadesse.

Magistritöö uurimusliku osa ülesehitus põhineb üldisematel tähendusrühmadel. Üksikasjalikumad, mitme tähendusrühma vahelistel seostel põhinevad kategooriad tulevad vaatlusele üldisematele tähendusrühmadele pühendatud peatükkide alljaotistes. Esmane ülevaade *des-* ja *mata-*konverbitarindite jagunemisest üldiste tähendusrühmade vahel on esitatud tabelis 1.

Tabel 1. Konverbitarindite semantiliste funktsioonide jagunemine

Semantiline funktsioon	<i>des</i> -tarindeid	<i>mata</i> -tarindeid
KAASNEMINE	233 (28%)	210 (44%)
AEG	162 (20%)	0
VIIS	104 (13%)	145 (30%)
PÕHJUS	71 (9%)	53 (11%)
VAHEND	145 (17%)	2
MÖÖNDUS	4	32 (7%)
TINGIMUS	111 (13%)	38 (8%)
KOKKU	830	480

Töö uurimuslikus osas tulevad tabelis 1 esitatud tähendusrühmad vaatlusele tähenduse kompleksuse kasvamise järjekorras: kõigepealt tulevad vaatlusele KAASNEMISE ja AJA tähendusrühm ning seejärel teised tähendusrühmad kuni MÖÖNDUSE ja TINGIMUSE tähendusrühmani. Iga tähendusrühma käsitleva peatüki alguses on esitatud rühma aluseks oleva tähenduse üldine kirjeldus.

Kuna komplekssemad tähendused annavad põhi- ja kõrvalsündmuse seose kohta rohkem või spetsiifilisemat infot, on komplekssemad tähendused ühtlasi informatiivsemad kui baastähendused. Atlasi-Levinsoni informatiivsuspõhimõtte kohaselt (vt Atlas, Levinson 1981: 40-41, Levinson 1987: 66) eelistatakse neist võimalikest tõlgendustest, mis on kooskõlas ootuspäraste ja eeldustekohaste asjaoludega, kõige informatiivsemat. Seega on olulised kaks tegurit: 1) loomulikkus, ootuspärasus ja 2) informatiivsus. Eelistatud tõlgendus on võimalikult informatiivne ja spetsiifiline ning jääb seejuures loomulikuks ja vastuvõetavaks. Seda võib käsitada konverbitarindi määrusliku polüseemia toimimise põhimõttena: kõrval- ja põhitegevus seostatakse sellise tõlgenduse järgi, mis pole ühest küljest (tegevuste laadi, konteksti, kõneolukorra ja konstruktsioonide seisukohast) vastuoluline ning on teisest küljest võimalikult informatiivne. Komplekssemate ja spetsiifilisemate tähenduste kasuks räägib informatiivsus. Baastähenduste kasuks räägib aga see, et nad on loomulikud

rohkemates kontekstides. Ühest küljest väljendavad baastähendused võrreldes spetsiifilise tähendusega vähem, aga teisest küljest, väljendades võrdlemisi nõrka seost, nad ka eeldavad kontekstilt vähem: baastähenduse kohane tõlgendus on sagedamini loomulik ja läheb harvem ootuspäraste asjaoludega vastuollu.

2.3. Tekstiline funktsioon

Konverbitarindi tekstilise funktsiooni käsitlemise aluseks on eeldus, et konverbitarindi pragmaatiline otstarve on sekundeerida (põhisituatsiooni väljendavale) põhilausele kõrvalsündmuse väljendamise abil: konverbitarind aitab põhilausel põhisituatsiooni vastuvõtjale edastada. Tekstilise funktsiooni käsitlemisel on tähtis silmas pidada, et konverbitarindi pragmaatiline prioriteet pole lihtsalt sündmuse väljendamine: selle abil ei saagi väljendada iseseisvat, sõltumatut sündmust, mis poleks seotud või ei eeldaks seost teise sündmusega. Konverbitarindi abil väljendatav kõrvaltegevus aitab edastada põhisituatsiooni vastuvõtjale täielikumalt, terviklikumalt ja hõlpsamini mõistetavalt, kui põhilause üksnes oma vahenditega edastaks. Seega pole kõrvalsündmust väljendatud mitte kõrvalsündmuse enda, vaid põhisündmuse pärast. See, kuidas konverbitarind põhilausest tekstivoos toetab, on tugevas, kuid mitte absoluutses vastavuses konverbitarindi semantilise funktsiooniga. Semantiline seos põhisündmusega annab konverbitarindile eeldused pakkuda põhilausele tekstis toetust ja täiendust, kuid semantiline seos üksi ei määra tekstilist funktsiooni ainuvõimalikul moel: ühe tähendusrühma konverbitarindid võivad toetada põhilausest tekstis mitmel eri viisil. Siin käsitletuses eristan nelja tekstilist funktsiooni ehk nelja viisi, kuidas konverbitarind põhilausest vastuvõtjale suunatud tekstivoos toetab või täiendab. Tekstilisi funktsioone võiks eristada ka rohkem, kuid et käsitusviis on uudne ja lõplikult kinnistumata, kasutan nelikjaotust, mida olen pidanud väikseimaks kirjeldusjõuliseks liigiteluks.

Konverbitarindi tekstilise funktsioonina on vaatluse all see, kuidas suhestub tarind põhilausega nende kontekstis ehk põhilausest ja konverbitarindist koosneva komplekslause tekstiümbruses. Teisi sõnu: millist funktsiooni täidab tarind põhilause suhtes teksti edenemise ja info esitamise seisukohalt. Tekstiline funktsioon puudutab teksti, diskursuse ja infostruktuuri mõistega seotud keeletasandit. Tuntumad infostruktuuri käsitlemisel kasutatavad põhimõisted on teema (või topik), reema (või

komment) ja fookus (vt Lindström 2017: 537). Teema ja reema moodustavad tavaliselt tervikliku ideeüksuse, kus teemal ja reemal on kahepoolne suhe ja vastastikused funktsioonid. Teema on lause lähtepunkt ja reema sihtpunkt (samas). Teema annab reemale aluse ja reema omalt poolt ütleb midagi teema kohta. Lause tüüpiline teema on tegevussubjekt, mida väljendab normaallauses grammatiline subjekt (samas). Konverbitarindi ja põhilause kui kahe sündmusliku moodustaja kooslus erineb aga nii grammatiliselt (süntaktiliselt) kui ka tekstiliselt neist kooslustest, mida käsitletakse teema ja reema mõiste abil. Konverbitarindi ja põhilause vahekord võib teema-reema suhtele vastata rohkem või vähem. Põhilause ja konverbitarindi kooslus on asümmeetriline: konverbitarind on põhilausele alistatud ja selle suhtes teisejärguline. Lähtun grammatilise alistusega kooskõlalise funktsionaalsest eeldusest, et konverbitarindi peamine otstarve on toetada põhilause, ent mitte vastupidi: põhilause peamine otstarve pole toetada konverbitarindit. Kooskõlas sellega käsitlen konverbitarindi tekstilist funktsiooni põhilause suhtes, eeldamata, et põhilause täidab konverbitarindi suhtes sellega vastavuses olevat funktsiooni.

Konverbitarindi tekstiline funktsioon on olemuslikult suhteline ja rangete eraldusjoonteta varieeruv nähtus, mille variantide vahel on üleminekud ja seosed. Eristan konverbitarindi nelja tekstilist funktsiooni: **lähe**, **täiendus**, **tuum** ja **selgitus**. Järgmiseks tulevad näidete toel lähemalt vaatlusele tekstilise funktsiooni käsitlemisel kasutatavad neli põhimõistet ning nende kokkupuuted teema, reema ja fookuse mõistega.

Tekstilise funktsiooni käsitlemise aluseks on eeldus, et põhilausest ja konverbitarindist üks on teise mõistmise alus ning teise tõlgendus toetub esimesele. Ühe tegevuse tõlgendus sõltub teise tegevuse tõlgendusest rohkem kui vastupidi. Ikoonilisuse printsiibi kohaselt langeb tõlgenduslik sõltuvus üldjuhul kokku keelendite struktuurilise, sõnajärje-kohase järjekorraga: füüsiliselt (helis või kirjas) eespool paiknev konstruktsioon on mõeldud olema mõistetav enne kui tagapool paiknev konstruktsioon. Kuna struktuuriline järjekord ja tekstiline sõltuvus on aga eri nähtused, ei pruugi nad alati kokku langeda.

Konverbitarindi tekstilise funktsiooni käsitlemine on rajatud lähte ja täienduse mõiste vastandusele. Lähte funktsiooni täitev konverbitarind väljendab põhitegevust tõlgendada

aitavat või selle mõistmise aluseks olevat tegevust. Lähte funktsioonis kõrvaltegevuse tõlgendus ei sõltu põhitegevusest. Täiendav konverbitarind väljendab põhitegevusest lähtuvat ja seda täiendavat infot. Põhitegevuse tõlgendus ei sõltu täiendavast konverbitarindist, aga täiendava konverbitarindi tõlgendus sõltub sageli põhitegevusest.

Lähte funktsiooni täitev konverbitarind (näited 39-40) viitab põhilausest mõista aitavale kontekstile.

(39) Miks ma 30. juulil EPA aulasse astudes peaaegu kindel olin, et saan tüsata? (AJA)

(40) Sõnades saab iga majandusmees suurepäraselt aru, et kutsekoolis oskustöölisi vananenud tehnika baasil välja õpetades petetakse iseennast (AJA).

Tavaliselt on lähtena talitlev kõrvalsündmus arusaadav ilma põhilausest ning aitab vastu võtta põhilause sisu või on selle mõistmise eeldus. Lähtena talitlev konverbitarind väljendab seega põhilause sisu kontekstualiseerivat raamistikku või selle mõistmise lähtealust. Lähtel on funktsionaalseid ühisjoooni teema, iseäranis eksistentsiaallause teema ja sekundaarse teema mõistega (vt Lindström 2017: 537–539). Lähte TF ei eelda aga tingimata, et konverbitarind väljendab põhilause (peamist) teemat, st et põhilause käib kõrvaltegevuse kohta. Peale lähtena talitleva konverbitarindi on põhilausel tavaliselt primaarne teema, nagu näites 39 alus *ma*. Lähte TF-i täitvat konverbitarindit võib küll sageli käsitleda sekundaarse teemana, eriti kui see paikneb põhilause ees (sekundaarse teema kohta lähemalt samas: 539).

Täiendava funktsiooniga konverbitarindi (näited 41-42) tõlgendus sõltub rohkem põhilause tõlgendusest kui vastupidi. Täiendav konverbitarind täpsustab põhilause sisu või jätkab põhilause teemat ning väljendab põhilause seisukohast uut (lisa)infot. Põhilause ise väljendab konverbitarindi mõistmiseks vajalikku infot. Täienduse mõistel on ühisjoooni reemaga. Täiendav konverbitarind väljendab uut infot ja koosneb seeläbi ainult reemast ning selle lähtekohana on käsitatav kas kogu põhilause või osa põhilausest.

(41) Puutus asi rahasse, esines ta ärimehena, **pooldades** ikka tagasihoidlikumat ja vähem raha nõudvat ettevõtmist (AJA).

(42) Ta ütles leebelt – ja **üldsegi punastamata**: „Esimesel silmapilgul .. (ILU)

Selgitus (näited 43-44) on ilmekalt esile küündiv tekstiline erifunktsioon, mida täitva tarindi otstarve on aidata mõista põhisündmuse toimumise / põhitegevuse sooritamise põhjust. Osa selgitava funktsiooniga tarindeid on lähemal lähte ja osa täienduse baasfunktsioonile.

(43) „Karin, kulla Karin, sa ei tea, kuidas ma sind janunen!" pomises Samuel (**naist ilmselt kellegi teisega segamini ajades**)

(44) Näis, et Raivo sai ka ise aru, et on liiale läinud, kuid **soovimata seda teistele näidata**, jätkas endises vaimus (ILU).

Neljanda tekstilise funktsioonina on eristatud **tuum** (näited 45-46), mispuhul konverbitarind väljendab kogu põhilause mõistmise seisukohast kesket tähendust, ilma milleta poleks põhilause mõte terviklik või oleks oluliselt erinev tuuma sisaldava lause mõttest.

(45) Kohati muutub käik madalaks, ta lööb pea vastu lage ja saab edasi liikuda vaid **kummardudes** (ILU).

(46) Väga keeruline on isegi ühest ametikohast teist teha ilma **raha juurde küsimata** (AJA).

Tuum on sageli fookustatud, kuid pole fookusega võrdsustatav: ühelt poolt ei pruugi tuum olla vormiliselt, lisamarkeritega esile tõstetud ning teiselt poolt ei pruugi fookust sisaldav konverbitarind olla põhilause tuum.

Võib eeldada, et tekstilised ja semantilised funktsioonid on omavahel seotud. Nii lähe, täiendus kui ka selgitus on tugevalt seotud kindlate semantiliste funktsioonidega. Lähe võiks olla seotud AJA ja TINGIMUSE tähendusega, täiendus VIISI, VAHENDI ja KAASNEMISEGA ning selgitus PÕHJUSEGA. Tuuma TF-i on aga raske seostada nii kindlalt

ühegi kindla semantilise funktsiooniga: see on pigem tekstiline eripositsioon, kus võivad sõltuvalt konkreetse lause infostruktuurist asuda mitmesuguseid semantilisi funktsioone täitvad, sageli lisamarkerite abil esile tõstetud tarindid.

Tekstiline funktsioon eeldab semantilist funktsiooni. Tekstiline funktsioon viitab ühe konstruktsiooni funktsioonile teise suhtes konkreetsetes kontekstis, semantiline funktsioon põhineb konstruktsioonide abil väljendatud sündmuste sisulisel vahekorral. Semantiline funktsioon sõltub kõnealuste nähtuste (tegevuste) sisemistest, loomulikest omadustest, tekstiline funktsioon aga nende nähtuste suhestamise viisist. SF on kõnealune sisu-aines, konkreetse kõneolukorra *mis?*, TF aga selle sisu-ainese käsitlemise viis, konkreetse kõneolukorra *kuidas?*. SF ja TF on seotud seeläbi, et nad realiseeruvad keeles korraga. Kõnealusest sisust (SF) räägitakse ühtlasi mingil konkreetsetel viisil (TF), mis on üks mitmest võimalikust. SF-i ja TF-i seos on vastastikune: ühelt poolt eeldab TF kindlat laadi SF-i, teiselt poolt võib SF ehk ühe sündmuse suhe teisega sõltuda nende sündmuste tekstilisest suhestamisviisist.

3. Täendusrühm KAASNEMINE

KAASNEMISE tähendusrühma konverbitarindid väljendavad põhitegevusega kaasas käivat ja seda saatvat tegevust. KAASNEMISE tähendusrühma tarinditele vastab üldine määratlus, mida on sageli kasutatud kogu *des*-tarindi malli kirjeldamiseks: see osutab põhisündmusega kaasnevale sündmusele (vt nt EKG II: 265). Kortmann (vt 1991: 121-122) käsitleb LISANDUST ja KAASNEMIST kõige nõrgemate ja vähem informatiivsete määruslike tähendustena. Kortmanni järgi (samas: 122) on LISANDUSE ja KAASNEMISE tähenduse vahel keeruline vahet teha ning LISANDUST saab käsitada põhisündmusega eriti nõrgalt seotud kaasneva asjaolu või sündmusena. Siin töös pole LISANDUSE ja KAASNEMISE tähendust eristatud, vaid neid on käsitletud koos KAASNEMISE tähendusrühma all.

KAASNEMINE on ainus määruslik funktsioon, mida täitev keelend ei täpsusta alistava keelendi tähendust ühelgi spetsiifilisel moel. Kui kõigi ülejäänud määruslike funktsioonide puhul väljendab laiend põhja kohta täpsustavat infot, siis KAASNEMISE tarindi tähendus on ühelt poolt põhjast suhteliselt sõltumatu ning teiselt poolt ei iseloomusta põhja samaväärselt kui teised tähendused. (Vt samas). Kortmanni väitega, et KAASNEMISE tähendusega konstruktsioonid ei täpsusta alistava keelendi tähendust, haakub Erehti (2017: 815) väide, mille järgi eristub KAASNEMISE tähendus kõigist teistest siin töös kasutatud tähendustest selle poolest, et seda tavaliselt rinnastuse abil vormistatavat funktsiooni täitvad konverbitarindid alistuvad põhilausele üksnes vormi, kuid mitte sisu poolest.

Peale LISANDUSE ja KAASNEMISE tähenduse käsitlem KAASNEMISE tähendusrühma all tähendusi, mida Kortmann (1991: 122) on käsitletud informatiivsemana, nimelt eelnevat ja järgnevat tegevust ning TULEMUST/TAGAJÄRGE. Need tähendused on käsitletavad KAASNEMISE tähenduse põhjal. Järgnev tegevus on põhitegevuse järel toimuv kaasnev tegevus. TULEMUSE/TAGAJÄRJE tähendusega konverbitarind viitab

kaasnevale (enamasti järgnevae) sündmusele, mis toimub põhilause mõjul. TULEMUST/TAGAJÄRGE on käsitletud ka eesti (*des-*)konverbitarindi omaette tähendusena: nii on talitanud Plado (2015b: 318-319) ja Martõkainen (2015: 27, 38-39). Ka uues eesti keele süntaksi käsitluses on EKG-st puuduv tagajärjemäärus uue mittelauselise määruseliigina kasutusele võetud (vt Veismann jt 2017: 301, 375). TULEMUST/TAGAJÄRGE eristab tavalisest KAASNEMISEST see, et sündmuste vahel valitseb peale ajalise ka põhjuslik seos. Seega on tulemusündmuse vahekord põhitegevusega tihedam ja spetsiifilisem kui harilikult kaasneval tegevusel. Siin töös on põhitegevuse tulemust-tagajärge väljendavaid tarindeid käsitletud KAASNEMISE tähendusrühma all, pidades tähtsaks nende mõistete seotust, mida võib konverbitarindi puhul pidada hüponüümiaks. Tulemus on kaasneva tegevuse hüponüüm, põhitegevusega kausaalselt kaasnev tegevus.

KAASNEMINE on nii *des-* kui ka *mata*-konverbitarindi kõige sagedasem semantiline funktsioon. Ka Erelt (2017e: 758) on nimetanud KAASNEMIST konverbitarindi põhifunktsiooniks. Uuritud materjali hulgas kuulub KAASNEMISE tähendusrühma 28% *des-* ja 43% *mata*-tarinditest. Peale selle on KAASNEMISE baastähenduse põhjal käsitletavat umbes pool kompleksse (st v.a AJA) tähendusega *des-* ja enamik *mata*-tarindeid.

3.1. KAASNEMISE tähendus

KAASNEMISE tähendusrühma kõrvaltegevus võib põhitegevusega ajaliselt seostuda mitmel moel. Selle rühma kõrvalsündmus asetub põhisituatsiooni kui konteksti külge. Kõrvaltegevuse ja põhisündmuse täpne ajaline vahekord varieerub. KAASNEMISE tähendusrühma *des*-tarindite puhul on kõige tavalisem ajaline seos suhteline samaaegsus, nagu näites 47. Põhitegevusega (ringikõndimine) on „enam-vähem samaaegsed“ kolm kõrvaltegevust. Omavahel saavad kõrvaltegevused päris samaaegsed olla küll ainult siis, kui neid sooritavad eri tegijad.

- (47) Mõned istusid pinkidel, teised kõndisid aeglaselt kirikus ringi, **uurides** kirju põrandatahvlitel, **silmitsedes** seintel rippuvaid vappe ja **libistades** käega üle siledate puunikerduste (ILU).

Peale teise, kaasneva sündmuse võib KAASNEMISE tähendusrühma *des*-tarind väljendada tegevust, mis moodustab osa põhisündmusest (näide 48). Sellised tarindid on KAASNEMISE tähendusrühmas erilaadsed, sest nad talitlevad põhisündmuse täpsustusena – mis seob neid (KAASNEMISE tähendusega seotud) VIISI väljendavate konverbi-tarinditega.

- (48) Nad jõid oma kohvi kaua, lugesid kohaliku lehe viimse kui reani läbi, alustades matusekuulutustest ja ostu-müügi teadetest (ILU).

mata-tarind (näide 49) seostab põhisündmusega kõrvaltegevuse, mille toimumata jäämine on millegi poolest märkimisväärne. Kuna tegevust ei toimu, ei saa *mata*-tarindi puhul rääkida kahe sündmuse samasugusest ajasuhtest kui *des*-tarindi puhul. Siiski on ka sündmuse ärajäämisel oma loomulik ajavahemik, mis võib olla mõnevõrra ebamäärses kui toimuva sündmuse puhul.

- (49) Ta kahmas teki ümber, ja asemeriieatele pilku heitmata, süda nõrkusest iiveldamas, hiilis trepikotta (ILU).

Eituse kaudu võib *mata*-tarind implitseerida ka jaatavat infot, osutades põhitegevuse kõrval aset leidvale tegevusele. Näites 50 esineva *mata*-tarindi põhiline funktsioon pole mitte osutada põhitegevuse kõrval toimumata jäävale, vaid põhitegevusega samal ajal toimuvale tegevusele, *vastumeelsuse ilmutamisele*.

- (50) Ema kuulas, varjamata oma vastumeelsust Kirke kavatsuse suhtes (ILU).

Peale suhtelise samaaegsuse võivad *des*- ja *mata*-tarind väljendada tegevusi, mis asetuvad loomuliku tõlgenduse kohaselt ajas põhisündmuse ette või järele. Näited 51-52 viitavad enne põhitegevust toimuvatele kõrvaltegevustele. Ka neid ajaliselt eelnevaid tegevusi kujutatakse sekundaarse, põhisituatsiooni suhtes kõrvalisena. Need eelnevad tegevused ei orienteeru põhisündmust ajaliselt, vaid asetuvad tõlgenduslikult põhisündmusele toetudes põhisündmuse ette. Tavaliselt paiknevad niisugused tarindid

ikoonilisuse printsiibi järgi põhilause ees (näide 51). *mata*-tarindeid, mis väljendavad eelnevat (eelnemata jäävat) tegevust märksa sagedamini, esineb enam ka põhilause järel (näide 52). See, et *mata*-tarind väljendab eelnevat tegevust sagedamini kui *des*-tarind, on seostatav sellega, et eitaval konverbitarindil pole mineviku väljendamiseks omaette vorme nagu jaataval tarindil *nud*- ja *tud*-vorm. Põhisündmusele eelnevat tegevust väljendab *mata*-vorm ka partitsiibitarindi peasõnana (vt EKG II: 265).

- (51) Missikandidaat lahkub, smokingihõlmade lehvides tuleb Villu Tari ning, **nimetades saalisviibijaid härradeks ja daamideks**, kutsub lavale Miss Lietuva '89 Lincija Gruzdyte tervitama eesti rahvast ja missikandidaate (ILU).
- (52) Avan akna, **kelleltki küsimata** (ILU).

Sama loomuliku, st tarindisisesel ja -välisel kontekstil põhineva tõlgenduse põhimõtte järgi asetub osa KAASNEMISE tähendusrühma *des*- ja *mata*-tarindeid ajaliselt põhisündmuse järele (näited 53-54). *des*-tarind väljendab põhilause järel toimuvat sündmust sagedamini kui *mata*-tarind. Erinevalt põhisündmusele eelnevast sündmusest (mida väljendavad ka AEG, PÕHJUS, VAHEND, MÖÖNDUS, TINGIMUS) on järgnevad sündmused ainuomased KAASNEMISE tähendusrühmale.

- (53) Siis kaovad ema-isa kohe peale hommikusööki, **ilmudes alles videvikus** (ILU).
- (54) „See on ju ...“ karjus Ott, **midagi enamat lisamata** (ILU).

Kõige selgemalt eristuva allrühma moodustavad KAASNEMISE tähendusrühmas tarindid, mis väljendavad põhitegevuse TULEMUST/TAGAJÄRGE (näide 55).

- (55) Isegi hoolikalt puhastatud põlevkivibensiin sisaldab rikkalikult ühendeid, mis hõlpsasti polümeriseeruvad, **tekitades vaike** (AJA).

Erinevalt *des*-tarindist pole *mata*-tarindite puhul TULEMUST/TAGAJÄRGE tähendusest räägitud (vt Veismann jt 2017: 375, Erelt 2017e: 817). Põhisündmuse tulemusele võib siiski viidata ka *mata*-konverbitarind, mille puhul lisab eituslikkus TULEMUSE/TAGAJÄRJE tähendusele oma lisavõimalusegi: *mata*-tarindi abil väljendatakse

nii saavutamata jäänud tulemusi (näide 56) kui ka sihipäraseid tulemusi, mis seisnevad ebasoovitava sündmuse vältimises (näide 57).

(56) Klade töötasin kaanest kaaneni läbi, kahjuks midagi rõõmustavat leidmata (AJA).

(57) Edaspidi jäid need ka tummas öös teed tähistama, laskmata kivikoormail suunalt hälbida (ILU).

Saavutamata jäänud tulemus on vastuolus põhitegevuse eesmärgiga ning vastuolu võivad toonitada möönvad partiklid *siiski*, *ometi* jms. Niisugused tarindid väljendavad ootusvastast ehk möönvat VASTANDUST (vt Erelt 2010: 56). *mata*-tarindi abil väljendatud kõrvaltegevus on põhitegevuse seisukohast ootusvastane. Möönvat VASTANDUST väljendavad konverbitarindid on parafraseeritavad *ent/kuid/agarindlausega*. (Vt samas: 58–60, Erelt 2017c: 618)

(58) Probleeme on kuhjaga ning maailma etnomusikoloogid on nende üle viimastel aastatel palju vaielnud, tänini siiski veel kindlaid kokkuleppeid saavutamata (AJA).

(59) Nagu oleks aeg end mööda kuuske üles-alla libistanud, pääsemata ometi puu haarest (ILU).

Ka KAASNEMISE tähendusrühma *des*-tarind võib väljendada põhilausega vastuolus olevat ja põhilausele tõlgenduslikult järgnevat sündmust, mida väljendav tarind paikneb üldiselt põhilause järel (näide 60). Erelt (2017e: 815) on käsitlenud VASTANDUST *des*-tarindi omaette funktsioonina. Ka *des*-tarind väljendab (enamasti) just möönvat, mitte aga kontrastiivset või korrigeerivat VASTANDUST (vt Erelt 2010: 56). VASTANDUSE möönvusele viitab konnektiiv *siiski*, nagu toimub ka rindlauseste puhul.

(60) Mehe ja tütre jutu sekka poetas emagi omalt poolt mõne sõna, jäädes põhiliselt siiski pealtkuulajaks (ILU).

Tarindid näitelausestes 58–60 väljendavad põhisündmusega kaasnevat või sellele järgnevat sündmust, mis on põhisündmuse seisukohast ootuspäratu. Erelt (2017e: 815)

on seostanud VASTANDUSE funktsiooni üksnes *des*-tarindiga, kuid see on tavalisem just *mata*-tarindi puhul. VASTANDUSE funktsioon vastab MÖÖNDUSE funktsioonile umbes samamoodi (ümberpööratult) nagu TULEMUSE/TAGAJÄRJE funktsioon PÕHJUSE funktsioonile. Seejuures on vastanduvadki tegevused käsitletavad kaasneva tegevuse all-liigina: kaasneva (enamasti järgneva) kõrvalsündmusena, mille vastuolu põhisündmusega toonitavad tavaliselt lisamarkerid, nimelt konverbitarindis esinevad möönvad partiklid.

Mõnel puhul vormistavad KAASNEMISE tähendusega tarindit laiendid *ise* ja *see-/sealjuures*. Kuigi Erelti (2017e: 812) käsitluse järgi kuulub *ise* pigem konverbitarindist väljapoole, on seda siin töös käsitletud osana tarindist. Niisuguse käsitlust kasuks räägib muu seas see, et *ise* võib esineda tarindi sees, st konverbi ja laiendi vahel (vt näited 127, 162).

- (61) Marvi sobras neis, valis, ise sealjuures rõõmsameelselt juhtumeid kirjeldades (ILU).

Konverbitarindis sisalduv *ise*, *see-/sealjuures*, *samal ajal* jms toovad esile kõrvaltegevuse ja põhitegevuse ühisosa: *ise* toonitab ühist tegijat (vt ka Lindström, Vihman 2010: 236), *see-/sealjuures* osutab tegevuste ajalis-ruumilisele kokkukuuluvusele. Huvitav on see, et sageli esinevad nimetatud keelendid just põhitegevusest selgelt eristatud ja tihti VASTANDUSE funktsiooniga konverbitarindites, nagu ilmestavad näited 62–66.

- (62) Leedulased mängivad suure innuga romantilisi ja potentsiaalselt hukutavaid mängu, ise ilmselt teadmata, mida nad õieti teevad (AJA).
- (63) Progress nõuab energiat, mis kindlustaks inimestele vajalike süsteemide liitumise ja täiuslikumaks muutumise, neid sealjuures hävitamata (ILU).
- (64) .. mille tulemusena see omandab küll kõik aatepoliitika hädad, saamata aga seejuures ühtki viimase eelist (AJA).
- (65) Nad tulid .., ostsid mõne saiakese, tihti ka tordilõigu, ise ohtes, kui paksuks võib inimene küll enne surma ennast süüa (ILU).
- (66) Mulluse aktiivse hoiuste suurenemise taustal on tempo küll langenud,

jäädes samal ajal enam-vähem sünkrooni hoiustajate käitumisega 1986. ja 1987. aastal (AJA).

Laiendite *ise*, *see-/sealjuures* ja *samal ajal* suhtelist sagedust põhilausele vastandatud konverbitarindites võib seletada sellega, et kõrval- ja põhitegevuse ühisosa on soovitud esile tuua just vastuokslike sündmuste puhul: on märkimisväärne, et kahel vastuolus oleval tegevusel on ühine tegija või toimumisaeg. Juhtude põhjal, kus laiendile *ise* on liitunud rõhukliitik *-gi*, on leksikaliseerunud möönev partikkel *isegi*. Näidetes 67-68 esinevad KAASNEMISE tähendusrühma *mata*-tarindid laiendiga *isegi*, millest esimene on kompositsioonilise (*ise+gi*) ja teine holistilise struktuuriga.

(67) On nagu heliseks kogu aeg kuskil häirekell, oled rahutu, saamata isegi aru, mis on (ILU).

(68) Halleki värvikasutus on küllaltki ebarootsilik, tugevatele kontrastidele üles ehitatud, häbenemata olla isegi magus (AJA).

(Endist) rõhupartiklit *-gi/ki* sisaldavad ka peaaegu kõik eesti keele möönvad sidendid (*kuigi, ehkki, olgugi (et)*) (vt Plado, Lindström 2012: 145). Rõhuliide on ka möönvate-rõhutavate konnektiivide ja partiklite komponent: *siiski, ometigi, niigi, isegi, ikkagi*. Väärrib tähelepanu, et ka need konnektiivid on tõenäoliselt kujunenud aja (*siis, ikka*), viisi (*nii*) või tegija (*ise*) samasuse rõhutamise (*-gi/-ki*) kaudu.

KAASNEMISE tähendusrühmas leidub ka eksplitsiitse tegevussubjektiga tarindeid, ehkki Sahkai (2011: 17) järgi eksplitsiitse tegevussubjektiga konverbitarind puhast samaaegsust ei väljenda: Sahkai nimetab eksplitsiitse tegevussubjektiga konverbitarindi funktsioonide seas vaid AEGA ja VIISI. Ehkki VIISI ja KAASNEMISE tähenduse üleminek on sujuv, leidub siinse uurimismaterjali seas peale aja- ja viisimääruslike ka niisuguseid eksplitsiitse tegevussubjektiga tarindeid, mille abil väljendatud sündmuse vahetõrke põhisündmusega vastab paremini KAASNEMISE kui VIISI tähendusele (näide 40). KAASNEMISE baastähendusel põhinevasse funktsioonipoolde ja sealhulgas KAASNEMISE tähendusrühma kuuluvad ka siinse uurimismaterjali kõik eksplitsiitse tegevussubjektiga *teadmata*-tarindid (näide 70), mis on ühtlasi siinses materjalis ainsad eksplitsiitse tegevussubjektiga *mata*-tarindid. Kuigi *teadmata*-tarindit käsitletakse

leskikaliseerununa (vt Sahkai 2011: 16-17, Veismann jt 2017: 311), sobivad need tarindid funktsiooni alusel KAASNEMISE tähendusrühma.

(69) Mõni aeg hiljem võtab ta kokku terve oma jõuvaru ja kõnnib esimese lume langedes, kepp taas toeks, tellitud kübarale järele (ILU).

(70) Keegi ta sõpradest oli tema teadmata mõned värsid mingi žurnaali toimetusse viinud (ILU).

3.2. KAASNEMISE tähendusrühma tekstilised funktsioonid

KAASNEMISE SF-le on omane täienduse TF: põhitegevusega kaasnevale tegevusele viitav konverbitarind täiendab põhilauset lisainformatsiooniga. KAASNEMISE tähendusrühma tekstiliste funktsioonide esinemusest annab ülevaate tabel 2.

Tabel 2. KAASNEMISE tähendusrühma tarindite tekstilised funktsioonid

	<i>des</i> -tarind	<i>mata</i> -tarind
Lähe	2 (1%)	13 (6%)
Täiendus	231 (99%)	194 (92%)
Täiendus-selgitus	0	3 (2%)
Kokku	233	210

Enamiku KAASNEMISE tähendusrühma konverbitarindite, 99% *des*-tarindite ja 92% *mata*-tarindite TF on täiendus ning seda funktsiooni täidavad kõik seni esitatud KAASNEMISE tähendusega konverbitarindid. Järgmiseks toon näiteid KAASNEMISE SF-ga tarinditest, mille TF erineb tavapärasest.

Näide 71 ilmestab üht kahest kaasnemismääruslikust *des*-tarindist, mille olen sidunud lähte TF-ga. Ehkki kõrvaltegevus (*vaadates*) ei orienteereri põhisündmust ajaliselt, on selle puhul täheldatav põhilauset kontekstiga seostav funktsioon. Nimelt viitab tarind varasemast kontekstist tuttavale tegevusele, nagu osutab laiend *ikka veel*. Tuttava tegevuse ja sellega seostatud relatiivlause kaudu aitab tarind põhilauset mõista ja talitleb omamoodi sissejuhatuseks selle juurde.

- (71) Ikka veel ilmetul pilgul metsamehi vaadates, kes nurgalauas oma õllepatareid tühjendasid ja millegi üle valjul häälel aru pidasid, sosistas Anne poolkuuldavalt: „Noh, nii lihtsalt see asi teil ka ei lähe, seltsimehed!“ (ILU)

KAASNEMISE tähendusega *mata*-tarindi puhul on lähte TF tavalisem kui *des*-tarindi puhul ning lähte funktsiooni täitvaid *mata*-tarindeid ühendab üks tähenduslik joon: *mata*-tarind väljendab põhisündmusele eelnevat ja eelnevas kontekstis mainitud sündmusele järgnevat tegevust. Näites 72 väljendab *mata*-tarind kontekstis varem toimunud tegevuse (*küsis*) ja põhitegevuse (*seletas*) vahesündmust, talitledes tekstilise astmena varem mainitud sündmuse juurest põhisündmuse juurde.

- (72) "Mis sulle elus kõige tähtsam on?" küsis Mõmmi ja ootamata Udrese vastust, seletas vaimustatult .. (ILU)

Veel leidub KAASNEMISE tähendusrühmas kolm *mata*-tarindit, mis viitavad sündmusele, mis *ei ole* põhitegevuse ajend. Põhisündmuse põhjust eitava tarindi funktsioon on käsitletav selgituse-täienduse vahepealse TF-na: tegu pole puhta, päris PÕHJUSE ega SELGITUSEGA, kuna tarind ei väljenda, miks põhitegevust sooritatakse, kuid samas käsitleb see siiski põhisündmuse motiivi.

- (73) Kuid nad olid tulnud igaüks oma vabast tahtest, kellegi käsku või korraldust kuulmata (ILU).

KAASNEMISE tähendusrühmas ei leidu tarindeid, mille TF oleks tuum. Tuuma TF eeldab, et konverbitarind viitab põhisituatsiooni tahule või omadusele, mis on kogu põhilause seisukohast keskne. Kahe tegevuse nii tihe ja spetsiifiline seos on eeldatavasti vastuolus KAASNEMISE semantilise funktsiooniga. Kõrvaltegevus, mis on põhisituatsiooniga nii tihedalt seotud, et seda käsitletakse selle keskse aspektina, kuulub mõnda teise, nagu VIISI tähendusrühma.

KAASNEMISE tähendusrühma konverbitarind võib küll sisaldada fookustatud keelendit või olla tervikuna esile tõstetud kui põhisündmusega kontrastne keelend, mis on

tüüpiline VASTANDUSE alltähenduse puhul (vt näited 58–60, 64). Ent KAASNEMISE tähendusrühma konverbitarind ei täida analüüsitud tarindite põhjal otsustades põhisündmuse seisukohast kesket tuuma TF-i. Küll võib KAASNEMISE tähendusrühma konverbitarind või selle osa olla fookustatud omaette, põhilausest eraldi. Näited 74-75 illustreerivad fookust sisaldavaid konverbitarindeid, mis moodustavad põhilausest suhteliselt iseseisva infostruktuuriüksuse.

- (74) Ei saanud keegi aru meelegeites Jüri Karust, kes järelejäänud öö mööda võlvialuseid ja tagaruume kolistas, sõnagi suust saamata (AJA).
- (75) Tuleb ka eristada teineteisest kiirust ja liikumist: sest liikumine võib olla väga äge, muutumata seepärast veel ometi kiiruseks (AJA).

4. Tähendusrühm AEG

AJA tähendusrühma kõrvaltegevused väljendavad põhitegevuse ajalist konteksti, st sündmust, mille toimumisajaga suhestatakse põhisündmuse toimumisaeg. AJA funktsioon eeldab, et konverbitarind suudab pakkuda põhitegevusele ajalis-ruumilist või temaatilist taustsüsteemi. AJA tähendusrühma kõrvaltegevus on põhitegevusest tõlgenduslikult suhteliselt sõltumatu ja pakub põhitegevuse käsitlemise alust semantika või konteksti toel. Semantika toel väljendab kõrvaltegevus lihtsat, keelekasutajale ilma ettevalmistuseta arusaadavat ja vastu võetavat üldtuntud sündmust, nagu *magades*, *surres*, (kuhugi) *tulles*, *minnes*, *jõudes*, (kuskil) *olles*. Teisel juhul võib kõrvaltegevus olla tuttav, vastuvõetav ja võimeline põhitegevust kontekstualiseerima varasema konteksti põhjal.

Nagu Kortmann (1997: 153) on osutanud, võib AJA tähendust pidada üheks intuitiivselt lihtsamaks määruslikuks tähenduseks. Eesti keele süntaksi käsitlemise määruseosas pole *des*-konverbitarindit AJA (nagu ka KAASNEMISE) tähenduse väljendamise vahendina millegipärast mainitud (vt Veismann jt 2017: 304-305).

AEG on *des*-tarindi põhifunktsioone, kuid *mata*-tarindid AJA funktsioonis ei esine. Selle loomulik semantiline põhjus on see, et tegevust eitav *mata*-vorm ei väljenda põhitegevuse ajalist konteksti, sest ära jäänud tegevusel pole ajalisi mõõtmeid. Pole üheti selge, kas toimumisaja, st põhjuse, tingimuse, habituaalsuse vms lisatähenduseta toimumisaja väljendamine on *mata*-tarindi puhul täiesti välistatud. Ning kui on, siis kas see põhineb täielikult semantikal, st eituse ja ajalise konteksti väljendamise üldisel loomulikul vastuolul, või on oma osa ka just nimelt *mata*-tarindit puudutaval konstruktsioonitähendusel. Teadaolevalt pole eitavat ajalauset käsitletud, kuid esmapilgul näib, et konteksti toel võib eitav kõrvallause aega väljendada. Siiski võib

arvata, et n-õ puhas ajalause, mis pole ei hüpoteetiline ega põhjuslik, on eituslikuna harv nähtus. Esitan konstrueeritud näited toimumisaega väljendava eitava kõrvallause ja *mata*-konverbitarindi kohta:

(76) Ta on peaaegu igal õhtul jooksmas käinud. Ja kui ta ühel õhtul ei läinud, läks ta ikkagi rattaga sõitma.

(77) Ta on peaaegu igal õhtul jooksmas käinud. Ühel õhtul jooksmata minemata läks ta ikkagi rattaga sõitma.

Näited ei anna mõistagi alust ulatuslikeks järeldusteks, kuid ilmestavad seda, et eituslikkus ja toimumisaeg pole absoluutses vastuolus. Samas võib näitelauseid pidada veidi kummalisteks ja sisu kordamise tõttu liiasteks ning pole välistatud, et tegelikus kasutuses *mata*-vormiga ajamääruseid ei esine. Täpsem hinnang vajaks väga suure hulga keeleainese läbivaatamist.

4.1. AJA tähendus

AJA tähendusrühma konverbitarind võib põhisündmuse toimumisajale osutada mitmel moel. Ajaseose täpne laad sõltub mh kõrval- ja põhitegevuse tegevuslaadi kohasest tõlgendusest. Põhisündmus võib asetuda nii kõrvaltegevuse toimumisaega kui ka aega enne või pärast kõrvaltegevust. Esitan tavalisemate ajasuhete kohta näiteid. Näites 78 toimub põhitegevus millalgi kõrvaltegevuse jooksul. Füüsiliselt esileküündivam ja pikemaäegne kõrvaltegevus talitleb põhitegevuse raami ja taustsüsteemina.

(78) Ma tuletan siin akna all seistes oma elu meelde ja leian aastate reas üheainsama sõbra (ILU).

Näites 79 vaadeldakse põhiseisundit läbi konkreetset ajahetket toimuva kõrvalsündmuse prisma, asetades selle kindlasse ajahetke, ehkki ajalise struktuuri poolest on põhiseisund pikemaäegne kui kõrvalsündmus. AJA tähendusega konverbitarind määrab aga lause vaatekoha, asetades iseenesest pikemat põhiseisundi ühte konkreetsesse ajahetke.

(79) Öösel koju jõudes tundsin end läbipekstuna (ILU).

Kõrvalsündmus näites 80 sarnaneb ajastruktuuri poolest eelmisega: *abiellumine* toimub nagu *kojijõudminegi* konkreetset lühikesel ajalõigul. Erinevalt eelmisest näitest pole näites 80 aga tegu kõrval- ja põhisündmuse täpse kokkulangevusega: põhitegevus võib toimuda nt mitu nädalat pärast kõrvaltegevust. Selline ajaline ebatäpsus on omane n-ö murrangulistele sündmustele, nagu *kolides*, *ärgates*, (*kellekski*) *saades*, (*kuhugi*) *sõites*, *jõudes*. Murranguliste kõrvalsündmuste abil viidatakse metonüümselt sündmusejärgsele ajale: olukorda muutnud sündmus tähistab sündmusejärgset muutunud olukorda.

(80) Üks kaunis ja sihvakas brunett oli **abielludes** oma mehele ära rääkinud (ILU).

Näide 81 ilmestab vahekorda, mis on omane sõnaliste tegevustele: kõrval- ja põhitegevuse vahel pole selget piirjoont ega ajasuhet ning põhitegevus moodustab konkreetse osa üldisemast kõrvaltegevusest. Näites 81 viitab kõrvaltegevus kõnealusele teemale ning põhilause sellele, mida selle kohta öeldakse. Selliste põhilausega sama sündmust osutavate konverbitarindite puhul on tekstiline (lähte) funktsioon tähtsam kui semantiline funktsioon.

(81) Ehituse majandusmehhanismi uuendamisest **rääkides** märkis Peeter Palu, et .. (AJA)

Näited 82-83 ilmestavad kõrval- ja põhisündmuse ajaseose vabadust ja kontekstisidusust. Põhitegevuse toimumisaega tähistav kõrvalsündmus *lahkumine* on ajalise struktuuri poolest konkreetset silmapilgul toimuv sündmus, kuid näites 82 tähistab sellele sündmusele viitav tarind sündmuse-eelset ja näites 83 sündmusejärgset aega.

(82) **Lahkudes** soovin talle edu ja jõudu (AJA).

(83) Caprilt **lahkudes** peatus Köler pikemalt Sorrentos, kus jätkas viljakat loometööd (AJA).

AJA tähendusrühma *des*-tarindite puhul esineb kõige sagedamini eksplitsiitse

tegevussubjektiga tarindeid: genitiivagent on 24 ajatarindil, mis moodustab ligi 15% AJA tähendusrühma tarinditest. Nagu Sahrkai (2011: 17) ja Plado (2015b: 342) on varem esile toonud, on enamik eksplitsiitseid tegevussubjekte elatud (näited 84-85). Peale nende leidus läbi vaadatud materjalis kaks elusa eksplitsiitse tegevussubjektiga ajatarindit (näide 86). Enamiku (elutu) eksplitsiitse tegevussubjektiga tarindite peasõnana talitleb liikumis- või muutumisverb: üle ühe korra talitlevad eksplitsiitse tegevussubjektiga tarindi peasõnana ainult vormid *möödudes* (9 juhtu), *lõppedes* (3), *tulles* (3), *kasvades* (3), *saabudes* (2). Sarnase tähelepaneku on suurema uurimismaterjali põhjal teinud Plado (2015b: 339).

- (84) "Kalev" võitis lõpuks küll päris kindlalt 109:98, kuid viimase mänguminuti alates näitas tabloo vaid 102:98 ja pallgi oli külalismseskonna käes (AJA).
- (85) Üks sissetoodud tööline hakkab linnale kasu tooma alles 8-10 aasta möödudes (AJA).
- (86) ARTURI SISEMONOLOOG (kestab nii Arturi magades kui ka pärast ärkamist, mil Artur loomadega talitab (ILU).

4.2. AJA tähendusrühma tekstilised funktsioonid

Nagu KAASNEMISE SF-le on omane täienduse TF, nii on AJA SF-le iseloomulik lähte TF: toimumiseaega väljendav lokatiivne määrus talitleb põhisituatsiooni kontekstina. Võib öelda, et lähte tekstiline funktsioon on AJA tähendusse peaaegu sisse kirjutatud, kuna toimumisaeg on (koos toimumispaigaga) sündmuste kõige tavalisemat liiki kontekst. AJA tähendusega konverbitarindite tekstiliste funktsioonide esinemust kajastab tabel 3.

Tabel 3. AJA tähendusrühma (*des-*)tarindite tekstilised funktsioonid.

Lähe	150 (93%)
Tuum	12 (7%)
Kokku	162

Kõik seni vaadeldud AJA tähendusega konverbitarindid täidavad lähte TF-i. Tuuma funktsiooni saab AJA tähendusega konverbitarind komplekslauses, kus on kesksel kohal

põhisündmuse toimumisaeg. Sisult pole tuuma funktsioon vastuolus lähte, konteksti väljendamise funktsiooniga: näites 87 väljendab *des*-tarind *sakslaste eest ära minnes* nagu lähegi põhilause konteksti, ent erinevalt tavalisest lähte funktsiooniga tarindist (nagu eelnev tarind *tagasi tulles*) on sel lauses keskne ja fookustatud positsioon.

(87) Eesti valitsus hoiatas juba novembrikuu lõpul, kui enamlased hakkasid üle Narva jõe pressima, et tagasi **tulles** korraldavad nad veresauna; juba sakslaste eest ära **minnes** olid punased inimesi maha lasknud (ILU).

Tuuma TF-i täitvat konverbitarindit *sakslaste eest ära minnes* rõhutab laiend *juba*. Tuuma TF-ga konverbitarind pole esile tõstetud mitte kõrvalsündmuse olulisuse või märkimisväärsuse tõttu, vaid selle alusel, et kõrvalsündmus on oluline põhisündmuse toimumise ajana. Ehkki AJA tähendus pole tuuma TF-ga vastuolus, väljendab (*des*-) konverbitarind keskse olulisusega ja esile tõstetud toimumisaega võrdlemisi harva.

5. Täendusrühm VIIS

VIISI tähendusrühma konverbitarindid väljendavad põhitegevuse toimumise viisi, vastates põhitegevuse seisukohast küsimusele *kuidas?*, *mismoodi?*, *mil viisil?*, *mil moel?* (vt Veismann jt 2017: 357). VIIS, nagu Kortmann (1997: 153) on esile toonud, on AJA ja KOHA kõrval üks intuitiivselt lihtsamaid ja põhilisemaid määruslikke tähendusi. Siinses sünkroonilises ja tähenduste kompleksuse/spetsiifilisuse suurenemist järgivas käsitluses on tugevamat tõlgendust eeldavat VIISI tähendust käsitletud KAASNEMISE baastähenduse põhjal ja KAASNEMISE funktsioonipoole osana. Ajalooliselt võib olla vastupidi ning VIIS võib olla nii *des-* kui ka *mata-*tarindi funktsioonina vanem kui KAASNEMINE (*des-*tarindi kohta vt Univere 1970).

Kui KAASNEMISE tähendusrühma tarind väljendab põhitegevusega kaasnevat kõrvaltegevust, siis VIISI tähenduse kohaselt ei asetu kõrvaltegevus mitte teise iseseisva tegevusena põhitegevuse kõrvale, vaid tõlgendub põhitegevuse kirjeldusena, täpsustades selle laadi. Nagu allpool selgub, pole põhitegevusega kaasneva füüsiliselt iseseisva tegevuse väljendamine ja põhitegevuse kirjeldamine omavahel täielikus vastuolus: põhitegevusega kaasnev karakterne kõrvaltegevus võib põhitegevust ühtlasi kirjeldada. Seeläbi, et kaasneval kõrvaltegevusel võib olla põhitegevuse suhtes kirjeldav funktsioon, on VIISI ja KAASNEMISE tähenduse üleminek sujuv. Teisest küljest võib öelda, et VIISI ja KAASNEMISE tähendus ei välista teineteist ja võivad korraga olemas olla. Siin töös on mõlemale tähendusele vastavad ehk põhitegevusele iseloomulikku kaasnevat tegevust väljendavad tarindid liigitatud VIISI kui spetsiifilisema (informatiivsema) tähenduse rühma. Seega on VIISI tähendusrühma kuulumise (piisav) kriteerium põhitegevust iseloomustav funktsioon.

Kasutusjuhtude sageduselt on VIIS *des-*tarindi viies ja *mata-*tarindi teine tähendusrühm.

Et VIISI tähendus on *mata*-tarindi puhul suhteliselt sagedam, seostub sellega, et *mata*-tarindil peaaegu puudub AJA (baas)tähendusega seotud funktsioonipool ning seega on VIISI tähendust hõlmava KAASNEMISE baastähendusel põhineva funktsioonipoole osatähtsus suurem.

5.1. viisi tähendus

Kõik VIISI tähendusrühma tarindid on käsitletavad KAASNEMISE baastähenduse põhjal. *des*-tarindi puhul on KAASNEMISE tähendusele kõige lähemad need VIISI tähendusrühma liigitatud kõrvaltegevused, mis on põhitegevusest füüsiliselt lahutatavad. Näidetes 88-89 esinevad konverbitarindid väljendavad põhitegevusest füüsiliselt eristuvat, aga seda seejuures iseloomustavat tegevust. Nagu Veismann jt (2017: 360) on esile toonud, on viisimääruslikud konverbitarindid sageli ühesõnalised. Põhitegevusest füüsiliselt lahutatavat tegevust väljendava viisimäärusliku tarindi lühidust põhjendab asjaolu, et sellise tarindi otstarve pole kõrvaltegevusest täpset ülevaadet anda, vaid kasutada kõrvaltegevust põhitegevuse iseloomustamiseks.

(88) Sarga juures on matuste organiseerimiskomitee liikmed. **Seistes** ja langetatud päi kuulati viimset hüdni lahkunule – temale nii südamelähedast Mu isamaa on minu arm. (AJA)

(89) Silmapilgu võrra unustab Leili aja ja isegi lapsed, kes **vaikides** ta kõrval seisavad (ILU).

VIISI tähendusrühma *mata*-konverbitarind iseloomustab põhisituatsiooni ära jäävale tegevusele viitamise kaudu.

(90) Ta oli otsustanud selle tõusu läbida **puhkamata**, kuid pidi endale tunnistama .. (ILU).

(91) Siis istus asedirektor temast poolteist meetrit eemale, samale sohvale, ja alustas **keerutamata**: „Härra Pannas! .. (ILU)

Tähelepanu väärib huvitav liik viisimääruslikke kõrvaltegevusi, mis väljendavad sõnasõnalise tõlgenduse kohaselt põhitegevusest erinevaid ja sellega kaasnevaid tegevusi, kuid ei viita viisimäärusliku konverbitarindina mitte sellele tegevusele, vaid pigem kirjeldavad idiomaatilisel põhitegevuse laadi. Konverbitarindina on sellised konstruktsioonid iseloomulikud just VIISI tähendusrühmale: teise tegevuse iseloomustamise eesmärk domineerib iseseisva tegevuse väljendamise üle. Sellist juhtumit ilmestavad näited 92–95, milles esinev konverbitarind viitab sellistele põhisündmuse tunnusoontelega nagu 'nõutult', 'pingsalt', 'ühtejärke' ja 'järsult'.

- (92) Mis siis peaministrilgi muud üle jääb kui käsi laiutades käsku täita ning kõigist eelmistest otsustest ostutähe kohta lahti öelda (AJA).
- (93) Hinge kinni pidades jälgis Hendrik nurmel toimuvat (ILU).
- (94) Hynninen laulis tunni ja veerandi jooksul järjest 24 tsükklisse kuuluvat laulu, vahepeal silmaga pilgutamata, nagu ühe pika sugestiivse pihtimuse (AJA).
- (95) .. kes oli mulle õpetanud sedagi, mis on parim käitumine niisuguses olukorras – nimelt püsti tõusta ja sõnagi lausumata lahkuda (ILU).

Äsja esitatud ja teiste nendetaoliste tarindite tähendus ei ole sõnasõnaline, idiomaatilised tarindid näidetes 92–94 on liialdavat laadi. On oluline silmas pidada, et selliste idiomaatiliste konstruktsioonide kasutus ei pruugi piirduda ainult konverbitarindiga: väljendverbitarindid *käsi laiutama*, *hinge kinni pidama* ja *mitte silmaga pilgutama* on kasutusel ka muudes süntaktilistes vormides. Konverbitarindi puhul on kujundlikud verbifraasid aga omased just VIISI tähendusrühmale. Sellele osutavad ka viisimääruslikud tarindid, mille normingust lahknev kirjapilt võib osutada väljendi kinnistumisele ja tegevuslikkuse kaole. Näidetes 96–99 esinevad kokku kirjutatud *mata*-tarindid pole liigitatud VIISI tähendusrühma alla, vaid neid on käsitletud leksikaliseerunud tarinditena (vt jaotis 1.5). Siinkohal on oluline aga see, et kõik need tarindid on leksikaliseerunud viisimäärusliku (*mata*-) konverbitarindi põhjal ning neid tarindeid esineb ka normingupärasel lahku kirjutatud (ja VIISI tähendusrühma liigitatud) kujul. Näited 96–99 annavad tunnistust, et viisimääruslik konverbitarind on soodne keskkond leksikaliseerumiseks tähendusmuutuse kaudu, mille teel verb kaotab tegevuslikkuse. Kuna viisimääruslikul konverbitarindil domineerib põhitegevuse

kirjeldamise funktsioon, jääb kõrvaltegevuse enda tegevuslikkus tagaplaanile ja võib hääbuda.

- (96) Jõllitasime kuni lõunani teineteisele **sõnalausumata** otsa (ILU).
- (97) Medeia haaras **tagasivaatamata** ohjad ja järgmisel hetkel olid nad kõik (ILU).
- (98) Kõrvalruumis mängis automaat **vahetpidamata** tangot (ILU).
- (99) Kogu maailm on teda täis, taevast maani, ikka ja ühtejärke, **järelejätmata** (ILU).

Eespool esitatud tarindid (näited 92–94) viitavad viisimäärusliku tõlgenduse kohaselt sageli vähem füüsilisele tegevusele, kui võiks arvata verbifraasi sõnasõnalise tõlgenduse järgi. Näidetes 100–103 esinevad tarindid osutavad põhitegevuse tundmuslikkusele aga suhtelises kooskõlas verbitähendusega. Veismann jt (2017: 360-361) räägivad just niisuguste (ühesõnaliste) viisimääruslike konverbitarindite puhul leksikaliseerumisest, tuues näiteks *des*-vormid *vaikides* (vt näide 89) ja *kõheldes* (näide 100) ning *mata*-vormid *kiirustamata* (vt näide 105) ja *peatumata*. Ehkki sellised ühesõnalised konverbitarindid nagu *vaikides*, *kõheldes*, *imestades*, *naeratades*, *kõhklemata*, *tõrkumata* on tõepoolest suhteliselt sagedased viisimäärused, tugineb nende viisitähendus suuresti verbitähendusele ning viisimääruslik funktsioon ei eelda verbilt tähendusmuutust. Tarindite sagedus võib tuleneda ka lihtsalt (sisemisele hoiakule viitava) verbitähenduse sobivusest VIISI funktsiooniga.

- (100) **Kõheldes** istus tüdruk ühele veel lõhkumata pakule ja tundis äkki otse ihuga .. (ILU)
- (101) „Hind ei ole tähtis,“ vastas Tuhlam **suurustades** (ILU).
- (102) All-linnas valis ta **kõhklemata** pika sirge tänava (ILU).
- (103) **Häbenemata** nimetasid nad endid hitivabrikuiks (AJA).

Esile võib tuua VIISI tähendusrühma kõrvaltegevused, mis väljendavad selgemalt üksnes põhitegevuse kvaliteeti ja on põhisündmusest tegevusena lahutatavad. Põhiosa moodustavad selliste tarindite seas tegevused, mis iseloomustavad liikumise ja kõnelemise tempot ning laadi (näited 104–108).

- (104) Kirke libistas veel kord pilgu üle toa ja pani pisut kiirustades ukse enda järelt kinni (ILU).
- (105) Kiirustamata annan kahe tallega lambale heinad ja vee ette, lisan veidi leibagi (ILU).
- (106) Sealtsamast tuli paterdades poole noorem Tiit (ILU).
- (107) Häält tasandades räägiti lendavatest taldrikutest ja kahe peaga vasikatest (AJA).
- (108) .. ütles Birgit häält tõstmata kolm sõna: „Ära valeta, ema“ (ILU)

Põhitegevuse kvaliteeti esile toovate viisimääruste seas paistavad silma tarindid, mis kirjeldavad põhitegevuse tekitatud heli (näited 109–111). Näites 111 esinev tarind *pröksudes* väärib tähelepanu tegevussubjektiga seostumise poolest: tarindi tegevussubjekt pole ei põhilause tegevussubjekt *Mati* ega -objekt *töönumbri*. Tarindit võib seostada tõlgenduslikult kättesaadava „tegevussubjektiga“ *klahvid* või pidada subjektiseost kadunuks.

- (109) Treeneri pea vajus kolksudes tagasi lauaplaadile (ILU).
- (110) Katsu sa toimetada sahistamata, kriuksutamata, nagistamata, kuigi oma meelest pead hinge kinni ja hõljud kui üks koiduliblikas (ILU)
- (111) Mati valis pröksudes Toomas Palmiste töönumbri (ILU).

Põhitegevuse viisile võib osutada ka eksplitsiitse tegevussubjektiga konverbitarind (näited 112-113). Viisimääruslikke eksplitsiitse tegevussubjektiga (*des-*) konverbitarindeid on materjali hulgas viis. Nagu implitsiitse tegevussubjektiga tarindi nii ka eksplitsiitse tegevussubjektiga tarindite puhul on VIISI ja KAASNEMISE tähenduse vahel sujuv üleminek (vt ka näiteid 69-70).

- (112) Ta läks südame pekseldes üle lumes kilgendava õue (ILU).
- (113) Teises otsas komberdasid väljasurnud hobused uhiuute valjaste välkudes (ILU).

Ebatüüpilise ja teistest viismääruslikest konverbitarinditest erineva kogumi moodustavad VIISI tähendusrühmas sihipäraseid põhitegevusi laiendavad tarindid, mille peasõna viitab mõtetegevusele või kognitiivsele hoiakule (*arvestades, lähtudes, toetudes, tuginedes*). Need tarindid sisaldavad alati seotud laiendit, mis on enamasti pikk ja viitab põhilause sooritamisel arvesse võetavale lähtekohale.

- (114) Samuti peame valima vahendeid, arvestades ka ökonoomilisi momente (AJA).
- (115) EKP Keskkomitee XIII pleenum võttis vastu otsuse töötada vabariigi parteiorganisatsiooni XX kongressiks välja Eestimaa Kommunistliku Partei tegevusprogramm, lähtudes NLKP programmist, XIX üleliidulise parteikonverentsi ja EKP Keskkomitee XI pleenumi suunistest (AJA).
- (116) Mängitakse jõumängu, tuginedes tõigale, et Eesti põhiline tööstuspotentsiaal on vene rahva vallata (AJA).

Ülal esitatud konverbitarindid talitlevad sarnaselt kaassõnade *alusel, järgi, põhjal* fraasidega, mida käsitletakse viisimäärusena (vt Veismann jt 2017: 360). Viisimäärusena teeb need ebatüüpiliseks raskus (pikkus) ja suhteline iseseisvus. Sarnased tarindid võivad kanda ka VIISI tähendusega seotud VAHENDI tähendust (vt näide 153) ning neid kasutatakse ka konversatsioonilisena, mispuhul on tarindite tegevussubjektina mõistetav kõneleja või üldisik (vt jaotis 1.5, rühm 2). Viimasel juhul viitavad konverbitarind ja põhilause eri tegevussubjekti tegevustele ning tarindite VIISI tähendus on kadunud.

VIISI tähendusrühma olen liigitanud ka ekvatiivsidesõnadega algavad ja põhitegevust võrdluse kaudu iseloomustavad tarindid. Nende funktsiooni võib käsitada VIISI tähenduse allfunktsioonina VÕRDLUS. Tarindite võrdlustähenduse aluseks on teine tähendus: näites 117 võiks tarind *ärgates* ilma võrdlussidesõnata väljendada AJA tähendust, näites 118 tarind *tiibadel lennates* VAHENDI tähendust. Võrdlussidesõna kummutab aga kõrvaltegevuse tegelikkuse ning asendab sellekohase tähenduse põhisündmust kirjeldava viisitähendusega.

- (117) Seisukoha, mõtleb Juhan nagu ärgates ja paneb priske reisiportfelli

kitsale kassalauale (ILU).

(118) Siis hõikasin: Zemljak, Šalun, ja pullid tulid kui tiibadel lennates ristiku kallale, lehmakari järel (ILU).

5.2. VIISI tähendusrühma tekstilised funktsioonid

Nagu KAASNEMISE baastähendusel, on VIISI tähendusrühma põhiline TF täiendus: põhitegevuse laadi kirjeldus esitatakse tavaliselt põhitegevuse täiendusena. Erinevalt KAASNEMISE tähendusrühmast on VIISI tähendusrühma tarindite puhul aga (konverbitarindi kohta) suhteliselt levinud ka tuuma TF. Kõrvaltegevuse tihe semantiline seos põhitegevusega loob eeldused selleks, et tarind võib väljendada kogu põhisündmuse suhtes keskset tähendust. Viisi tähendusrühma tekstiliste funktsioonide esinemust kajastab tabel 4.

Tabel 4. VIISI tähendusrühma tarindite tekstilised funktsioonid

	<i>des</i> -tarind	<i>mata</i> -tarind
Täiendus	87 (84%)	103 (71%)
Täiendus-selgitus	4 (4%)	0
Tuum	13 (12%)	42 (29%)
Kokku	104	145

Täiendavat funktsiooni täidavad ka põhilause ees paiknevad viisimääruslikud konverbitarindid, nagu näites 119, kus tarind aitab põhisündmust iseloomustada ja täiendada, asetamata seda mingisse laiemasse konteksti.

(119) Uudistades vaatan sisse äsjaklaasitud, määratud akendest (ILU).

VIISI funktsiooni võib pidada konverbitarindi funktsioonide seas üheks kõige kergemini fookustatavaks. Tuuma TF-ga viisimääruslik konverbitarind talitleb komplekslauses, kus põhisündmuse toimumise viis on keskne ja võib olla fookustatud. Iseäranis tavaline on tuuma TF *mata*-tarindite puhul, millest täidab tuuma funktsiooni peaaegu kolmandik: kogu produktiivse konverbitarindi arvestuses on tuuma TF-i osakaal suurem ainult

TINGIMUSE tähendusrühma *mata*-tarindite puhul (lähemalt jaotis 9.2).

- (120) R pidi tahes-tahtmata mõtlema, et linnas ei oleks ükski klassiõde julgenud temaga niimoodi käest kinni hoides mööda tänavaid kõndida (ILU).
- (121) Ta kuulas seekord vahele segamata (ILU).
- (122) Hallvareste arvu tuleks reguleerida (nagu harakategi oma) ja künnivareseid tõrjuda paikadesse, kus nad võiksid käratseda inimesi häirimata (AJA).

Huvitava erijuhtumina esineb VÕRDLUSE funktsiooniga tarindite seas neli *des*-tarindit, mis n-õ põhinevad põhjuslikult seotud sündmusel (näide 123). Need tarindid ei väljenda küll üheti põhilause põhjust, kuid puudutavad siiski põhitegevuse motiivi teemat. Semantiliselt PÕHJUSE tähendusel põhinevate VÕRDLUSE funktsiooniga tarindite puhul leidub nii selgituse kui ka täienduse (kirjelduse) TF-i jooni.

- (123) Kaalu vaikis nagu vaagides, kas öelda mulle või mitte (ILU).

6. Täendusrühm PÕHJUS

Vaadeldava materjali hulgas on 71 *des-* ja 53 *mata-*konverbitarindit, mis kuuluvad semantilise funktsiooni poolest PÕHJUSE tähendusrühma. Sellesse rühma kuuluvate konverbitarindite seost põhilausega iseloomustab põhjuslikkus: põhitegevus toimub kõrvaltegevuse ajal. PÕHJUSE tähendusrühma moodustavad ainult implitsiitse tegevussubjektiga konverbitarindid. Kõigi PÕHJUSE tähendusrühma kuuluvate konverbitarindite tegevussubjekt langeb kokku põhilause omaga, nagu ongi implitsiitse tegevussubjektiga konverbitarindite puhul tavaline (vt Erelt 2014: 208). Seega väljendab konverbitarind kogu põhjusmääruse vaatekohast üksnes spetsiifilist laadi põhjusi: sündmusi, mis on teise sama osalist puudutava sündmuse ajendiks.

6.1. PÕHJUSE *täendus*

PÕHJUSE tähendusrühma konverbitarindid väljendavad põhitegevusele eelnevat tegevust, millest osa kestab edasi ka põhitegevuse ajal. Ühtlasi on PÕHJUSE tähendusrühma konverbitarindid käsitatavad tähendusrühma AEG või KAASNEMINE kuuluvate konverbitarindite erijuhtumina. AEGA ja KAASNEMIST võib käsitada PÕHJUSE aluseks ja eelduseks olevate funktsionaalsete baastähendustena. Võrreldes tavaliste AJA ja KAASNEMISE tähendusrühma tarinditega kannavad PÕHJUSE tähendusrühma konverbitarindid põhjuslikku lisatähendust. PÕHJUSE tähenduse erinevus AJA/KAASNEMISE tähendusest sõltub kõrval- ja põhitegevuse vahelisele seosele antavast lisatõlgendusest, mis põhineb suuresti konverbi ja põhiverbi semantikal. Kui keelekasutaja tegevuste vahel ajaseosele lisanduvat põhjuslikku seost ei näe, väljendavad potentsiaalsed põhjuslikud tarindid toimumisaega või kaasnevat tegevust. Informatiivsuse printsiibi järgi (vt nt Levinson 1987: 66) on eelistatud kõige informatiivsem tõlgendus, mis on kooskõlas ootuspärasega. Selle printsiibi järgi on PÕHJUSE tähendust sisaldav tõlgendus eelistatud lihtsalt AJA või KAASNEMISE tähenduse kohasele tõlgendusele. Ülevaade PÕHJUSE tähendusrühma tarindite jagunemisest AJA ja

KAASNEMISE põhisteks tarinditeks on esitatud tabelis 5.

Tabel 5. PÕHJUSE tähendusrühma allrühmad

	<i>des</i> -tarindid	<i>mata</i> -tarindid
PÕHJUS-AEG	35 (49%)	6 (11%)
PÕHJUS-KAASNEMINE	36 (51%)	47 (89%)
KOKKU	71	53

Nagu tabelist 5 näha, erinevad põhjuslikud *des*- ja *mata*-konverbid selle poolest, kui sageli esinevad nende funktsionaalse põhjana AJA ja KAASNEMISE tähendus. Kõigepealt tuleb vaatlusele *des*-tarind, kus AJA ja KAASNEMISE baastähendus on enam-vähem võrdse sagedusega, seejärel *mata*-tarind, kus on tunduvalt sagedasem KAASNEMISE baastähendus.

PÕHJUSE-AJA tähendusrühma *des*-tarindid kannavad põhjusliku tähenduse kõrval ka ajalise algusmomenti tähendust, mis põhineb sellel, et põhitegevust ajendanud tajusündmusena väljendab tarind ühtlasi põhitegevuse algusmomenti. Tarindi ja põhilause ühine tegevussubjekt on põhitegevuse ajendiks oleva tajusündmuse puhul (tahtmatu) vastuvõtja osas. Kolm levinumat PÕHJUSE-AJA tähendusrühma konverbi on *nähes* (14 esinemisjuhtu), *kuuldes* (7 juhtu) ja *märgates* (3 juhtu). PÕHJUSE-AJA tähendusrühma tarindi tegevussubjekt on kõrvaltegevuse puhul kogeja kui välise stiimuli vastuvõtja rollis ning põhitegevuse puhul sellele tajusündmusele reageerinud agendi rollis. Kõik PÕHJUSE-AJA tähendusrühma *des*-tarindite konverbid on sihilised verbid ja kõik tarindid sisaldavad objekti, mis väljendab komplekslause abil kujutatud sündmuse esmaseks ajendiks olevat stiimulit. Ainsana kaldub sihilisuse normist kõrvale väljendverb *aru saama*, kuid sellegi konverbi tegevusobjekti väljendab tarindis seestütlevaline sõltuvusmäärus. PÕHJUSE-AJA tähendusrühma tajusündmuslikku põhjuslikku tarindit ilmestab näide 124.

(124) Kuid ei läinud minutitki, kui ta jälle samme **kuuldes** virgus (ILU).

Teise, KAASNEMISE baastähendusel põhinevasse rühma kuuluvad põhjuslikud *des*-

tarindid väljendavad tegevussubjekti agentiivset mõtte- või tahtetegevust või -seisundit (näide 125). Kui AJA tähendusel põhinevate põhjuslike konverbitarindite tajusündmus on tegevuslaadilt saavutus, mis leiab aset konkreetsel ajahetkel ja sobib seetõttu (põhisündmuse) ajaliseks orientiiriks, siis KAASNEMISE tähendusel põhinevate tarindite psüühilised tegevused ja seisundid on ajaliselt pikemad ja hajusamad: nad on alanud enne põhitegevuse algust ja kestavad edasi ka põhitegevuse ajal ega ole koondatavad ühte ajahetke. KAASNEMISE tähendusel põhinevate tarindite konverbide koosseis on mitmekesisem kui AJA tähendusel põhinevate tarindite konverbide oma. Läbi vaadatud materjali levinumad konverbid on *otsides* (4 esinemisjuhtu) ja *püüdes* (3 juhtu). Ka selles allrühmas domineerivad sihilised konverbid, mille tarindis on väljendatud objekti. Objekt puudub ainult viies tarindis, millest kolme puhul on konverb *olles* ja kahe puhul *lähtudes*. Mõtte- ja tahtetegevuse loomulik funktsionaalne asend põhitegevuse suhtes on KAASNEMISE tähenduse kohane sekundaarne roll. PÕHJUSE-KAASNEMISE tähendusrühma kognitiivset seisundit-tegevust väljendavat tarindit ilmestab näide 125.

(125) Tõuseme vastumeelselt, teades, et see oli viimane olesklemine, viimane nauding ürgses looduses (ILU).

PÕHJUSE-AJA tähendusrühma *mata*-tarindid, mida esineb materjalis kuus, on erandlik nähtus. Kuna lihtsalt aega väljendavaid *mata*-tarindeid polegi, on PÕHJUSE-AJA tähendusrühm tervikuna ootuspäratu. PÕHJUSE-AJA tähendusrühma *mata*-tarindis väljenduva tegevuse toimumata jäämine on käsitatav sündmusena (ema jätab lapse nõudmisele vastamata), mis leiab aset kindlal ajal ja on põhitegevuse ajendiks. Sellist juhtumit ilmestab näide 126 (vt ka näide 135).

(126) Toas nõudis Muzafar temaga mängivalt emalt hõbesõrmust, ja oma tahtmist saamata tõstis tujukata kisa (ILU).

Enamik põhjuslikke *mata*-konverbe põhineb aga KAASNEMISE funktsioonil, väljendades eituse kaudu negatiivseid seisundeid, mis pole käsitatavad põhitegevuse ajalise orientiirina, vaid põhitegevusega (suhteliselt) samaaegse seisundina, mis on põhitegevusest võrdlemisi selgelt eristatavad. Seda ilmestab näide 127.

- (127) Oskamata ise oma sisemuses olla linnakese piiratusest suurem, võis Alma oma elu ja kaaslaste kallal lõpmatuseni naaksuda (ILU).

Kõigi PÕHJUSE tähendusrühma *mata*-tarindite peasõna on sihiline verb ja kõik tarindid sisaldavad objekti. Kõige sagedasemad PÕHJUSE tähendusrühma *mata*-konverbid on *teadmata* (8), *suutmata* (6), ja *leidmata* (5).

Erelt (2017e: 817) toob ühe (*des*-)konverbitarindi tähendusena esile ka OTSTARBE ning liigitab nimetatud tähendusrühma tarindid, kus soovi või kavatsust väljendavat konverbi laiendab *da*-infinitiivne verbifraas. Erelti käsitluse kohaselt OTSTARBE ja siinse käsitluse kohaselt PÕHJUSE SF-i täitvaid konverbitarindeid ilmestavad näited 128-129.

- (128) Kõik tahavad maad välja võtta, lootes seda kõrge tasu eest edasi rentida (AJA).
- (129) Soovides vabandada ja asjasse selgust tuua, jooksis ta Tuhkatriinule järele (AJA).

Erelti (samas) järgi talitleb konverb, st verbi *des*-vorm sellises tarindis „leksikaalse otstarbemarkeriina“, mis asendub konverbitarindi parafraseerimise korral mõne muu otstarbemarkeriiga. Päriselt OTSTARVET *väljendavate* konstruktsioonide korral jääb soovimisverb väljendamata (näited 130-131). Ilma tähenduse või leksikaalse koosseisu muutuseta konverbitarindit *maks*-tarindi ega otstarbelausega parafraseerida ei saa. Teisest küljest saab niisuguseid konverbitarindeid parafraseerida (sama leksikaalse koosseisuga) põhjuslausega (näited 132-133).

- (130) Kõik tahavad maad välja võtta, et seda kõrge tasu eest edasi rentida / ? et loota seda kõrge tasu eest edasi rentida.
- (131) Vabandamaks ja asjasse selgust toomaks / ? Soovimaks vabandada ja asjasse selgust tuua, jooksis ta Tuhkatriinule järele.
- (132) Kõik tahavad maad välja võtta, sest nad loodavad seda kõrge tasu eest edasi rentida.
- (133) Kuna ta soovis vabandada ja asjasse selgust tuua, jooksis ta Tuhkatriinule järele.

Selle vastu, et käsitleda konverbivormi näidetes 128-129 esitatute taolistes tarindites leksikaalse otstarbemarkerina, räägib asjaolu, et otstarbemarkereid ei tee vormidest *lootes* ja *soovides* mitte konverbi-, st *des*-vorm, vaid verbisemantika, st alistava ja alistatud verbivormi semantiline seos, mil pole otsest seost alistava verbi *des*- ega ühegi teise morfoloogilise vormiga. Sellise käsitusviisi järgi võiks *lootma*- ja *soovima*-verbi käsitleda leksikaalse otstarbemarkerina ka põhjuslausetes (nagu näidetes 132-133) ning igas konstruktsioonis, kus neid laiendab *da*-infinitiivi tarind. Kui lähtuda konverbitarindi funktsiooni käsitlemisel peasõnadest, st konverbist ja põhiverbist, nagu konverbitarindi ja teiste alistuvate sündmuslike konstruktsioonide käsitlemisel üldiselt tehakse, kuuluvad need tarindid PÕHJUSE tähendusrühma ning OTSTARVET kui eesmärgilist irreaalset sündmust (nagu näidetes 130-131) konverbitarind ei väljenda. PÕHJUSE tähendusrühma konverbitarindeid pole rohkem alust pidada otstarbemääruslikuks kui põhjuslauseid (nagu näidetes 132-133).

6.2. PÕHJUSE *tähendusrühma tekstilised funktsioonid*

PÕHJUSE tähendusrühma konverbitarindite tekstilised funktsioonid jagunevad kolme kategooria, lähte, selgituse ja täienduse vahel, millest selgituse kategooria on PÕHJUSE tähendusrühmale eriomane. Semantiline PÕHJUSE funktsioon on tekstilise selgituse funktsiooni eeldus. PÕHJUSE tähendusrühma konverbitarindite tekstiliste funktsioonide sagedusest ja seostest semantiliste allrühmadega annab ülevaate tabel 6.

Tabel 6. PÕHJUSE tähendusrühma tarindite tekstilised funktsioonid

	<i>des</i> -tarindid		<i>mata</i> -tarindid	
	PÕHJUS- AEG	PÕHJUS- KAASNEMINE	PÕHJUS- AEG	PÕHJUS- KAASNEMINE
Lähe	17 (49%)	0	0	0
Lähe-selgitus	16 (46%)	6 (17%)	4 (67%)	3 (6%)
Selgitus	2 (5%)	14 (39%)	2 (33%)	14 (30%)
Täiendus-selgitus	0	10 (28%)	0	23 (49%)
Täiendus	0	6 (17%)	0	7 (15%)
Kokku	35	36	6	47

Lähte TF-i täidavad vaid PÕHJUSE-AJA tähendusrühma *des*-tarindid ning lähe on ka selle allrühma kõige levinum TF. Lähte funktsiooni täitva konverbitarindi abil väljendatud kõrvalsündmus on küll põhisündmusega põhjuse-tagajärje seoses, kuid ometi talitleb tarind peamiselt ajalise orienteerijana nagu tüüpiline AJA tähendusega tarind. Põhitegevuse toimumist selgitav funktsioon pole selle tarindi puhul peamine (vt näide 134).

- (134) Nähes lähenemas kõrgete ratastega kergelt vedruvankrit, peitis nõdrameelne raha kiiresti põuetasku ja jäi vaatama (ILU).

Lähte-selgituse TF-ga PÕHJUSE-AJA tähendusrühma konverbitarindid võivad põhisündmust nii ajalisel orienteerida kui ka selle toimumist põhjendada. AJA ja lähte funktsiooni kooskõla tõttu on see funktsioon nagu eelminegi tavalisem PÕHJUSE-AJA tähendusrühma puhul. *mata*-tarindit näites 135 saab parafraseerida nii põhjus- (*.. ja et ta vajalikku ei leidnud ..*) kui ka ajalausega (*.. ja kui ta vajalikku ei leidnud ..*), mis viitavad kumbki ühele tõlgendusvõimalusele.

- (135) Enn otsis mälust tatarikeelseid sõnu ja vajalikku leidmata jätkas vene keeles (ILU).

KAASNEMISE baastähendusel põhinevad põhjuslikud tarindid täidavad lähte-selgituse TF-i harvem ja ka mõnevõrra teisiti kui AJA baastähendusel põhinevad tarindid. Kui viimaste kontekstualiseeriv tekstiline funktsioon põhineb tarindi semantilisel tähendusel, siis KAASNEMISE tähendusel põhinevad tarindid täidavad lähte TF-i konteksti toel, viidates varasemast tuntud teemale. Lähte-selgituse TF-i täitvat PÕHJUSE-KAASNEMISE tähendusrühma tarindit ilmestab näide 136. *des*-tarind talitleb ühelt poolt põhilauses sisalduva otsekõne selgitusena ja teiselt poolt põhilause tekstilise lähtekohana, sidudes põhilause eelneva kontekstiga, kus on räägitud *sammust*, millele viitab konverbitarindi objekt.

- (136) Oma sammu ema ees õigustada **püüdes** lausus ta tasa: "Halastus inimese vastu peab siiski jääma." (ILU)

Selgituse funktsioon on n-ö puhas PÕHJUSE tähenduse tekstiline funktsioon: tarindi põhiline ülesanne on selgitada põhitegevuse motiive. Selle TF-ga tarind selgitab põhilause tegevussubjekti käitumist tegevussubjektile mõju avaldanud sündmuse abil.

- (137) Taolisi ülespoole trügijaid sugeneb järjest juurde, mõni ei kipugi väga kõrgele, **tajudes** vaistlikult, et kõrgemal võib hõlpsamini kaela murda (ILU).

- (138) Tokyo linnalähirongides, nii nagu meie omadeski, on paljud reisijad süvenenud lugemisse, soovimata raisata asjatult aega, mille nad iga päev peavad sõidule kulutama (AJA).

Selgituse-täienduse TF-ga on need PÕHJUSE-KAASNEMISE tähendusrühma konverbitarindid, mille puhul on võrdväärselt võimalikud kaks tekstilist funktsiooni: põhitegevuse põhjendamine ja põhitegevuse täiendamine-laiendamine. Selline konverbitarind võib talitleda nii selgituse kui ka täiendusena ehk teemakäsitlust rikastava kirjeldusena või täita mõlemat nimetatud funktsiooni.

- (139) .. ja teistes linnades avaldavad kümned, vahel isegi sajad tuhanded inimesed tänaval meelt, **nõudes** ühiskonna uuendamist (AJA).

- (140) Ei ole midagi nukramat inimesest, kes elus õiget kohta **leidmata** üritab aastate möödudes tagasi pöörduda kord juba läbiproovitud teele (ILU).

Ehkki PÕHJUSE tähendus loob eeldused selgituse TF-i täitmiseks, võib PÕHJUSE tähendusega konverbitarindi põhiline tekstiline ülesanne olla ka lihtsalt põhilause täiendamine. Näide 141 ilmestab konverbitarindit, mille põhilise TF-na olen hoolimata tegevuste omavahelisest põhjuse-tagajärje seosest käsitanud põhilause täiendamist ja teema jätkamist.

(141) Anne noogutas tummalt, ikka veel mõistmata, mida võõras oma jutuga taotleb (ILU).

7. Täendusrühm VAHEND

VAHENDI tähendusega konverbitarind viitab põhisituatsiooni saavutamiseks sooritatud kõrvaltegevusele või tegevusele, mille abil või tulemusel põhisituatsioon teostub. Vahendimäärust (nagu kaasnemismäärustki) on liigitatud eesti keele käsitlemisel alates EKG-st osalisi väljendavate määruste hulka (vt Veismann jt 2017: 309). Tüüpiline vahend on referentne ja viitab ainelisele objektile. Ühtlasi saab vahendile viidata definiitse pronoomeni abil. (Vt samas: 319) Konverbitarind ei väljenda tüüpilist vahendit juba seetõttu, et see väljendab tegevust, mitte entiteeti, ega ole seetõttu referentne (vt ka Ereht 2017a: 75-76). Seetõttu pole konverbitarind käsitletav ka osalist väljendava määrusena. Hoolimata sellest, et konverbitarind ei väljenda kunagi tüüpilist vahendit, võib see vastata VAHENDI mõiste põhilisele sisulisele aspektile ehk viidata tegevusele, mida kasutatakse põhisituatsiooni kui tulemuse saavutamiseks. Seepärast ei peeta siin töös VAHENDI all silmas mitte ainult objekti-entiteeti vaid ka selle abil tulemuseni jõuda aitavat tegevust. VAHENDI tähendusega konverbitarindit ilmestab näide 142.

(142) Värisevat kätt puu najale toetades ajas ta end püsti (ILU).

Sageli sisaldab vahendimääruslik konverbitarind prototüüpset objektilist vahendit, nagu ülal esitatud näites *käsi*. VAHENDI tähendusega konverbitarind viitab selle objektilise vahendi kasutamisele.

Tüüpilisel objektile viitaval vahendimäärusel on kokkupuuteid kaasnemis-, viisi-, koha- ja põhjusemäärusega (vt Veismann jt 2017: 318). Tegevust väljendava vahendimäärusliku konverbitarindi puhul puutub VAHEND KOHA asemel kokku AJA tähendusega: nagu füüsiline objekt võib ruumilise nähtusena olla ühtaegu millegi sooritamise vahend ja koht, nii võib sündmus ajalise nähtusena olla korraga teise sündmuse vahend ja aeg. Kahe sündmuse niisugust kahe määrusliku tähenduse kohast suhet illustreerib näide

143, kus tarind väljendab korraga nii *mõistmise* toimumise aega kui ka *mõistmise* kui tulemuseni viivat tegevust.

(143) Pärast söömist surus ta mulle pihku mingi kõva ümmarguse asja. Seda kombates mõistsin, et tegu on konservikarbiga (ILU).

Asjaolumääрусena osutab vahendimääрусlik konverbitarind kõrvaltegevusele, mis väljendab ühtlasi põhilause ajalisi või kvalitatiivseid omadusi. VAHEND on konverbitarindi lisatähendus, mistõttu ei viita vahendimääрусlik konverbitarind kunagi üksnes vahendile, st kõrvaltegevusele, mis poleks samal ajal käsitatav põhisündmuse teisegi aspektina, nimelt aja või viisina. Vahendimääрусlik konverbitarind viitab kas põhisündmust saavutada aitavale meetodile (VIIS, näide 142) või põhisündmuse tekkeprotsessile (AEG, näide 143).

VAHENDI mõiste sisaldab ka põhjuslikkust (vt Kortmann 1995: 218): vahendi-tulemuse seos sarnaneb põhjuse-tagajärje seosega. Vahendit võiks nimetada „põhjuslikuks viisiks“. Siin käsitluses on VAHENDI tähendus PÕHJUSE tähendusega seostatud teisiti kui VIISI ja AJA tähendusega. PÕHJUS ja VAHEND pole seostatud mitte ülem- ja alamtähenduse, vaid külgnevate tähendustena. Selgitan, kuidas neid on konverbitarindi semantiliste funktsioonidena eristatud.

PÕHJUSE tähendusrühma tarindid väljendavad põhisündmuse kui tagajärje sooritamise motiivi, ajendsündmust. Põhjus ja tagajärg on selgelt kaks eri sündmust: konverbitarindis väljenduv põhjuslik kogemis- või mõtlemissündmus ei moodusta osa põhisündmusest (ega vastupidi) ega muutu põhisündmuseks iseenesest, tegevuste olemusliku seotuse tõttu. Põhjus ja tagajärg seostuvad konverbitarindi puhul üksnes ühise tegevussubjekti kaudu. Põhjuslik kogemis- või mõtlemissündmus stimuleerib või motiveerib tegevussubjekti, kes sooritab selle ajal põhitegevuse, mis on seeläbi käsitatav tagajärjena. VAHENDI tähendusrühma konverbitarindis väljenduva vahendi ja põhilauses väljenduva tulemuse vaheline seos on tihedam ning sageli valitseb tegevuste vahel teatav osa-terviku suhe: põhisündmus teostub või juhtub kõrvaltegevuse kaudu või selle jooksul. Tegevuste vahel pole selget piiri: enamasti on konverbitarindis väljenduv vahend ja põhilauses väljenduv tulemus vaadeldavad kas üks teise osana või ühesama

sündmuse kahe aspektina. Seda olukorda ilmestavad näited 143-144, kus kõrvaltegevus ja põhitegevus käsitlevad ühtsama situatsiooni vastavalt tegevuslikust ja tulemuslikust küljest.

- (143) Papaiini omadust lõhustada valke kasutatakse liha pehmenamiseks toitudes, lisades väikesi viljatükke suppidele ja praadidele (AJA).
- (144) Ka aukartustäratava suurusega ühiskonnaosa, kes perekonnaelu elades toodab ühiskonnale peamist rikkust – inimest, vajab ammu oma infokanalit (AJA).

Kõige tuntum ja tihedam on ilmselt vahendimääruse seos viisimäärusega. Veismann jt (2017: 319) on selgitanud, et vahendi- ja viisimääruse eristus põhineb üldiselt referentsusel: vahend on referentne, viis mitte. Ometi ei pruugi isegi objektile viitavate määruste puhul olla selge, kas neid kasutatakse referentsena. Selliseid määruslikke fraase võib tõlgendada ühtaegu vahendi ja viisina, st vahendina, mis väljendab põhitegevuse sooritamise viisi (vt samas). Kuna konverbitarindi puhul pole ka VAHEND referentne, ei saa VIISI ja VAHENDIT referentsuse alusel eristada ning kõik tegevuslikud vahendid on ühtlasi käsitletavad põhitegevuse sooritusviisidena. Kuna kõik vahendid on konverbitarindi puhul viisid, kuid kõik viisid pole vahendid (st ei seostu põhisündmusega kui tulemusena, mida nad saavutada aitavad), võiks VAHENDIT käsitleda VIISI allrühmana, st põhitegevuse sooritamise (põhjusliku-tulemusliku) viisi tähenduses (vt näide 142). Kummati leidub (*des-*)konverbitarindite puhul arvestatav osa kõrvaltegevusi, mille tulemusena teostub põhisündmus, kuid mis ei seostu niivõrd VIISI, kuivõrd sellest üldiselt väga erineva AJA tähendusega (vt näide 143). VAHENDI lisatähendus on konverbitarindi funktsionaalne ala, kus muidu peaaegu vastandlikud VIISI ja AJA tähendus kõige lähemalt kokku puutuvad.

7.1. VAHENDI tähendus

VAHENDI tähendusrühm jaguneb VAHENDI-AJA ja VAHENDI-VIISI allrühmadeks, mis on teineteisest enamasti üsna erinevad, kuid puutuvad kokku mõnes kahetise tõlgendusega kontekstis. Vahendimääruste ja nende tähenduslike allrühmade esinemusest annab ülevaate tabel 7.

Tabel 7. VAHENDI tähendusrühma allrühmad

	<i>des</i> -tarindid	<i>mata</i> -tarindid
VAHEND-AEG	56 (39%)	0
VAHEND-VIIS	89 (61%)	2
KOKKU	145	2

des-tarindi puhul on VAHEND üks olulisemaid funktsioone, ent *mata*-tarindi abil viidatakse vahendile harva, kuna eituslikkus sobib saavutamise ja (positiivse) tulemuslikkusega harva kokku. Just VAHENDI tähenduse puhul väljendub *des*- ja *mata*-vormi (eituse ja jaatuse) erinevus ka keelendi kasutussageduses. Ehkki ka VAHENDIGA seotud VIISI ja PÕHJUSE tähenduse puhul on *des*- ja *mata*-tarindi vahel erinevusi, ei anna jaatus nende tähenduste puhul eituse ees samaväärset sageduslikku eelist. VIIS ja PÕHJUS on *mata*-tarindi puhul palju sagedamad tähendused kui VAHEND, sest esimeste tähenduste väljendamiseks leidub rohkem eituslikke võimalusi.

AJA-VAHENDI allrühm kuulub konverbitarindi ajatähendusel põhinevasse funktsioonipoolde ja VAHENDI-VIISI allrühm KAASNEMISE tähendusel põhinevasse funktsioonipoolde. Nagu kogu KAASNEMISE ja AJA funktsioonipoolde vastandus, nii on ka VAHENDI-AJA ja VAHENDI-VIISI vastandus käsitletav perspektiivi küsimusena. VAHENDI-AJA tähendusrühma puhul väljendab kõrvaltegevus kontekstis sisult iseseisvat sündmust ning põhisündmus kui sekundaarne tegevus toimub kõrvaltegevuse kestel/jooksul ja ühtlasi kõrvaltegevuse teel/käigus/tulemusel. Põhisündmus saab teoks ja siseneb konteksti kõrvaltegevuse kaudu. Kuna põhitegevus toimub kõrvaltegevuse käigus või lõpus ja ühtlasi selle mõjul, seostub kõrvaltegevus põhitegevusega nii AJA kui ka VAHENDI mõiste kaudu. Niisugused kõrvaltegevused võivad viia nii sihipärase tulemuseni (näide 144) kui ka mittetaotlusliku või soovimatu juhtumini (näide 145).

(144) Kontrollimiste tulemusi analüüsid selgus, et juurdekirjutusi ja purusilmaajamist kohtab seal, kus .. (AJA).

(145) Paraadtrepist alla joostes kaotas Tuhkatriinu kinga ning kadus alla

pimedusse (AJA).

VIISI tähendusega seotud vahendimääruslikud kõrvaltegevused väljendavad põhisündmuse kui tulemuseni jõudmise viisi ehk meetodit. Meetodina on need kõrvaltegevused olulised just põhitegevuse seisukohast. Lähtudes põhitegevusest kui eesmärgist, viitavad meetodid üldjuhul ainult põhisündmusele suunatud eesmärgipärasele tegevustele ega vii põhisituatsioonini (tulemuseni) kogemata või juhuslikult (nagu näites 145).

(146) Kummalisi helisid, mida parasjagu vajati, toodi esile küll tšello keeli kriipides, küll saksofoni pumbates, küll kitarri helipead metallroobiga pekstes ja õllepudeleid kõlistades (AJA).

VAHENDI-VIISI allrühma või edasiarendusena käsitletavaid tarindeid on Erelt (2017e: 816) nimetanud SELGITUSE funktsiooni all. Sellised tarindid (näited 147–149) täpsustavad analüütiliselt, missuguse tegevuse kaudu on jõutud põhilauses kajastuva tulemusliku situatsioonini.

(147) Naiste MM-võistlustel Hollandis võitis kuldmedali võõrustajate esindus, alistades finaalis Saksamaa LV naiskonna 3:0 (AJA)

(148) Viimases MM-tsüklis serveeris Belgia suurüllatuse, jäädes 0:2 alla Albaaniale (AJA).

(149) Staar süüdistab plaadifirmat Warner, et too sisuliselt laskis põhja tema uue singli I Hate U, andmata raha selle videosaate tootmiseks (AJA).

Käsitlen niisugust funktsiooni Königi (1995: 66-67) eeskujul VAHENDI alltähendusena ja kasutan nimetust TÄPSUSTUS. König (samas: 67) on esile toonud, et tavalisest VAHENDIST eristab TÄPSUSTUSE alltüüpi tahtmatus (nagu näidetes 148-149): selliste tarindite vahendimääruslik suhe põhilausega ei põhine mitte tegevussubjekti sihipärasel tegevusel, vaid pigem keelekasutaja analüütilisel ja sageli hinnangulisel tõlgendusel tegevussubjekti teguviisi kohta. Just TÄPSUSTUSE allrühma kuuluvad ka VAHENDI tähendusrühma kaks ainsat *mata*-tarindit (vt näide 149).

TÄPSUSTUSE allrühma kuuluvad n-õ argumenteerivad tarindid võivad laiendada ka põhilause subjektile antud hinnangut, viidates subjekti „tegevusele“ või seisundile, millel hinnang põhineb (näide 150).

- (150) Aastaraamatud on suure ajaloolise väärtusega, kajastades kolme aastakümne jooksul toimunut ja juhtunut lingvistikas ja selle naaberaladel (AJA).

TÄPSUSTUSE allrühma kuulub tarindeid, mis viitavad ühele mitmest põhilauses esitatud üldhinnangule alust andnud tegevusest (näide 151). Selliste tarindite funktsiooni võib nimetada NÄITLIKUSTAVAKS. Funktsiooni TÄPSUSTUS-NÄITLIKUSTUS on käsitletud ka (inglise) konverbitarindite omaette funktsioonina (Killie, Swan 2009: 339 jj). Ühtlasi on funktsiooni TÄPSUSTUS-NÄITLIKUSTUS seostatud VAHENDI tähendusega, kuid mitte VAHENDI tähenduse allrühmana, vaid sellega kohati kokku puutuva alternatiivse tõlgendusvõimalusena (vt samas: 354).

- (151) Muidu ei muutuks ta oma vastuväidetes kohati lausa lapsikuks, rünnates näiteks kas või meie väikest valimisbukletti (AJA).

7.2. VAHENDI tähendusrühma tekstilised funktsioonid

VAHENDI tähendusrühma tekstilised funktsioonid jagunevad suuremas osas kahe põhilise TF-i, lähte ja täienduse vahel. Üldiselt vastab jagunemine VAHENDI tähenduse allrühmade alusmõistete, AJA ja VIISI tüüpilistele tekstilistele funktsioonidele: allrühma VAHEND-AEG põhiline tekstiline funktsioon on lähe, allrühma VAHEND-VIIS põhiline tekstiline funktsioon on täiendus. Täpsema ülevaate VAHENDI tähendusrühma konverbitarindite tekstilistest funktsioonidest annab tabel 8.

Tabel 8. VAHENDI tähendusrühma tarindite tekstilised funktsioonid

	<i>des</i> -tarindid		<i>mata</i> -tarindid
	VAHEND-AEG	VAHEND-VIIS	VAHEND-VIIS
Lähe	54 (96%)	4 (4%)	0
Täiendus	0	77 (87%)	2
Tuum	2 (4%)	8 (9%)	0
Kokku	56	89	2

VAHENDI-AJA allrühma konverbitarindid (näide 152, vt ka 144-145) väljendavad tavaliselt põhisündmuse lähtekohta, osutades protsessile, mille tulemusel/käigus teostub põhisituatsioon. VAHENDI-AJA rühma konverbitarindi tüüpiline ja ikooniline asukoht lauses on põhilause ees: konverbitarind juhib nii tähenduse kui ka vormi aspektist põhisituatsiooni juurde.

- (152) Õppejõuna Soomes **töötades**, Tuglas-seura ja Elias Lönnroti Seltsi tegevuses **osaledes** on Toivo Kuldsepp olnud üks Soome silla ehitajaid ametlikult poolelt (AJA).

VAHENDI-VIISI tähendusrühma tüüpiline tekstiline funktsioon on täiendus, mida ilmestavad kõik seni esitatud VAHENDI-VIISI tähendusrühma tarindeid sisaldavad näitelauseid (vt näited 146–151). Kogu konverbimalli seisukohast väärivad erilist tähelepanu VAHENDI-VIISI tähendusrühma tarindid, mis talitlevad KAASNEMISE funktsioonipoolele ebatüüpiliselt põhilause tekstilise lähtekohana. Näited 153-154 ilmestavad VAHENDI-VIISI tähendusrühma tarindeid, mis talitlevad lähtena seeläbi, et seovad sihipärase põhisündmuse varasemast kontekstist tuttava objektiga, mida kasutatakse põhisituatsiooni kui tulemuse saavutamiseks. Kõik neli lähtefunktsiooniga VAHENDI-VIISI tähendusrühma tarindit on kontekstisidusad.

- (153) Kuidas edaspidi paremini .. kasutada loodusrikkusi, kuhu paigutada uusi rajatisi .., missuguseid tehnoloogiaid valida looduskeskkonnale võimalikult vähe kahju tekitades, kuidas luua inimestele vastuvõetavad elamistingimused, selle

kõige kohta on valminud kapitaalne uurimus Eesti NSV looduse kaitsest ja loodusvarade ratsionaalsest kasutamisest, mis on mõeldud soovitusena eelkõige projekteerijatele. Sellest **lähtudes** on juba koostatud piirkondlikud skeemid Kirde-Eesti ja Tallinna lähi- ning kaugemate maade kohta, valmimas on need Lääne-Eesti kohta. (AJA)

- (154) Tuumakatsetuste lõpetamine võib saada üheks nendest niitidest, millest **tõmmates** võiks hakata lahti arutama üleüldise desarmeerimise kogu keerukat probleemide sasipundart. (AJA)

VAHENDI tähendusrühma tarind võib talitleda ka põhilause tuumana, mis on ootuspäraselt veidi tavalisem VAHENDI-VIISI alltähenduse korral. Näites 78 väljendab tarind kogu põhilause seisukohast kesksel *soojategemise* meetodit.

- (155) Talvel külmetus see kohe künnasse kinni ja siga võis endale sooja teha hammastega jääd **krõhvides** (ILU).

8. Tähendusrühm MÖÖNDUS

MÖÖNDUSE tähendusega konverbitarindit sisaldav komplekslause viitab ootusvastasele olukorrale, kus põhisituatsioon on ebatavalises või üllatavas seoses kõrvalsituatsiooniga (vt Erelt 2017d: 717, Veismann jt 2017: 371). MÖÖNDUST peetakse määruslike tähenduste seas üheks keerulisemaks, sageli kõige keerulisemaks (vt nt Kortmann 1997: 153). Nagu ka TINGIMUST, käsitletakse MÖÖNDUST põhjusliku tähenduse ja mõnikord ka PÕHJUSE tähenduse erivariandina (vt Erelt 2017d: 716-717).

des- ja *mata-*tarindi ühisarvestuses esineb MÖÖNDUSE tähendusega konverbitarindeid siin töös omaette rühmana eristatud tähendustest kõige harvem. Kuigi MÖÖNDUSE tähendusrühma tarindite hulk pole suurem põhisündmuse TULEMUST/TAGAJÄRGE väljendavate tarindite hulgast, väärib see eraldi käsitlemist põhjusel, et MÖÖNDUSE tähendust ei saa nii sirgjooneliselts käsitleda mõne teise tähendusrühma alltüübina kui TULEMUST/TAGAJÄRGE KAASNEMISE alltüübina.

8.1. MÖÖNDUSE tähendus

MÖÖNDUS on konverbitarindi lisatähendus: põhisündmusega mõne teise määrusliku suhte kohaselt seotud kõrvalsündmus võib saada möönva ehk põhisituatsiooni suhtes vastuolulise-ebakõlalise lisatõlgenduse. Siinses materjalis esinevad MÖÖNDUSE tähendusrühma kõrvalsündmused väljendavad ühtlasi põhisündmusega kaasnevat tegevust või põhisündmuse AEGA, VIISI või VAHENDIT – mis on põhisituatsiooni seisukohast ootusvastane. Selle järgi, millisele tähendusele MÖÖNDUS lisandub, jagunevad MÖÖNDUSE tähendusrühma tarindid allrühmadesse, mille esinemusest annab ülevaate tabel 9.

Tabel 9. MÖÖNDUSE tähendusrühma alltähendused

	<i>des</i> -tarindid	<i>mata</i> -tarindid
MÖÖNDUS-KAASNEMINE	0	21 (66%)
MÖÖNDUS-AEG	3	0
MÖÖNDUS-VIIS	0	11 (34%)
MÖÖNDUS-VAHEND	1	0
Kokku	4	32

MÖÖNDUSE tähendus on *mata*-tarindi puhul tavalisem kui *des*-tarindi puhul. Kuna möönduslikud *des*- ja *mata*-tarindid väljendavad eri alltähendusi, käsitlen neid eraldi, alustades *des*-tarindist. Möönva tähendusega *des*-tarindeid esineb materjalis neli, neist kolm on käsitletavat AJA (näide 156) ja üks VAHENDI (näide 158) tähenduse põhjal.

MÖÖNDUSE-AJA rühma konverbitarind näites 156 osutab ühtlasi MÖÖNDUSE ja PÕHJUSE tähenduse seotusele (vt Erelt 2017d: 717): konverbitarindis väljenduv „põhjussündmus“ saab tagajärje puudumisele viitava põhilause suhtes möönva tähenduse. Näide 157 ilmestab sama kõrvalsündmust, millel on aga ootuspärane (põhjuslik) tagajärg ning mis kuuluks PÕHJUSE tähendusrühma. Ka PÕHJUS näites 157 põhineb AJA tähendusel: PÕHJUS on käsitletav põhisituatsioonile eelneva sündmusena, mille tõttu põhisündmus (*rahunemine*) ootuspäraselt toimub, ning MÖÖNDUS põhisituatsioonile eelneva sündmusena, millest hoolimata ootuspärast põhisündmust ei toimu.

(156) Kõigi nende arvamusi **kuuldes** ei suutnud ma ikkagi rahuneda (ILU).

(157) Kõigi nende arvamusi **kuuldes** suutsin viimaks rahuneda.

Kui PÕHJUSE tähendus eeldab tagajärge ehk kausaalset seost, siis VAHENDI seos soovitud tulemusega pole samavõrd kategooriline. VAHENDI määratlev tunnus on kasutamine: ka viljatu vahend, mida kasutatakse tulemuse saavutamiseks, jääb vahendiks. Näites 158 on kõrvaltegevuseks meetod, mis ei too tulemust ning on soovitud tulemuse ärajäämisele osutava põhilausega vastuolus.

- (158) Seal oli aga võrdlemisi pime ja isegi silmi kissitades ei suutnud tädi Selma neid ära tunda (ILU).

Enamik möönvaid *mata*-tarindeid põhineb KAASNEMISE tähendusel ning kõik MÖÖNDUSE-KAASNEMISE rühma *mata*-konverbitarindid väljendavad põhisündmusele eelnevat või selle eeldusena käsitletud sündmust. MÖÖNDUSE-KAASNEMISE rühma konverbitarindid (näited 159–161) viitavad põhisündmuse ootuspärasele eelsündmusele, mille ärajäämisest hoolimata põhisündmus toimub. See, kui tugevalt põhisündmus kõrvalsündmust eeldab, sõltub keelekasutaja tõlgendusest. Kui kõrvalsündmuse eelduslikkus põhisündmuse suhtes on võrdlemisi nõrk, nagu näites 160, ei pruugi möönvus (ootusvastasus) esile tõusta ning kõrvaltegevust võib tõlgendada lihtsalt (KAASNEMISE tähenduse kohase) eelneva toimumata jäänud tegevusena. Kui rõhupartiklid *-gi/-ki* seostuvad möönduse korral tüüpiliselt verbiga (vt Hennoste 2017: 487), siis võib näidetes 159–161 viidata möönduse suhtelisele nõrkusele ka see, et *gi/ki*-liide on tarindis küll olemas, kuid pole liitunud mitte konverbi, vaid selle laiendiga, kus see võib olla vähem (näide 160) või rohkem (näide 161) leksikaalselt kinnistunud.

- (159) Jelena, keda soldatid isekeskis Kajakaks kutsusid, ilmselt Tšehhovist undki nägemata, õitsenud kui anemoon kuumal järvekaljul (ILU).
- (160) Ja tuhanded nägid ühtki piletit ostmata minu looma surmasõitu pealt (ILU).
- (161) Tahtmata midagi öelda, peab siiski ütleva, et kanad olid ennast järgmise päeva lõunaks Kevade tänavale kirju kärnase vaibana uuesti laiali laotanud (ILU).

MÖÖNDUSE-KAASNEMISE rühma *mata*-tarindeid võib käsitada KAASNEMISE tähendusrühma liigitatud VASTANDUSE tähendust väljendavate *mata*-tarindite loomuliku funktsionaalse vastena. MÖÖNDUST ja möönvat VASTANDUST eristab eelnevus-järgnevus: kui VASTANDUSE tähendusega *mata*-tarindid väljendavad põhisündmusele ootustekohaselt järgneva või sellest loogiliselt/loomulikult järelduva kõrvaltegevuse ärajäämist, siis MÖÖNDUSE-KAASNEMISE tähendusega *mata*-tarindid väljendavad põhisündmusele ootustekohaselt eelneva või selle eelduseks oleva kõrvaltegevuse ärajäämist. Nagu Erelt (2017d: 736) on esile toonud, võib MÖÖNDUSE ja

möönva VASTANDUSE eristamine olla keeruline, eriti määruse järelasendi korral. Juhtumit, kus eelnevuse või järgnevuse ja seega MÖÖNDUSE või VASTANDUSE küsimus sõltub perspektiivist, ilmestab näide 162.

- (162) See oleks luuletada, **olemata** luuletaja; kirjutada, **olemata** kirjanik; filosoferida, **olemata** filosoof; teenida Kristust, **olemata** kristlane, teenida Buddhat, **olemata** buddhist, väljendada iseennast, **olemata** ise keegi (ILU).

Nii MÖÖNDUSE kui ka VASTANDUSE tähenduse kohaselt käsitamiseks loob eeltingimused *olema*-verbi abil väljendatud seisund, mis võib tõlgenduslikult asetuda nii põhিসituatsiooni ette kui ka järele. Eelneva ehk möönva tõlgenduse kohaselt on konverbitarindid parafraseeritavad möönva kõrvallausega *kuigi ma/sa/ta pole luuletaja*. Järgneva ehk vastandava tõlgenduse võib aga kinnistada, lisades tarindisse varem öelduga vastandava konnektiivi, nagu *siiski, seejuures* või *ometi: .. olema seejuures luuletaja*.

Kui MÖÖNDUSE-KAASNEMISE allrühma kõrvaltegevused võivad olla üsna nõrgalt möönduslikud, siis MÖÖNDUSE-VIISI allrühma tegevuste möönduslikkus on tugevam, kuna kooskõlas VIISI ja KAASNEMISE tähenduse erinevusega on nende (ootustekohane) seos põhисündmusega tihedam ja olemuslikum. MÖÖNDUSE-VIISI allrühma kõrvaltegevusi illustreerivad näited 163–165.

- (163) Mis oli see „midagi“, mida isa kuulda ei tahtnud? Roosi teadis seda **pärimatagi**. (ILU)
- (164) Jah, mis oluks see muidu, oli **sõnastamatagi** selge (ILU).
- (165) Siis tulid nemad, tulid **palumata** ja läksid **ajamata** – nagu oli nende komme (ILU).

Tarindit näites 163 iseloomustab konverbitarindile tüüpiline subjektiseos: tarindil on põhilausega ühine tegevussubjekt *Roosi*. Tarinditel näidetes 164-165 on põhilausega haruldasem viiteseos, mis on omane just ühesõnalistele MÖÖNDUSE-VIISI tähendusega konverbitarinditele: põhilause grammatiline subjekt on konverbitarindi tegevusobjekt. Eelduspäraselt on niisugune viiteseos konventsionaliseerunud selliste tarindite põhjal

nagu näites 163. Tarind näites 164 ilmestab kujunemise võimalikku vaheastet, kus põhilause subjekt on elutu ning mis ei erine seetõttu samasubjektilisuse viiteseostest nii kontrastselt nagu tarindid näites 165.

8.2. MÖÖNDUSE tähendusrühma tekstilised funktsioonid

MÖÖNDUSE lisatähendusega tarindite tekstiline funktsioon vastab suuresti baastähenduse tüüpilisele tekstilisele funktsioonile: AJA baastähendusel põhinevate tarindite TF on lähe (näide 156), KAASNEMISE tähendusel põhinevatel tarinditel täiendus (159–161) ning VIISI tähendusel põhinevad tarindid jagunevad täienduse ja tuuma (näited 163–165) vahel. MÖÖNDUSE tähendusrühma tarindite tekstiliste funktsioonide ülevaade on esitatud ka tabelis 10.

Tabel 10. MÖÖNDUSE tähendusrühma tekstilised funktsioonid

	<i>des</i> -tarind		<i>mata</i> -tarind	
	MÖÖNDUS- AEG	MÖÖNDUS- VAHEND	MÖÖNDUS- KAASNEMINE	MÖÖNDUS- VIIS
Täiendus	0	1	21	6
Lähe	3	0	0	0
Tuum	0	0	0	5
Kokku	3	1	21	11

9. Tähendusrühm TINGIMUS

Sarnaselt eelmises jaotises käsitletud MÖÖNDUSEGA liigitatakse TINGIMUST põhjuslike määrustähenduste hulka (vt nt Veismann jt 2017: 368). TINGIMUSE tähendus ja tingimuslikkuse määratlus on keeleteaduses palju tähelepanu pälvinud (vt nt Traugott 1986, Athanasiadou, Dirven 1996a). Kaheks põhilisemaks ja tuntumaks TINGIMUSE tähenduse aspektiks võib pidada hüpoteetilisust ja põhjuslikkust. Hüpoteetilisus puudutab tingimusmäärusliku sündmuse (konverbitarindi puhul) ja põhisündmuse toimumise tõenäosust; suurem hüpoteetilisus tähendab väiksemat tõenäosust (vt Comrie 1986: 88). Põhjuslikkus puudutab põhisündmuse toimumise sõltuvust kõrvalsündmuse toimumisest.

See, kui olemuslikud ja olulised on TINGIMUSE tähenduse puhul hüpoteetilisus ja kausaalsus, on keeruline küsimus. Ühelt poolt on hüpoteetilisust käsitletud TINGIMUSE keskse tunnuseks, mis on vähemal või rohkemal määral omane kõigile tingimusmäärustele (vt samas; Plado 2013, Erelt 2017d: 727). Teisalt on arvatud, et hüpoteetilisus on omane ainult osale tingimusmäärustest või oluline ainult osa tingimusmääruste puhul (vt Athanasiadou, Dirven 1996b: 70 jj). Teine oluline aspekt on põhjuslikkus ehk põhisündmuse sõltuvus tingimusmääruslikust sündmusest. Nagu hüpoteetilisust nii on ka põhjuslikku seost peetud kõigi tingimusmääruste keskseks, varieeruva tugevusega tunnuseks (vt nt Comrie 1986: 80). Teiselt poolt on väidetud, et TINGIMUSE tähendus ei põhine põhjuse mõistel ega sisalda alati põhjuslikku seost ning TINGIMUSE tähendust pole otstarbekas käsitleda põhjuslikkuse põhjal (vt Wierzbicka 1997: 17–19).

Siin töös käsitlen TINGIMUST konverbitarindi lisatähendusena, mida kande konverbitarind väljendab konkreetse toimumisajata (sh hüpoteetilist) kõrvalsündmust, mille suhtes käsitletakse põhisündmuse toimumist või mittetoimumist. Seega vaadeldakse TINGIMUSE lisatähendusega kõrvaltegevust põhisündmuse toimumise eeldusena. TINGIMUSE lisatähendus võib liituda kõiki eespool käsitletud tähendusi, sh

MÖÖNDUSE tähendust, kandvatele kõrvaltegevustele. Kõik TINGIMUSE lisatähendusega konverbitarindid on liigitatud TINGIMUSE tähendusrühma. See jaguneb alustähenduste kohastesse allrühmadesse, mille vahel varieerub ka hüpoteetilisuse ja põhjuslikkuse määr ja osatähtsus.

9.1. TINGIMUSE tähendus

TINGIMUSE lisatähendus võib liituda mitut laadi kõrvaltegevustele ning siin töös eristatud tähendusrühmadest on TINGIMUSEL kõige rohkem alltähendusi. TINGIMUSE tähendus-rühma jagunemisest allrühmade vahel annab ülevaate tabel 11.

Tabel 11. TINGIMUSE tähenduse allrühmad

	<i>des</i> -tarindid	<i>mata</i> -tarindid
TINGIMUS-KAASNEMINE	0	4 (11%)
TINGIMUS-AEG	46 (41%)	0
TINGIMUS-VIIS	0	5 (13%)
TINGIMUS-PÕHJUS	9 (8%)	16 (42%)
TINGIMUS-VAHEND	54 (49%)	0
TINGIMUS-MÖÖNDUS	2 (2%)	13 (34%)
Kokku	111	38

Sarnaselt MÖÖNDUSE lisatähendusega esineb TINGIMUSE lisatähenduse saanud KAASNEMISE ja VIISI alustähendusega kõrvaltegevusi ainult *mata*-tarindi puhul. TINGIMUSE-KAASNEMISE allrühma kõrvaltegevus (näide 166) viitab põhisündmusele eelnevale sündmusele, mille toimumata jäämist käsitletakse järgneva põhisündmuse suhtes (potentsiaalselt) otsustavana. Neil kõrvaltegevustel on sujuv üleminek TINGIMUSE-VIISI allrühma konverbitarinditega (näide 167), mis väljendavad põhisündmusele tunnuslikku tegevust, mida käsitletakse põhisündmuse toimumise sündmusena.

(166) .. sest asitõendit (st varastatud kaupa) ju pole ja ilma seada nägemata

kedagi teatavasti trellide taha panna ei tohi (AJA).

(167) Aga noor inimene ei saa ju teistega suhtlemata elada! (ILU)

des-tarindi puhul moodustavad ühe suurema (41%) allrühma TINGIMUSE-AJA tähendusega kõrvaltegevused. Selle allrühma konverbitarind visandab n-ö võimaliku maailma ehk konteksti, kus toimub (reaalse toimumisajata) põhisündmus. TINGIMUSE-AJA allrühma tingimusmäärus väljendab habituaalset võimalikku konteksti ning kõrval- ja põhisündmuse põhjuslik seos ning põhisündmuse tõenäosuse küsimus (määr) on tagaplaanil.

(168) Elamufondi korrashoiust rääkides ei saa mööda minna elamute ekspluateerimise majanduslikust ja organisatsioonilisest küljest (AJA).

(169) Nõukogude Liidus reisides kasutage turismifirmade TARTOUR ja INTOURIST teenuseid (AJA).

(170) Puukrokodill seisis keset põrandat ja oli õieti esimene asi, mida sisse astudes nägema pidi (ILU).

TINGIMUSE-PÕHJUSE allrühma kuuluvad kõrvaltegevused (näited 171-172) vastavad kõige paremini võimaliku sündmuse võimaliku põhjuse määratlusele (vt Erelt 2017d: 727). Hüpooteetilise põhisündmuse tõenäosus sõltub otseselt hüpooteetilise kõrvaltegevuse toimumisest.

(171) Võimatu on mõista Taanit, tundmata tema haridussüsteemi, ütlevad taanlased (AJA).

(172) Raske on meeleliigutusest hoiduda, mõeldes oma kallite hõimlaste peale (AJA).

TINGIMUSE tähenduse kõige arvukama tähendusrühma moodustavad TINGIMUSE-VAHENDI tähendusega *des*-tarindid (näited 173-174). Sellegi allrühma puhul on esil põhisündmuse (kausaalne) sõltuvus kõrvaltegevusest: tulemuse saavutamine sõltub hüpooteetilise kõrvaltegevuse sooritamisest.

(173) Vähendades kontsertide ja etenduste arvu tõstame nende kvaliteeti

(AJA).

- (174) Üksteisega kõneldes, üksteisele silma vaadates anname edasi palju enam kui sõnadega (AJA).

TINGIMUSE-MÖÖNDUSE alltähenendusega konverbitarindite tüüpi määrusi on käsitletud tingimusmäärusena, mööndusmäärusena ja ka omaette tüübina (vt Veismann jt 2017: 370-371, Erelt 2017d: 730). Siin töös on selle tähendusega tarindeid käsitletud TINGIMUSE tähenduse tüübina nagu uusimas eesti keele süntaksi käsitluses (vt samas). Siiski pole seda tehtud samadel, vaid pigem vastupidistel kaalutlustel. Kui süntaksi tervikkäsitluses on neid käsitletud TINGIMUSE all seepärast, et need ei erine põhiomadustelt tavalistest tingimusmäärustest (vt samas), siis mööndtingimuslike konverbitarindite puhul olen käsitlenud „olemuslikuma“ või „sügavama“ tähendusena just MÖÖNDUST ja käsitlenud TINGIMUST n-ö viimase, pindmise lisatähendusena ning rühmitanud tarindid viimase lisatähenduse järgi, nagu käsitluses üldiselt. MÖÖNDUST pean konverbitarindite puhul TINGIMUSEST „olemuslikumaks“ (mitte lihtsamaks) tähenduseks seepärast, et MÖÖNDUSE tähenduses sisalduv vastuolulisus seostub põhi- ja kõrvalsündmuse laadi ning nendevahelise seosega terviklikumalt ja lahutamatumalt kui TINGIMUSE tähenduses sisalduv hüpoteetilisus/habituuaalsus, mis sõltub üldisemast modaalsusest ja käsitlusviisist.

TINGIMUSE-MÖÖNDUSE tähendusega kõrvaltegevused (näited 175-176) teeb TINGIMUSE tähendusrühmas eriliseks see, et nad väljendavad kõrvaltegevust, millest põhisündmuse toimumine **ei sõltu**. Teiste TINGIMUSE tähendusrühmade tarinditega ühendab neid tarindeid aga see, et põhisündmuse toimumist vaadeldakse siiski kõrvaltegevuse suhtes.

- (175) Siis oleks oma haldusalast väljumatagi võimalik tutvuda teise arhiivi kogudega (AJA).

- (176) Tegelikult töötati aga mujal ja kui selleks puudus viitsimine, siis siit saadav võimaldas ka mitte midagi tehes täiesti vee peale jääda (ILU).

9.2. TINGIMUSE tähendusrühma tekstilised funktsioonid

Tingimuse tähendusrühma tarindite TF kinnitab kogu konverbitarindit hõlmavat

seaduspära: AJA baastähendusel põhinevasse semantilisse funktsioonipoolde kuuluvad tarindid täidavad enamasti lähte TF-i. Osa AJA funktsioonipoolde kuuluvaid tarindeid väljendab aga põhilause seisukohast kesket tähendust ja on käsitletav põhilause tuumana. KAASNEMISE baastähendusel põhinevasse funktsioonipoolde kuuluvad tarindid täidavad täienduse TF-i. KAASNEMISE funktsioonipoolde tarinditest talitleb põhilause tuumana suurem osa kui AJA funktsioonipoolde puhul; TINGIMUSE lisatähenduse korral on tuuma TF-i osakaal konverbimalli suurim. Kuna TINGIMUSE tähendusrühmal on palju allrühmi, käsitlen selle tähendusrühma *des-* ja *mata-*tarindite TF-i eraldi.

Enamik TINGIMUSE lisatähendusega *des-*tarindeid kuulub AJA baastähendusel põhinevasse funktsioonipoolde ja täidab sellele omast lähte TF-i, mida aitab selgitada järgmine asjaolu: kõrvaltegevuse eelnevus/eelduslikkus, mis on TINGIMUSE tähendusele tunnuslik, väljendub *des-*tarindi puhul enamasti põhisündmuse (ajalisele) kontekstile, mitte eelnevale sündmusele osutamise kaudu. TINGIMUSE tähendusrühma tekstilistest funktsioonidest annab ülevaate tabel 12.

Tabel 12. TINGIMUSE tähendusrühma *des-*tarindite tekstilised funktsioonid

	TINGIMUS- AEG	TINGIMUS- PÕHJUS	TINGIMUS- VAHEND	TINGIMUS- MÕÖNDUS
Lähe	39 (85%)	8	44 (81%)	0
Tuum	7 (15%)	1	10 (19%)	2
Kokku	46	9	54	2

Enamik TINGIMUSE tähendusrühma *des-*tarinditest talitleb põhilause tekstilise lähtekohana (vt näited 168–170, 173–174). *des-*tarindi kohta leidub aga võrdlemisi palju ka tuuma TF-i täitvaid tingimusmääruslikke tarindeid. Näide 177 ilmestab tuuma funktsiooni täitvat TINGIMUSE-AJA ja näide 178 TINGIMUSE-VAHENDI allrühma *des-*tarindit.

- (177) Ma tuletan meelde ei mäleta missugusest ilmalikust raamatust saadud mõtet, et palju on sõpru neid loendades, vähe aga, kui sul neid tarvis läheb (ILU).
- (178) Stalinliku inimrobotiseerimise kõlvatu-magusa pärandi saab ühiskonnast

välja rookida vaid kooli humaniseerides (AJA).

Kõik TINGIMUSE lisatähendusega *mata*-tarindid kuuluvad KAASNEMISE baastähendusel põhinevasse funktsioonipoolde nagu *mata*-konverbitarindid üldiselt. *mata*-tarindid täidavad täienduse ja tuuma TF-i, millest on ülekaalus just viimane. Uuritud materjalis on TINGIMUSE tähendusrühma *mata*-tarindid kõige sagedamini (74% juhtudest) tuumana talitlevad konverbitarindid. TINGIMUSE tähendusrühma *mata*-tarindite TF-de esinemus kajastub tabelis 13.

Tabel 13. TINGIMUSE tähendusrühma *mata*-tarindite tekstilised funktsioonid

	TINGIMUS- KAASNEMINE	TINGIMUS- VIIS	TINGIMUS- PÕHJUS	TINGIMUS- MÖÖNDUS
Täiendus	2	2	0	6
Tuum	2	3	16	7
Kokku	4	5	16	13

TINGIMUSE lisatähendust kandvate *mata*-tarindite suuremad allrühmad on TINGIMUS-PÕHJUS ja TINGIMUS-MÖÖNDUS. Viimase puhul on tuuma ja täienduse roll enam-vähem sama sagedad. Näites 179 on esitatud mööndtingimuslik *teadmata*-tarind, mis ei väljenda hoolimata fookusest (-gi) põhilause tuuma, vaid pigem täiendab seda võrdlemisi kõrvalise infoga. Tarindi esiletõstu võib seletada ootusvastasuse (möönduse) rõhutamisega.

(179) .. ja kõik .. lõhnab magusalt ja hõrgult, nii et sõrmed hakkavad su enese teadmatagi otsima muinasjutulise ja ostetava maailma ekvivalenti (ILU).

Kõigi TINGIMUSE-PÕHJUSE alltähendusega *mata*-tarindite TF-i olen käsitlenud tuumana. Kooskõlas kõrval- ja põhisündmuse põhjusliku seosega väljendab selle allrühma konverbitarind tegevust, mille ärajäämine on põhisituatsiooni seisukohast keske tähendusega. Ehkki olen määranud selliste tarindite funktsiooni sisulise olulisuse tõttu tuumaks, väärrib tähelepanu ka see, et mitmel neist tarinditest on lähte TF-le omaseid

jooni. Üks niisugune tarind on esitatud näites 180.

- (180) Maa hinna määrab turg, kus maa müüjad ja ostjad käituvad vabalt, seaduslikul alusel ja teadlikult. Seda tõsiasja arvestamata ei ole võimalik maaga spekulereerimist vältida. (AJA)

Selliseid tuuma ja lähte joontega konverbitarindeid võib pidada prototüüpseteks, karakterseteks tingimusmäärusteks. Diesseli (2005: 461-462) järgi väljendab tingimuslause kontrastiivset situatsiooni, mis seab paika järgneva käsitluse suhtes otsustava raamistiku. Seega võib sellist TINGIMUS-PÕHJUSE tähendusrühma *mata-*tarindit käsitleda kontekstina, mis on põhilause käsitlusega tihedamalt seotud ja selle suhtes keskem kui tavaline puhtajaline kontekst (st lähe).

10. Üldistusi ja järeldusi

Töö uurimuslikus osas lähtusin konverbitarindi semantilise funktsiooni käsitlemisel seitsmest tähenduskategooriast: KAASNEMINE, AEG, VIIS, PÕHJUS, VAHEND, MÖÖNDUS, TINGIMUS. Moodustasin nende semantiliste kategooriate põhjal tähendusrühmad ning konverbitarindeid rühmade vahel jagades pidasin silmas tarindite kasutuse põhjal ilmnevaid tähendusseoseid.

Konverbitarindil on kaks ajaseosel põhinevat baastähendust, KAASNEMINE ja AEG. Viimast võib konverbitarindi puhul käsitada KAASNEMISE tähenduse ümberpööratud vastena: kui KAASNEMISE tähendusega konverbitarindi abil väljendatud kõrvalsündmuse toimumisaeg saab mõistetavaks põhisündmuse põhjal, siis AJA tähendusega konverbitarindi abil väljendatud kõrvalsündmus osutab ise põhisündmuse (semantilisele, mitte grammatilisele) toimumisajale. VIISI tähendus on käsitatav KAASNEMISE tähenduse erikujuna: iseseisva kõrvalsündmuse väljendamise asemel on VIISI tähendusega konverbitarind orienteeritud põhisündmuse kirjeldamisele. PÕHJUS, VAHEND, MÖÖNDUS ja TINGIMUS on konverbitarindi kontekstipõhised põhjuslikud lisatähendused. PÕHJUSE lisatähendus võib liituda AJA ja KAASNEMISE tähendusega konverbitarindile, VAHENDI lisatähendus AJA ja (KAASNEMISEL põhineva) VIISI tähendusega konverbitarindile. MÖÖNDUSE lisatähendus võib lisanduda KAASNEMISE, AJA, VIISI ja VAHENDI funktsiooniga tarinditele; TINGIMUSE lisatähendus võib lisanduda kõigi kuue ülejäänud funktsiooniga tarinditele. (Vt ka tabelid 14 ja 15.)

Peale seni nimetatud seitsme semantilise kategooria, mis olid tähendusrühmade aluseks, kerkis kitsamaid semantilisi kategooriaid esile ka tähendusrühmade sees. KAASNEMISE tähendusrühma sees võib täiendavalt eristada semantilisi kategooriaid TULEMUS/TAGAJÄRG ja (möönev) VASTANDUS. VIISI tähendusrühmas on eristatavad VÕRDLUSE allfunktsiooniga tarindid ning VAHENDI tähendusrühma kuuluvad pragmaatilise dominandiga allfunktsioonid TÄPSUSTUS ja NÄITLIKUSTUS.

Konverbitarindi semantilisi kategooriaid saaks veelgi eristada, nt SEISUND, EELNEV SÜNDMUS, JÄRGNEV SÜNDMUS. Nende kõrval leidub ka tuntud määruslikke tähendusi, mida *des-* ja *mata-*konverbitarind ei väljenda, nagu KOHT, VALDAJA ja siinse käsitluse järgi ka OTSTARVE.

Tabelid 14 ja 15 kajastavad vastavalt *des-* ja *mata-*konverbitarindi semantiliste funktsioonide jagunemist baas- ja lisatähendusteks ning AJA ja KAASNEMISE (ja selle erijuhu VIISI) baastähendusel põhinevaks tähenduspooleks. Semantilised kategooriad, mille põhjal olid moodustatud siinse käsitluse aluseks olnud tähendusrühmad, on tabelites esitatud poolpaksus kirjas. Käsitluse käigus esile kerkinud tähendusrühmade sisesed semantilised (all)kategooriad on esitatud tavalises kirjas. Lisatähendused on tabelites reastatud kompleksuse järjekorras (ülevvalt alla).

Tabel 14. *des-*konverbitarindi baas- ja lisatähendused

Baastähendus	KAASNEMINE/VIIS	AEG
Lisatähendused	JÄRGNEVUS	
	EELNEVUS	EELNEVUS
	PÕHJUS	PÕHJUS
	VAHEND; TÄPSUSTUS,	VAHEND
	NÄITLIKUSTUS	
	VÕRDLUS	
	TULEMUS/TAGAJÄRG	
	VASTANDUS	MÖÖNDUS
	MÖÖNDUS	TINGIMUS
	TINGIMUS	

Tabel 15. *mata*-konverbitarindi baas- ja lisatähendused

Baastähendus	KAASNEMINE/VIIS
Lisatähendused	JÄRGNEVUS EELNEVUS PÕHJUS TÄPSUSTUS TULEMUS/TAGAJÄRG VASTANDUS MÖÖNDUS TINGIMUS

Kõige sagedamini väljendatakse konverbitarindi abil KAASNEMISE tähendust. Selle tähenduse kohasesse rühma kuulub 28% analüüsitud *des*-tarinditest ja 44% *mata*-tarinditest. Ülejäänud tähendusrühmade tarindite hulgal põhinev järjekord on *des*- ja *mata*-konverbitarindi puhul erinev. *des*-tarindi puhul on tähendusrühmade arvukuse järjekord KAASNEMINE (28%), AEG (20%), VAHEND (17%), TINGIMUS (13%), VIIS (13%), PÕHJUS (9%), MÖÖNDUS (vähem kui 1%), kuna aga *mata*-tarindi puhul järgnevad KAASNEMISE (44%) tähendusele VIIS (30%), PÕHJUS (11%), TINGIMUS (8%), MÖÖNDUS (7%), VAHEND (vähem kui 1%). AJA tähendust polnud *mata*-tarindi abil kordagi väljendatud. Mõistagi sõltub semantiliste funktsioonide sagedus ja tähendusrühma kuuluvate tarindite hulk väga suurel määral sellest, kuidas käsitada semantilisi kategooriaid ja mille põhjal rühmitada kompleksse tähendusega, st mitmele semantilisele kategooriale vastavaid tarindeid.

Konverbitarindi tekstilise funktsioonina käsitlesin viisi, kuidas konverbitarind toetab põhilausest põhisündmuse edastamisel vastuvõtjale. Eristasin nelja tekstilist funktsiooni: lähe, täiendus, selgitus ja tuum. Lähte TF-ga konverbitarindid viitavad põhisündmuse kontekstile, aidates põhilausest mõista ja vastu võtta. Täienduse TF-ga konverbitarindid lisavad põhilausele informatsiooni, täpsustades põhilausest, kirjeldades põhisündmust

või jätkates põhilause teemat. Selgituse TF-i täitev konverbitarind aitab mõista põhitegevuse motiivi. Tuuma TF-i täitev konverbitarind väljendab põhilause seisukohast keskset tähendust, ilma milleta poleks põhilause mõte terviklik või erineks põhimõtteliselt konverbitarindiga lause mõttest.

Nii *des-* kui ka *mata*-konverbitarindi kõige tavalisem TF on täiendus. Seda funktsiooni täidab 48% *des-* ja 80% *mata*-tarinditest. Lähte TF täidab 39% *des*-tarinditest, kuid alla ühe protsendi (13 juhtu) *mata*-tarinditest. Tuuma TF on tavalisem *mata*-tarindi puhul: tuumana talitleb 17% *mata*- ja 7% *des*-tarindeid. Selgituse TF on omane ainult PÕHJUSE tähendusega konverbitarinditele. Kuna aga isegi PÕHJUSE tähendusega tarindid ei täida alati selgituse TF-i, kannab puhas selgituse TF kõigest 2% *des-* ja 3% *mata*-tarindeid. Koos lähte-selgituse ja täienduse-selgituse allfunktsiooniga leidub selgituse TF-i jooni u 10%-l *mata*-tarinditest ja 6%-l *des*-tarinditest.

Nagu selgituse TF on seotud PÕHJUSE tähendusega, nii seostub konverbitarindi tekstiline funktsioon üldjuhul tugevasti semantilise funktsiooniga, mida võib käsitleda TF-i eeldusena. Täienduse ja lähte TF vastavad suuresti vastavalt KAASNEMISE ja AJA SF-le ning neil põhinevatele semantilistele funktsioonipooltele. Lähte TF-i täidavad AJA baastähendusel põhinevasse funktsioonipoolde kuuluvad AJA, PÕHJUSE-AJA ja VAHENDI-AJA tähendusega ning MÖÖNDUSE ja TINGIMUSE lisatähendusega *des*-tarindid. Täienduse TF-i täidavad aga KAASNEMISE baastähendusel põhinevasse funktsioonipoolde kuuluvad KAASNEMISE, VIISI, PÕHJUSE-KAASNEMISE ja VAHENDI-VIISI tähendusega *des*-tarindid. *mata*-konverbitarindi kasutuses puudub AJA baastähendusel põhinev funktsioonipool, välja arvatud harvad PÕHJUSE-AJA tähendusega tarindid, mistõttu täidavad lähte TF-i ainult harvad eelnevale sündmusele viitavad KAASNEMISE tähendusrühma *mata*-tarindid.

Tuuma TF on kõige sagedam TINGIMUSE ja VIISI SF-ga konverbitarindite puhul. Tuumana talitleb 18% TINGIMUSE, 13% VIISI ning 7% VAHENDI ja AJA tähendusrühma *des*-tarinditest. *mata*-konverbitarindi puhul on tuuma TF sagedam. Tuuma TF-i täidab 74% TINGIMUSE tähendusrühma ning 29% VIISI ja MÖÖNDUSE tähendusrühma *mata*-tarinditest.

Semantilise ja tekstilise funktsiooni ühisarvestuses on kolm kõige tavalisemat *des-*

konverbitarindit KAASNEMISE tähendusrühma kuuluv täienduse TF-ga tarind (näide 181), ning AJA (näide 182) ja TINGIMUSE (näide 183) tähendusrühma kuuluv lähte TF-i täitev tarind.

- (181) „Kotoyama helistas mõni aeg tagasi,“ ütles Sander heatujuliselt Elkeni poole vaadates (ILU).
- (182) Kunagi LKA asedirektorina toonasel Lääne-Saksamaal käies põikas ta laadale ja sõitis karusselliga (AJA).
- (183) Ja ausalt vastates saame kindlasti vastuse ka küsimusele, kuidas minna edasi... (AJA).

Kolm kõige sagedasemat *mata*-konverbitarindit on KAASNEMISE (näide 184) ja VIISI (näide 185) tähendusrühma kuuluv täienduse TF-ga tarind ning VIISI tähendusrühma kuuluv tuuma TF-ga (näide 186) tarind.

- (184) Tõepoolest, kuidas mõista toda meest, kes on nõuks võtnud, kui tal tuju tuleb, mõirata, ulguda, jäljendada loomi ja linde, pöörmata vähimatki tähelepanu sellele, mida teised sellest arvavad? (AJA)
- (185) Sibulapirukas kui pearoog viib keerutamata keele alla, kui just keelt vahepeal veiniga ei kasta... (AJA)
- (186) Plika jooksis jõudu säästmata ja saigi Odina uksele kätte (ILU).

des- ja *mata*-konverbitarindi tavalisemad funktsionaalsed tüübid on mõistetavad järgmiste seoste kaudu. Konverbitarindi põhiline semantiline funktsioon on KAASNEMINE. Tekstiliselt täiendavad selle tähendusega konverbitarindid põhilausele lisainformatsiooniga. *des*-konverbitarindil on olemas ka AJA baastähendus ja ulatuslik sellel põhinev funktsioonipool, kuhu kuuluvad PÕHJUSE, VAHENDI ja TINGIMUSE lisatähendusega tarindid. AJA baastähendusel põhinevate *des*-tarindite tüüpiline TF on lähe.

mata-konverbitarindil, mis ei väljenda AJA tähendust, puudub ka sellel põhinev funktsioonipool. KAASNEMISE järel on *mata*-tarindi kõige tavalisem SF VIIS, mis on ka *des*-tarindi puhul KAASNEMISE funktsioonipoole sageduselt teine SF. VIISI tähendusega

konverbitarindid täidavad omakorda võrdlemisi sageli tuuma TF-i.

Kokkuvõte

des- ja *mata*-konverbitarind on eesti keele infiniittarindid, mis talitlevad (põhi)sündmust väljendava konstruktsiooni vaba määrusliku laiendina: konverbitarindite abil väljendatav sündmus osutab põhisündmuse määruslikule aspektile.

Tüpoloogilisele konverbitarindi kategooriale iseloomulikult varieerub *des-* ja *mata*-tarindi kasutus keerukal moel ja mitmes plaanis. Konverbitarindi kaks keskset varieeruvat aspekti on tarindi seos tegevussubjektiga ja funktsioon põhilause suhtes. Eesti keeleteaduses on *des*-tarind rohkem tähelepanu pälvinud kui *mata*-konverbitarind ning kõige põhjalikumalt on käsitletud *des*-konverbitarindi seost tegevussubjektiga. On jõutud üksikasjaliku ülevaateni mitmesugustest võimalustest, kuidas konverbitarind võib tegevussubjektiga seostuda.

Siinne magistritöö keskendus konverbitarindi funktsiooni varieeruvusele, mis oli seni tegevussubjektist vähem käsitlemist leidnud. Varasemate (nii eesti kui ka teiste keelte konverbitarindite) uurimuste tulemusel kujunenud seisukohtadest olid siinsele magistritööle kõige olulisemad konverbitarindi põhilised semantilised funktsioonid ning tõdemus, et konverbitarindi varieeruv semantiline funktsioon konkretiseerub konteksti põhjal. Magistritöö eesmärk oli jõuda konverbitarindi funktsiooni ja selle varieeruvuse üksikasjalikuma kirjelduseni. Konverbitarindi funktsiooni avaramaks ja mitmekülgsemaks käsitamiseks võtsin funktsiooni semantilise iseloomustuse kõrval vaatluse alla funktsiooni tekstilise iseloomustuse.

Süntaktiline alistus kajastub konverbitarindi semantilises ja tekstilises funktsioonis. Semantilisest küljest iseloomustab konverbitarind põhisündmust määruslikust aspektist, tuues esile põhisündmusega seotud asjaolu. Tekstilisest küljest aitab konverbitarind (põhilause) põhisündmust põhjalikumalt väljendada ja seda täielikumas või

arusaadavamas vormis vastuvõtjale edastada.

Käsitlesin konverbitarindi funktsiooni kategooriate abil. Semantilise funktsiooni käsitlemisel lähtusin seitsmest tähenduskategooriast: KAASNEMINE, AEG, VIIS, PÕHJUS, VAHEND, MÖÖNDUS, TINGIMUS. Liigitasin konverbitarindid neil kategooriatel põhinevatesse tähendusrühmadesse. Konverbitarindi kõige suurema hulga tarinditega tähendusrühm on KAASNEMINE, kuhu kuulub 28% magistritöös uuritud *des*-tarinditest ja 44% *mata*-tarinditest. Ülejäänud tähendusrühmad järjestuvad tarindite hulga poolest *des*- ja *mata*-konverbitarindi puhul erinevalt. *des*-tarindi puhul on tähendusrühmade järjestus tarindite hulga poolest KAASNEMINE (28%), AEG (20%), VAHEND (17%), TINGIMUS (13%), VIIS (13%), PÕHJUS (9%), MÖÖNDUS (vähem kui 1%), samal ajal kui *mata*-tarindi tähendusrühmade järjekord on KAASNEMINE (44%), VIIS (30%), PÕHJUS (11%), TINGIMUS (8%), MÖÖNDUS (7%), VAHEND (vähem kui 1%). AJA tähendust *mata*-tarindi abil ei väljendatud.

Magistritöös olid kesksel kohal seitsme semantilise kategooria omavahelised seosed. Nende seoste alusel käsitlesin konverbitarindite semantilist funktsiooni mitmetasandilisena, baas- ja lisatähenduste abil. Konverbitarindil on kaks ajaseosel põhinevat baastähendust, millest esimene on KAASNEMINE. Seda funktsiooni täitev *des*-tarind väljendab põhisündmusega kaasnevat ja *mata*-tarind kaasnemata jäävat sündmust. Teise ajalise baastähendusena on käsitletav AEG, mis on mõistetav KAASNEMISE vastandtäendusena: KAASNEMISE tähendusega konverbitarind väljendab kõrval-sündmust, mis toimub põhisündmuse ajal; AJA tähendusega konverbitarind aga taustsündmust, mille ajal toimub põhitegevus. VIISI tähendus on käsitatav KAASNEMISE tähenduse erijuhuna: VIISI tähendusega konverbitarindi abil väljendatud tegevus ei asetü mitte teise sündmusena põhisündmuse kõrvale, vaid iseloomustab põhisündmust tegevusliku tunnusjoonena.

PÕHJUS, VAHEND, MÖÖNDUS ja TINGIMUS on aga põhi- ja kõrvaltegevuse üht või teist laadi põhjuslikul seosel põhinevad lisatähendused, mis võivad liituda AJA või KAASNEMISE (või selle eritüübi VIISI) ajalisele baastähendusele. Kõik lisatähendusega konverbitarindid on selles mõttes mitmetähenduslikud, et nad vastavad baastähendusele ja ühele või mitmele lisatähendusele

Toimuvale kõrvalsündmusele viitava *des*-konverbitarindi ja toimumata jäävale kõrvalsündmusele viitava *mata*-konverbitarindi semantilise funktsiooni vahel leidub erinevusi, mille põhjusena on käsitatav jaatuse ja eituse vastandlikkus. Eituslikkuse tõttu puudub *mata*-konverbitarindil AJA funktsioon: põhisündmuse toimumisajale ei viidata toimumata jääva sündmuse abil. Ühes AJA baastähendusega (peaaegu) puudub *mata*-konverbitarindil ka sellega seotud funktsioonipool. *mata*-tarindi puhul liituvad (peaaegu) kõik lisatähendused kaasnemise või viisi tähendusele. *des*-konverbitarindi puhul on aga AJA baastähendusel põhinev funktsioonipool peaaegu niisama mitmekesine kui KAASNEMISE baastähendusel põhinev funktsioonipool. Kõik lisatähendused võivad liituda nii aja kui ka KAASNEMISE baastähendusele. Veel võib *des*- ja *mata*-konverbitarindi semantiliste erijoontena esile tuua seda, et *mata*-tarind väljendab MÖÖNDUST sagedamini ning VAHENDIT palju harvem kui *des*-tarind. Samuti eristab kaht tarindit see, et *mata*-tarind viitab sagedamini põhisündmusele eelnevale kõrvalsündmusele ning TINGIMUSE ja MÖÖNDUSE lisatähendus liituvad *mata*-tarindi puhul just eelnevat sündmust väljendavale konverbitarindile.

Konverbi tekstilise funktsiooni käsitlemisel lähtusin neljast kategooriast: täiendus, lähe, selgitus, tuum. Konverbitarindi kaks põhilist tekstilist funktsiooni on lähe ja täiendus. Lähte TF-i täitev konverbitarind viitab põhisündmuse kontekstile, aidates seeläbi põhilausest vastu võtta ja mõista. Täienduse TF-i täitev konverbitarind väljendab põhilausega seotud lisainformatsiooni, kirjeldades põhisündmust, täpsustades põhilausest või jätkates põhilause teemat. Peale nende eristasin kaht tekstilist erifunktsiooni, selgitust ja tuuma, millest esimene seostub enam semantiliste ja teine pragmaatiliste eriteguritega. Selgituse TF-i täitev konverbitarind aitab mõista põhitegevuse motiivi ja seostub seetõttu tugevalt PÕHJUSE SF-ga. Tuum TF-i täitev konverbitarind väljendab põhilause seisukohast kesket tähendust ning põhilause mõte poleks ilma tuuma TF-i täitva konverbitarindita terviklik.

Nagu selgituse TF on seotud PÕHJUSE tähendusega, nii seostub konverbitarindi tekstiline funktsioon ka üldiselt tugevasti semantilise funktsiooniga: konverbitarindi ja põhilause tekstiline seos kujuneb semantilise seose põhjal. Täienduse ja lähte TF on suuresti seotud vastavalt KAASNEMISE ja AJA semantilise baasfunktsiooniga. KAASNEMISE

tähendusega konverbitarind täiendab põhilausest lisainformatsiooniga ning ka enamik KAASNEMISE tähendusel põhineva lisatähendusega tarindeid täiendab põhilausest (spetsiifilisema) lisainformatsiooniga. AJA tähendusega konverbitarind talitleb semantilise tähenduse põhjal konverbitarindi tekstilise lähtekohana. Toimumisaeg on tähenduslikult (põhi)sündmuse kontekst ning toimumisaja väljendamise kaudu asetab konverbitarind põhilause konteksti ja talitleb selle mõistmise lähtekohana. Nii *des-* kui ka *mata-*konverbitarindi kõige tavalisem TF on täiendus, mida täidab 48% *des-* ja 80% *mata-*tarinditest. Lähte TF-i täidab 39% *des-*tarinditest, kuid alla ühe protsendi *mata-*tarinditest.

Tuuma roll ei sõltu nii tugevalt konverbitarindi semantilisest funktsioonist kui teised TF-d, kuid on sellega siiski seotud. Tuuma TF on kõige sagedam TINGIMUSE ja VIISI SF-ga konverbitarindite puhul. Just põhisündmuse TINGIMUSELE ja VIISILE osutavad konverbitarindid väljendavad põhilause suhtes kõige sagedamini nii keskset tähendust, et põhilause mõte poleks ilma selleta terviklik või oleks põhimõtteliselt teistsugune. TINGIMUSE tähendusega tuuma TF-i täitev konverbitarind väljendab tähendust, mis on otsustav põhisündmuse toimumise seisukohast. VIISI tähendusega TF-i täitev konverbitarind väljendab põhisündmuse kvaliteeti, mida käsitletakse kogu põhilauses kesksena. Tuuma TF on *mata-*tarindi puhul tavalisem kui *des-*tarindi puhul.

Magistritöö tulemuste ja järelduste põhjal kerkis esile mitu edasist uurimist väärivat teemat:

- Kuidas seostuvad konverbitarindi semantilised ja tekstilised funktsioonid selliste struktuuriliste parameetritega nagu konverbitarindi asend põhilause suhtes, konverbi asend tarindis ja konverbitarindi pikkus?
- Missuguste kontekstiliste parameetrite varal esilduvad konverbitarindi semantiliste tähenduste kohased tõlgendused? Missugust osa täidavad eri tõlgenduste puhul sellised parameetrid nagu konverbi ja põhiverbi tegevuslaad ja verbisemantika, konverbitarindis ja põhilauses esilduvad laiendid ja üldised taustateadmised?
- Missugust rolli täidavad semantiliste kategooriate (näiteks AJA ja KAASNEMISE;

VIISI ja KAASNEMISE; MÖÖNDUSE ja VASTANDUSE) eristamisel tekstilised tegurid?

- Missuguse funktsionaalse süsteemi moodustavad *des-* ja *mata-*konverbitarind koos konverbiliste *nud-*, *tud-* ja *maks-*tarinditega?
- Kuidas sobib konverbitarindi semantilise funktsiooni käsitlemisel välja kujunenud mitmetasandiline (ajaliste baas- ja põhjuslike lisatähendustega) süsteem teiste sündmust väljendavate konstruktsioonide polüseemia kirjeldamiseks? Tähelepanu vääriksid nt adverbiaallused, nominalisatsiooni eri käändevormid, absoluuttarind ja mitmesugused seisundimääruslikud konstruktsioonid.
- Missuguseid semantilisi ja tekstilisi funktsioone täitvate produktiivse konverbimalli tarindite põhjal (ning missuguse tähendusmuutuse kaudu) on kujunenud eesti keele mitmesugused LGP-konverbitarindid? Seniste vaatluste põhjal näib, et sageli pole lähtetarindi semantilise funktsiooni ja sihttarindi grammatilise/pragmaatilise funktsiooni vastavus nii sirgjooneline, kui eeldada võiks. Nt võib arvata, et *hoolimata-* ja *vaatamata-*tarind pole kujunenud MÖÖNDUSE tähendusega konverbitarindi põhjal ning *alates-*tarind pole kujunenud AJA tähendusega konverbitarindi põhjal.

Need on uurimisküsimused, millega tuleks eesti konverbitarindi üksikasjalikul sünkroonilisel ja diakroonilisel uurimisel edasi minna.

Kirjandus

- Athanasiadou, Angeliki, René Dirven 1996a.** On Conditionals Again. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- Athanasiadou, Angeliki, René Dirven 1996b.** Conditionality, hypotheticality, counterfactuality. – On Conditionals Again. Eds. Angeliki Athanasiadou, René Dirven. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing, 61–96.
- Atlas, Jay D., Stephen C. Levinson 1981.** *It*-clefts, informativeness and logical form – Radical Pragmatics (revised standard version). Ed. P. Cole. New York: Academic Press, 1–62.
- Brinton, Laurel J., Elizabeth Closs Traugott 2005.** Lexicalization and Language Change. Cambridge: Cambridge University Press.
- Comrie, Bernard 1986.** Conditionals: A typology. – On Conditionals. Eds. Elizabeth C. Traugott, Alice ter Meulen, Judy Snitzer Reilly, Charles A. Ferguson. Cambridge: Cambridge University Press, 77–99.
- Diessel, Holger 2005.** Competing motivations for the ordering of main and adverbial clauses. – *Linguistics* 43, 449–470.
- Diewald, Gabriele 2011.** Grammaticalization and pragmaticalization. – *The Oxford Handbook of Grammaticalization*. Eds. Heiko Narrog, Bernd Heine. Oxford University Press, 450–461.
- EKG II = Erelt, Mati, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1993.** Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: Kiri. Peatoim. Mati Erelt, toim. Tiiu Erelt, Henn Saari, Ülle Viks. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Erelt, Mati 2004.** Märkmeid eesti komplekslause kohta. – *Keel ja Kirjandus* 6, 401–413.
- Erelt, Mati 2010.** Vastandavatest sidesõnadest eesti keeles. – *Keele rajad. Pühendusteos professor Helle Metslangi 60. sünnipäevaks. Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri / Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 1–2, 55–68.

- Erelt, Mati 2014.** Eesti keele lauseõpetus. Komplekslause. Tartu Ülikooli eesti keele osakond. Tartu: Tartu Ülikool.
- Erelt, Mati 2017a.** Sissejuhatus süntaksisse. – Eesti keele süntaks. Toim. Mati Erelt, Helle Metslang. Eesti keele varamu III. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 53–92.
- Erelt, Mati 2017b.** Ellipsis. – Eesti keele süntaks. Toim. Mati Erelt, Helle Metslang. Eesti keele varamu III. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 590–602.
- Erelt, Mati 2017c.** Rinnastus. – Eesti keele süntaks. Toim. Mati Erelt, Helle Metslang. Eesti keele varamu III. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 603–646
- Erelt, Mati 2017d.** Liitlause. – Eesti keele süntaks. Toim. Mati Erelt, Helle Metslang. Eesti keele varamu III. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 647–755.
- Erelt, Mati 2017e.** Sekundaartarindiga laused. – Eesti keele süntaks. Toim. Mati Erelt, Helle Metslang. Eesti keele varamu III. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 756–840.
- Haspelmath, Martin 1995.** The converb as a cross-linguistically valid category. – Converbs in cross-linguistic perspective. Eds. Martin Haspelmath, Ekkehard König. Berlin: Mouton de Gruyter, 1–55.
- Heine jt = Heine, Bernd, Ulrike Claudi, Friederike Hünemeyer 1991.** Grammaticalization: A conceptual framework. Chicago/London: University of Chicago Press.
- Heine, Bernd, Tania Kuteva 2002.** The World Lexicon of Grammaticalization. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hennoste, Tiit 2017.** Üldlaiend, kiil, irdelemendid. – Eesti keele süntaks. Toim. Mati Erelt, Helle Metslang. Eesti keele varamu III. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 481–514.
- Kasik, Reet 2015.** Sõnamoodustus. Eesti keele varamu I. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Killie, Kristin, Toril Swan 2009.** The grammaticalization and subjectification of adverbial *-ing* clauses (converb clauses) in English. – English Language and Linguistics 13, 337–363.
- Kortmann, Bernd 1991.** Free Adjuncts and Absolutes in English: Problems of Control and Interpretation. London / New York: Routledge.
- Kortmann, Bernd 1995.** Adverbial participial clauses in English. – Converbs in cross-linguistic perspective. Eds. Martin Haspelmath, Ekkehard König. Berlin: Mouton de Gruyter, 189–238.

- Kortmann, Bernd 1997.** Adverbial Subordination. A Typology and History of Adverbial Subordinators based on European Languages. Empirical Approaches to Language Typology 18. Berlin: Mouton de Gruyter.
- König, Ekkehard 1995.** The meaning of converb constructions. – Converbs in cross-linguistic perspective. Eds. Martin Haspelmath, Ekkehard König. Berlin: Mouton de Gruyter, 57–95.
- Laanest, Arvo 1975.** Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Lehmann, Christian 2002.** New reflection on grammaticalization and lexicalization. – New Reflection on Grammaticalization. Eds. Ilse Wischer, Gabriele Diewald. Typological Studies in Language 49. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1–18.
- Levinson, Stephen C. 1987.** Minimization and conversational inference. – The pragmatic perspective: Selected Papers from the 1985 International Pragmatics Conference. Eds. M. Bertuccelli Papi, J. Verschueren. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 61–129.
- Lindström, Liina 2017.** Lause infostruktuur ja sõnajärg. – Eesti keele süntaks. Toim. Mati Ereht, Helle Metslang. Eesti keele varamu III. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 537–565.
- Lindström, Liina, Virve-Anneli Vihman 2010.** *Ise ise*. – Keele rajad. Pühendusteos professor Helle Metslangi 60. sünnipäevaks. Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri / Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics 1–2, 219–241.
- Martõkainen, Liina 2015.** *des*-konstruktsiooni sõnajärg. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikooli eesti keele osakond.
- Nedjalkov, Vladimir P. 1995.** **Some typological parameters of converbs.** – Converbs in cross-linguistic perspective. Eds. Martin Haspelmath, Ekkehard König. Berlin: Mouton de Gruyter, 97–136.
- Penjam, Pille 2008.** Eesti kirjakeele *da-* ja *ma-*infinitiiviga konstruktsioonid. *Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis* 23. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Penjam, Pille 2012.** Eesti vanema kirjakeele *va(t)*-konstruktsioonid. – Emakeele Seltsi aastaraamat 58. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia, 186–209.
- Plado, Helen 2010.** Eesti keele *da-*infinitiivis öeldisverbiga tingimuslaused. – Keele

- rajad. Pühendusteos professor Helle Metslangi 60. sünnipäevaks. Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri / Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics 1–2, 255–272.
- Plado, Helen 2013.** Estonian conditional clauses: The degree of hypotheticality and the link to temporal and concessive clauses. – The Nordic Journal of Linguistics 36, 57–88
- Plado, Helen 2015a.** *des-* ja *mata*-konverbi kasutusest eesti murretes. – Emakeele Seltsi aastaraamat 60. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia, 195–218.
- Plado, Helen 2015b.** The subject of the Estonian *des*-converb. – SKY Journal of Linguistics 28, 313–348.
- Plado, Helen 2017.** Keelekorralduse mõju keelekasutusele eesti keele *des*-vormi kasutuse põhjal XX sajandi algusest 1970. aastateni. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat 13, 141–156.
- Plado, Helen, Liina Lindström 2012.** Eesti keele mõõndlause: markerid ning kohtalistuse ja rinnastuse teljel. – Emakeele Seltsi aastaraamat 57. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia, 131–161.
- Rätsep, Huno 1955.** Läänemeresoome keelte *t*-lise infinitiivi päritoluga seoses olevaid probleeme. – Emakeele Seltsi aastaraamat I. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 152–162.
- Sahkai, Heete 2005.** Teonimi perifrastilises verbivormis. – Keel ja Kirjandus 10, 790–807.
- Sahkai, Heete 2009.** Implications of a construction for the theory of grammaticalization: Estonian Adessive Manner and Cause Adverbials. – Trames: Journal of the Humanities and Social Sciences 13, 374–400.
- Sahkai, Heete 2011.** Eesti keele genitiivse agendifraasi süntaks. – Keel ja Kirjandus 1, 12–30.
- Saukkonen, Pauli 1965.** Itämerensuomalaisten kielten tulosijainfinitivirakenteiden historiaa I: Johadanto. Adverbaali infinitiivi. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.
- Simmul, Carl Eric 2015.** *des*-tarindi funktsioonidest vana kirjakeele põhjal. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikooli eesti keele osakond.
- Simmul, Carl Eric 2017.** *kokkuvõttes* sõnaliikide vahel. – Emakeele Seltsi aastaraamat 62. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia, 244–266.
- Traugott, Elizabeth Closs 1986.** On Conditionals. Cambridge: Cambridge University Press.

- Univere, Aili 1970.** *T-tunnuselise tegevusnime viisiütlevast eesti keeles.* – Emakeele Seltsi aastaraamat 16. Tallinn: Eesti Raamat, 179–194.
- Uuspõld, Ellen 1966.** Määrusliku *des-*, *mata-*, *nud-(~nuna-)* ja *tud-(~tuna-)* konstruktsiooni struktuur ja tähendus. – Keele modelleerimise probleeme I. Tartu Riikliku Ülikooli toimetised 188. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1–196.
- Uuspõld, Ellen 1972.** Agendi väljendamisest *des*-konstruktsiooniga lausetes. – Keel ja struktuur 7. Tartu: Eesti keele kateeder, 108–118.
- Uuspõld, Ellen 2001.** *des-* ja *mata*-vormide kaassõnastumine ja eesti komareeglid. – Keele kannul. Pühendusteos Mati Ereli 60. sünnipäevaks. Koost. ja toim. R. Kasik. TÜ eesti keele õpetooli toimetised 17. Tartu, 306–321.
- Valijärvi, Riitta-Liisa 2003.** Estonian Converbs – with Special Emphasis on Early 18th-Century Literary Languages. – Ural-Altische Jahrbücher 18, 24–67.
- Valijärvi, Riitta-Liisa 2007.** A Corpus-Based Study on the Degrees of Lexicalization and Grammaticalization of Finnish Converbs. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Veismann jt 2017 = Veismann, Ann, Mati Ereli, Helle Metslang.** Määrus. – Eesti keele süntaks. Toim. Mati Ereli, Helle Metslang. Eesti keele varamu III. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 300–378.
- Veismann, Ann, Mati Ereli 2017.** Kaassõnafras. – Eesti keele süntaks. Toim. Mati Ereli, Helle Metslang. Eesti keele varamu III. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 446–462.
- Wierzbicka, Anna 1997.** Conditionals and counterfactuals: Conceptual primitives and linguistic universals. – On Conditionals Again. Eds. Angeliki Athanasiadou, René Dirven. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 15–59.
- Ylikoski, Jussi 2003.** Defining non-finites: action nominals, converbs and infinitives. – SKY Journal of Linguistics 16, 185–237.
- Ylikoski, Jussi 2009.** Non-finites in North Saami. – Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia – Memoires de la Societe Finno-Ougrienne 257. Sastamala: Vammalan Kirjapaino.

The functions of *des-* and *mata-*converb constructions in contemporary written Estonian. Summary

This MA thesis studies the use and functions of *des-* and *mata-*converb constructions in contemporary written Estonian. The functions of the constructions are analysed from semantic and textual perspective. The analysis has enabled to determine the principal semantic and textual functions of *des-* and *mata-*converb constructions in contemporary written Estonian as well as to examine semantic and pragmatic features that characterise converb constructions with different functions.

The analysis is based on corpus texts. The data are taken from the sub-corpora of the 1990s newspapers texts (approximately 865 000 words) and fictional texts (approximately 602 000 words) appearing in the Corpus of Estonian Literary Language.

The MA thesis consists of ten chapters. Chapter 1 outlines previous studies of converbial *des-* and *mata-*construction and discusses the main characteristics of named constructions. Chapter 2 considers the notions of semantic and textual function, and gives an outline of the functional categories used in the analysis. Different semantic and textual functions of converb constructions are explored in chapters 3 to 9, which constitute the main part of thesis. The overview of the main results of analysis is given in chapter 10.

The typological notion of converb is understood as a non-finite verb form that functions as a head of an adverbial modifier of verbs and clauses (Haspelmath 1995: 3, Ylikoski 2003: 222). A converb together with its modifiers constitutes a converb construction. A converb construction expresses an adverbial modifying function. In the discourse relating to the converb constructions the two main questions concern the variation of the

subject and function of the construction. The present study focuses on the latter phenomenon.

des- and *mata-*converbs are contextual converbs with a wide variety of circumstantial interpretations. This thesis takes as a point of departure the conception that the interpretation of a converb construction depends on the context, e.g. on the converb construction, the main clause, the rest of the sentence and the contextual background.

Converb constructions can express a wide range of circumstantial relations, the interpretation of which may depend on several factors. Semantically, *des-* and *mata-*converb constructions can denote different circumstantial aspects of the event expressed by the main clause.

The present study puts to work seven adverbial functions established in the preceding studies on converbial and other adverbial constructions. The seven semantic functions are: ACCOMPANYING CIRCUMSTANCE (EVENT), TIME, MANNER, CAUSE, INSTRUMENT, CONDITION, CONCESSION.

The thesis argues that the semantic functions of converb constructions are best understood in terms of basic and additional meanings. The two basic meanings of the Estonian converb construction are ACCOMPANYING CIRCUMSTANCE and TIME. The semantic function of MANNER can be understood as a specific, i.e. descriptive type of the ACCOMPANYING CIRCUMSTANCE. CAUSE, INSTRUMENT, CONDITION, and CONCESSION can be understood as the additional meanings of converb constructions. Additional meanings can be united with the basic meanings, e.g. ACCOMPANYING CIRCUMSTANCE (or MANNER) and TIME.

The study indicates that the most frequent semantic function of *des-* and *mata-*converb construction is to express the ACCOMPANYING CIRCUMSTANCE. The fundamental functional difference between *des-* and *mata-*converb constructions is that *mata-*converb constructions do not express TIME.

The thesis discusses also from the textual function of converb constructions. The textual functions of converb constructions are analysed in terms of four textual functions, namely basis, addition, explanation and core. Converb constructions that carry the textual function basis refer to the context of the main event. Converb constructions that serve the textual function of addition provide the main clause with supplementary information. Constructions with the textual function of explanation point to the reason of the main event. Constructions with the textual function core express a meaning that is pivotal in respect to the whole main clause.

The analysis indicates that the most frequent textual function of *des-* and *mata-*converb construction is the addition, which is also the typical textual function of the constructions expressing the meaning of ACCOMPANYING CIRCUMSTANCE.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Carl Eric Simmul (sünnikuupäev: 01.05.1991), annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „*des-* ja *mata-*konverbitarindi funktsioonid eesti kirjakeeles“, mille juhendajad on Külli Habicht ja Helen Plado,

1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

(128) olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

(129) kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 08.06.17